

วัฒนธรรมสัมพันธ์ชายแดนไทย-ลาว

ทุนสนับสนุนการวิจัยจากงบประมาณแผ่นดิน
หมวดเงินอุดหนุนทั่วไป มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี
ประจำปีงบประมาณ 2543

กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัยเรื่องนี้สำเร็จลงได้ด้วยความช่วยเหลืออย่างมีน้ำใจของบุคคลต่างๆ ในการให้ข้อมูล ข้อคิด และคำแนะนำ ได้แก่ ดร.พระมหาชิน โชติญาโณ เจ้าอาวาสวัดพุทธวิหารนานาชาติ นิคเวสต์ สหรัฐอเมริกา คุณสมพงษ์ นาคคำ แม่เพลงศรี นาคคำ ผู้ช่วยศาสตราจารย์สุบรรณ และผู้ช่วยศาสตราจารย์กนิษฐา จันทบุตร อาจารย์กิติรัตน์ สีหพันธ์ คุณรวิญา พนาพฤษไพโร และอาจารย์ ดร.วรรณรัตน์ รัตนวงศ์

โครงการวิจัยเรื่องนี้ได้รับทุนสนับสนุนจากงบประมาณแผ่นดินในส่วนเงินอุดหนุนการวิจัยของมหาวิทยาลัยอุบลราชธานี

ถ้าผลงานนี้หากจะมีความคืบหน้าขอสืบค้นให้แก่น้ำใจอันดีงามที่เคยได้สัมผัสของผู้คนบริเวณสองฝั่งแม่น้ำโขงถึงแม้ว่าจะเป็นช่วงสั้นๆก็ตาม อย่างไรก็ตามบุคคลและสถาบันดังกล่าวไม่มีส่วนรับผิดชอบต่อข้อผิดพลาดที่อาจมีอยู่บ้าง น้อยบ้างในงานวิจัยนี้ ซึ่งผู้วิจัยขออภัยไว้แต่เพียงคำพัง

บทคัดย่อ

ความขัดแย้งทางการเมืองภายในรัฐเวียงจันทน์ ทำให้เกิดการอพยพผู้คนจากฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง มาตั้งเป็นเมืองต่างๆ กระจายทั่วภาคอีสาน โดยเฉพาะในช่วงครึ่งศตวรรษที่ 24 ภายหลังกบฏเจ้าอนุวงศ์ ซึ่งมีการตั้งเมืองใหม่ในฝั่งซ้ายและฝั่งขวาของแม่น้ำโขงขึ้นเป็นจำนวนมาก การแผ่อิทธิพลของสยาม เป็นเพียงการแผ่อำนาจทางการเมือง แต่ไม่มีอิทธิพลในด้านวัฒนธรรม ดังนั้นเมื่อดินแดนบริเวณสองฝั่งแม่น้ำโขงถูกแยกออกเป็นสองประเทศ คนลาวที่อาศัยอยู่ในฝั่งขวาของแม่น้ำโขง จึงกลายเป็นประชาชนไทยที่มีลักษณะทวีลักษณ์ คือ มีสำนึกทางชาติพันธุ์ที่เป็นลาวทับซ้อนกับสำนึกความเป็นไทย การที่ศูนย์กลางของวัฒนธรรมกรุงเทพฯ ซึ่งเป็นแก่นกลางของวัฒนธรรม และเขตวัฒนธรรมที่แพร่กระจายออกไปไม่สามารถครอบคลุมพื้นที่บริเวณสองฝั่งแม่น้ำโขงซึ่งเป็นสังคมที่สืบทอดวัฒนธรรมล้านช้างได้ เนื่องจากการอยู่ห่างไกลจากศูนย์กลาง ทำให้วัฒนธรรมหลักแพร่กระจายไปได้ไม่เต็มที่ และตัวเนื้อหาของวัฒนธรรม มีความหนาแน่นหรือความเข้มข้นน้อย จนเกิดลักษณะชายขอบที่แตกต่างจากวัฒนธรรมศูนย์กลาง จนเกิดเอกลักษณ์เฉพาะเป็นลักษณะแบบแผนวัฒนธรรมเฉพาะตัวขึ้น ลักษณะเฉพาะของวัฒนธรรมบริเวณชายแดนสองฝั่งแม่น้ำโขง เกิดขึ้นโดยพื้นฐานของความสัมพันธ์ในลักษณะกลุ่มเครือญาติ อันเป็นพื้นฐานทางสังคมของผู้คนในบริเวณชายแดนสองฝั่งแม่น้ำโขง ระบบเครือญาติยังมีบทบาทที่สำคัญในการค้าขายแลกเปลี่ยนสินค้าของผู้คนบริเวณสองฝั่งแม่น้ำโขง พื้นฐานของความเป็นญาติพี่น้องกัน ทำให้การค้าขายแลกเปลี่ยนสินค้า ไม่ได้เพียงเป็นการค้า แต่เป็นกลไกการแลกเปลี่ยนเชิงสัญลักษณ์ ซึ่งมีรูปแบบ และหน้าที่สำคัญในการรักษาความสมานฉันท์ และคดอภัยความสัมพันธ์ระหว่างผู้คนบริเวณชายแดนสองฝั่งโขง ศาสนาและพิธีกรรมจากความเชื่อเรื่องฮีดสิบสอง กองสิบสี่ ซึ่งมีความสัมพันธ์กับระบบครอบครัวและเครือญาติ ยังช่วยเสริมสร้างอารมณ์ร่วม และสร้างความสมานสามัคคี รักใคร่กลมเกลียวกันระหว่างสมาชิกในสังคม และยังเป็นกลไกสำคัญในการควบคุมความประพฤติของสมาชิกในสังคมให้อยู่ในกรอบจารีตประเพณี ลักษณะเฉพาะบางประการ ซึ่งเกิดขึ้นจากวัฒนธรรมสัมพันธ์ชายแดนไทย-ลาว ทำให้เกิดปรากฏการณ์ที่เรียกว่า สภาวะไร้พรมแดนและความเป็นสูงญูภาสของรัฐ-ชาติ ในความคิดร่วม ของผู้คนบริเวณสองฝั่งแม่น้ำโขง ที่ใช้ชีวิตอยู่บริเวณชายแดนไทย-ลาว แม้ว่าส่วนกลางทั้งรัฐไทยและรัฐลาว จะมีความพยายามในการเข้าควบคุมพื้นที่ หรือจัดระเบียบชายแดนมาโดยตลอด

Abstract

The political struggle in Vientiane State caused the people movement from the left bank of Mekong River to Northeastern region of Thailand, Esan, especially in the King Anuwong's Rebellion. There were also numerous new community settlements in this time. The increase of the political power by Siam had no effect on Lao culture. When Mekong River was divided into two countries, Laotian living in the right side became Thai with double ethnic identities, dualistic. This group of people had both Lao and Thai identities. The reason the center of Bangkok culture and culture-diffused area did not cover both sides of Mekong River was because Mekong river is far from the center of Bangkok. This also obstructed the diffusion of main culture to the Mekong riversides. Moreover, the content of the culture was loose brought about the obvious different marginalization. Kinship relation nowadays is the distinguish characteristic of culture on both sides of Mekong river. It also plays an important role in trading and marketing. Kinship-based society translates to more symbolic exchange than that of commercial. This induces good relationship among people living in Mekong boundary. The religious and ritual believes from Heet 12 and Klong 14 are related to family system and kinship relations. People sympathy and harmony also occur due to Heet 12 and Klong 14 which played major role of behavior control in the society. People, therefore, live with morals, ethics and customs. The borderless and nation-state vacuum urge people living on both sides of Mekong river to control the community to be organized.

สารบัญ

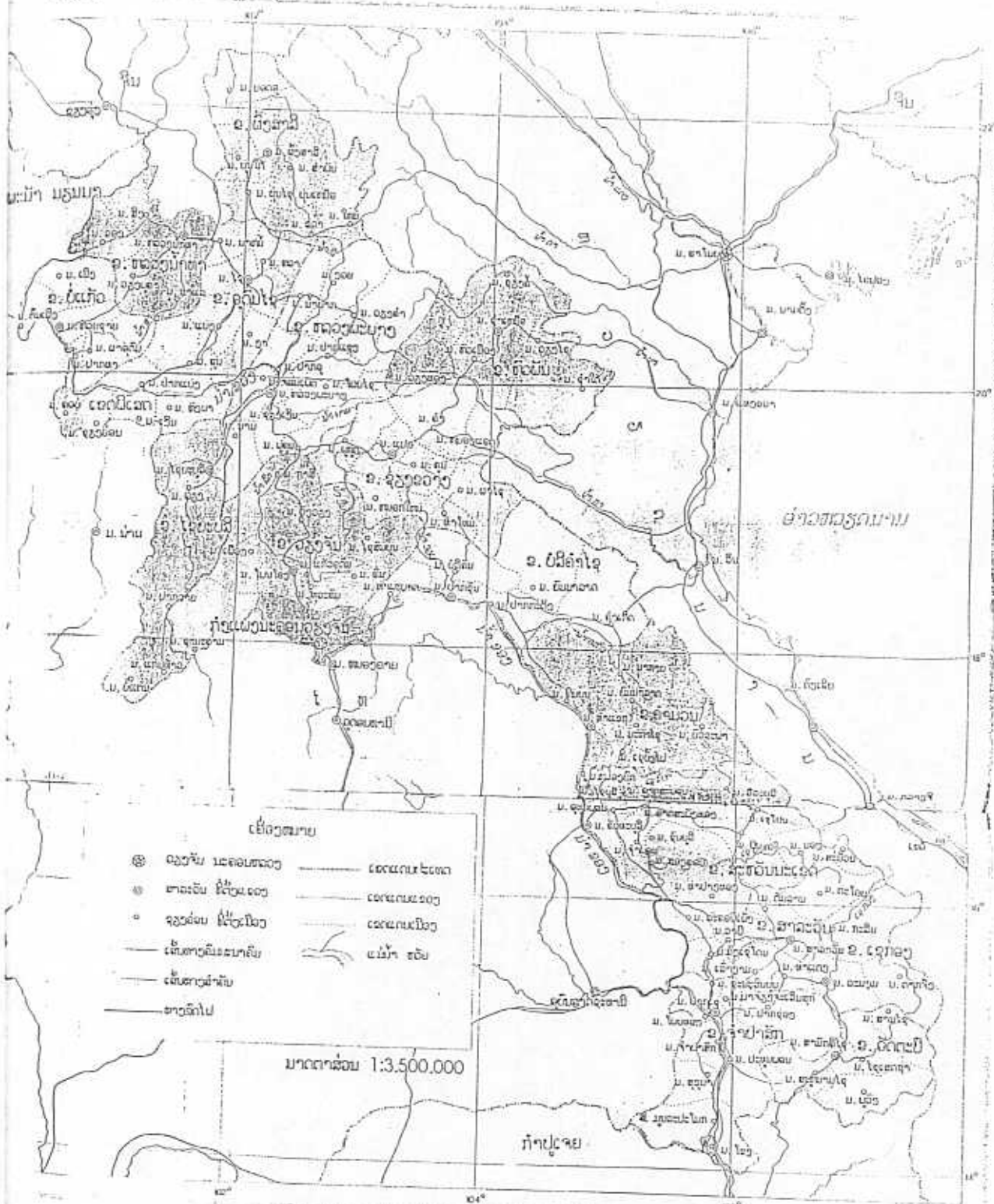
	หน้า
กิตติกรรมประกาศ	(ก)
บทคัดย่อภาษาไทย	(ข)
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	(ค)
สารบัญ (เรื่อง)	(ง)
สารบัญ (แผนที่)	(จ)
สารบัญ (ภาพประกอบ)	(ฉ)
บทนำ	1
วิธีการศึกษา	2
การสำรวจแนวคิดและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	3
วิธีดำเนินการวิจัย	3
เนื้อหาที่น่าสนใจ	5
บทที่ 1 พัฒนาการของความสัมพันธ์ทางประวัติศาสตร์	6
ความขัดแย้งทางการเมืองในรัฐล้านช้าง	6
การแผ่อิทธิพลของสยามในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 24 กับการก่อตัวของชุมชนและเมืองในฝั่งซ้ายและฝั่งขวาของแม่น้ำโขง	8
บทที่ 2 ขาดพันธุ์สุวรรณว่าด้วยชีวิตของผู้คนบริเวณชุมชนสองฝั่งแม่น้ำโขง	13
สายที่ สายน้อง	14
ล่อครัฐ ข้ามรัฐ	24
บทที่ 3 ฮีตเก่า กองหลัง	32
โลกทัศน์ และค่านิยม	32
แบบแผนความสัมพันธ์ทางสังคม	43
บทที่ 4 วัฒนธรรมสัมพันธ์ชายแดนไทย-ลาว	48
กระบวนการทวิลักษณ์และลักษณะชายขอบ	48
ระบบเครือญาติ	49
การแลกเปลี่ยน	54
ศาสนาและพิธีกรรม	57
เฮ็ดอยู่ เฮ็ดกิน	57
บทที่ 5 วัฒนธรรมชายแดนในบริบทของการเปลี่ยนแปลง	64
บรรณานุกรม	68
ประวัตินักวิจัย	70

สารบัญ (แผนที่)

	หน้า
แผนที่ 1 ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว	๗
แผนที่ 2 แขวงจำปาสัก สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว	๗
แผนที่ 3 จังหวัดอุบลราชธานี	๘
แผนที่ 4 อำเภอโขงเจียม จังหวัดอุบลราชธานี	๙
แผนที่ 5 บ้านคันท่าเกวียนตำบลนาโพธิ์กลาง อำเภอโขงเจียม จังหวัดอุบลราชธานี	๑๑

สารบัญ (ภาพประกอบ)

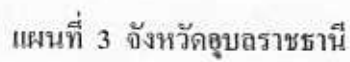
	หน้า
ภาพที่ 1 พาหนะในการเดินทางมาซื้อสิ่งของของอุปโลกและบริโลก การมานมัสการพระเจ้าองค์ตื้อ รวมทั้งการมาทำงานใน เมืองไทยด้วย	13
ภาพที่ 2 คนลาวข้ามมาฝั่งไทย	16
ภาพที่ 3 เมื่อซื้อสินค้าจากฝั่งไทยแล้วจะมีการขนลงทางเรือที่จอดรออยู่ด้านล่าง เพื่อกลับไปฝั่งลาว	18
ภาพที่ 4 วัดถ้ำคูหาสวรรค์	22
ภาพที่ 5 สภาพภูมิประเทศบริเวณสองฝั่งแม่น้ำโขง	27
ภาพที่ 6 การขนถ่ายสินค้าลงจากรถบรรทุก	30
ภาพที่ 7 การรับจ้างขนสินค้าจากบนฝั่งไทยมาริมฝั่งแม่น้ำโขง เพื่อบรรทุกเรือข้ามไปฝั่งลาว	31
ภาพที่ 8 บุญบั้งไฟในเดือนห้า	36
ภาพที่ 9 กบฏทางวัฒนธรรม	37
ภาพที่ 10 คนลาวมาทำบุญที่วัดปากแซง	52
ภาพที่ 11 สินค้าที่รอขนลงเรือข้ามไปฝั่งลาว	53
ภาพที่ 12 แนวเส้นกั้นพรมแดนไทยลาว	60
ภาพที่ 13 คนลาวเข้ามาทำไร่ผ่านแดนชั่วคราว	61
ภาพที่ 14 บริเวณแนวชายแดนช่องเม็กฝั่งลาว	62
ภาพที่ 15 แสงเดือน ขุนปากดี พ่อค้าชาวเวียงจันทน์	63

มีสีตามสีธงชาติลาว

1. ม. เวียงจันทน์	6. ม. เวียง	7. ม. ปาย	8. ม. เวียง	9. ม. เวียง	10. ม. เวียง	11. ม. เวียง	12. ม. เวียง	13. ม. เวียง	14. ม. เวียง	15. ม. เวียง
16. ม. เวียง	17. ม. เวียง	18. ม. เวียง	19. ม. เวียง	20. ม. เวียง	21. ม. เวียง	22. ม. เวียง	23. ม. เวียง	24. ม. เวียง	25. ม. เวียง	26. ม. เวียง

แผนที่ 1 ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว

(ญ)

แผนที่ 4 อำเภอโขงเจียม จังหวัดอุบลราชธานี

บทที่ 1

พัฒนาการของความสัมพันธ์ทางประวัติศาสตร์

ความขัดแย้งทางการเมืองในรัฐล้านช้าง

พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ซึ่งเป็นที่มาความสัมพันธ์ของอุบลราชธานีและจำปาสัก อันเป็นเมืองที่เมืองน้องกันมาช้านาน กล่าวได้ว่า เป็นเรื่องราวของความขัดแย้งทางการเมืองในรัฐล้านช้าง ย้อนกลับไปตามตำนานที่เล่าว่าเมื่อพันกว่าปีมาแล้ว มีกษัตริย์ขอมพระองค์หนึ่งได้พาไพร่พลมาสร้างเมืองขึ้นที่ริมฝั่งขวาของแม่น้ำโขง ตรงบ้านกระดืบเมืองกลาง และขนานนามว่า “นครกาลจำบากนาคศรีบุรี” ต่อมาเมื่อรัฐล้านช้างแยกออกเป็น 2 อาณาจักร ในพ.ศ. 2238 คือ เวียงจันทน์ และหลวงพระบางนั้น เมืองจำปาสัก ก็อยู่ในเขตของเมืองเวียงจันทน์ทางทิศตะวันออกนับตั้งแต่แก่งหลี่ผิงมา เมื่อพระเจ้าสุริยวงศาธรรมิกราชแห่งเมืองเวียงจันทน์ถึงแก่พิราลัยใน พ.ศ. 2237 พระยาเมืองจันทน์ เสนาบดีกิตติตั้งตัวเป็นกษัตริย์ ต้องการได้พระนางสุมังคละพระราชธิดาของพระเจ้าสุริยวงศาธรรมิกราชที่เป็นหม้ายและทรงพระครรภ์อยู่ ทั้งยังมีโอรสองค์อีกองค์หนึ่งนามว่า เจ้าองค์หล่อ เป็นมเหสี นางจึงได้หลบหนีไปอาศัยอยู่กับเจ้าราชครูหลวงโพนสะเม็ก หรือที่ชาวบ้านเรียกว่า “พระครูจู้หอม” ซึ่งเป็นพระที่มีชื่อเสียงและมีผู้คนนับถือเป็นจำนวนมาก เล่ากันว่า พระครูโพนสะเม็กบวชเป็นเณรตั้งแต่อายุ 7 ขวบ มีความฉลาดมาก อาจารย์สอนจนหมดภูมิจึงมาขอเป็นศิษย์พระครูยอดแก้วที่เวียงจันทน์ ได้เล่าเรียนคัมภีร์ในหอไตรจนหมด จนพระเจ้าสุริยวงศาธรรมิกราชกษัตริย์เมืองเวียงจันทน์เลื่อมใสจัดผ้าไตรมาถวาย ยกย่องเป็น “ชาจั่ว” ตอนบวชแพที่เป็นโบสถ์กลางน้ำลุ่ม พระอุปัชฌาย์ พระกรรมวาจาจารย์ และพระอันดับ เปียกหมด แต่ “ชาจั่ว” ไม่เปียกอยู่รูปเดียว

พระครูโพนสะเม็ก ได้พาบริวารจำนวน 3,000 คน หลบหนีราชภัยไปถือนครกาลจำบากนาคศรีบุรี ซึ่งขณะนั้นว่างกษัตริย์ มีสตรีชื่อ นางเกา เป็นผู้ปกครอง ประชาชนจึงพร้อมใจกันถวายนครกาลจำบากนาคศรีบุรี ให้พระครูโพนสะเม็กปกครอง ต่อมาภายหลังพระนางสุมังคละได้ประสูติพระโอรสนามว่า “เจ้าหน่อกษัตริย์”

ในพ.ศ. 2252 ตรงกับรัชกาลพระเจ้าท้ายสระ สมัยกรุงศรีอยุธยา นครจำบากนาคศรีบุรีเกิดการทะเลาะวิวาท และโจรผู้ร้ายชุกชุม ครั้นพระครูโพนสะเม็กจะทำการปราบปรามตามแบบอาณาจักรก็

เกรงว่าจะผิดพระวินัย จึงเห็นว่า เจ้าหน่อภัยศรีฯ ซึ่งเป็นเจ้านายเชื้อสายเวียงจันทน์จะปกครองราษฎรให้อยู่เย็นเป็นสุขได้ จึงได้ให้จารย์แก้ว และเชียงสาغبกับบรรดาท้าวเพี้ย พร้อมไพร่พลไปอัญเชิญเจ้าหน่อภัยศรีฯ ที่ บ้านจั่วพันลำโสม กับพระมารดาซึ่งนครจำบากนาคศรีบุรี จัดการราชาภิเษก ถวายพระนามว่า เจ้าสร้อยศรีสมุทรพุทธางกูร ใน พ.ศ. 2256 แล้วขนานนามเมืองใหม่ว่า นครจำปาตักตักนักบุญศรี ซึ่งชาวเมืองเรียกสั้นๆว่า “เมืองปากตัก” และจัดตำแหน่งแสนท้าวพระยา เมืองแสน เมืองจันทร์ กรมอาสาหกเหล่าสี่เหล่า ช้าง ตำรวจ มหาดเล็ก ชาวที่ กรมแสง ฯลฯ ตามแบบศรีสัตนาคนหุต จากนั้นจึงได้ทำพิธีแห่เจ้าสร้อยศรีสมุทรพุทธางกูร เลียบเมือง บวงสรวงเสื่อเมืองทรงเมืองผีให้ผีผมหัศศักดิ์สถิตเมือง แล้วจัดให้มีการแข่งเรือถวาย เทวอาอัคชาสะเมือง ดังนั้นการแข่งเรือในแม่น้ำโขงจึงเป็นประเพณีอันหนึ่งของลาวตั้งแต่นั้นมา

นครจำปาตักตักนักบุญศรี มีอาณาเขต ทิศเหนือตั้งแต่ข้างสามคัน¹ อันสามขวาย หลักทอดยอดไปยังตะวันออก ด้านตะวันตกนับแต่ปากห้วยก้ำกวากถึงปากขยงแดนเมืองพิมาย² ทิศตะวันตกเฉียงใต้จากปากคลองน้ำลึกไปตามปลายคลองถึงลำน้ำแสน เขตแดนเมืองสะโดง เมืองกำปงสวายฝั่งตะวันออกของแม่น้ำโขงจากบึงขลาถึงลำน้ำปากคลองชะบา โดยเจ้าสร้อยศรีสมุทรพุทธางกูรได้ส่งบริวารออกไปตั้งเมืองต่างๆทั้งฝั่งซ้ายและฝั่งขวา ได้แก่

1. จารหวด ปกครองบ้านดอนโขงต่อมาแยกเป็นเมืองสีทันดร⁴
2. ท้าวสุคต ตั้งเป็นพระศรีไชยเชษฐูปกครองบ้านหางโขง ต่อมาแยกเป็นเมืองเชียงแตง⁵
3. ท้าวจันทร์สุริยวงศ์ ปกครองบ้านโพนสิม เมืองตะโปน เมืองพิน เมืองนอง⁶
4. ท้าวมนั่ ตั้งให้เป็นหลวงเอก ปกครองบ้านโพน⁷ ต่อมาเรียก เมืองมนั่ ตามนามท้าวมนั่

¹ ปัจจุบันอยู่ในบริเวณอำเภอบึงกาฬ จังหวัดหนองคาย

² ดันลำน้ำยังบริเวณด้านใต้ของเทือกเขาภูพานซึ่งไหลผ่านอำเภอเขาวง และอำเภอภูผินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ ผ่านอำเภอโพนทอง มาลงแม่น้ำชีที่อำเภอเสลภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด ในปัจจุบัน

³ คือบ้านห้วยขยง ตั้งอยู่ระหว่างอำเภวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานีกับอำเภอกันทรารมย์ จังหวัดศรีสะเกษ ในปัจจุบัน

⁴ ปัจจุบัน คือ เมืองโขง ในแขวงจำปาสัก ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว

⁵ คือ จังหวัดสตรึงเครง ในประเทศกัมพูชาปัจจุบัน

⁶ ปัจจุบัน คือ เมืองเซโปน เมืองพิน และเมืองนอง ในแขวงสะหวันนะเขต ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว

⁷ คือ แขวงสาละวัน ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวปัจจุบัน

5. ท้าวพรหม ตั้งให้เป็นชาบุตรโคตร ปกครองบ้านแก่งอาฮีมา ต่อมาขกเป็นเมืองคำทองหลวง
6. จารโสม ตั้งให้ปกครองบ้านทุ่งอุดมกระเปือ⁸
7. ท้าวหลวง ตั้งเป็นขุนพักเฒ่า ปกครองบ้านโขงเจียม⁹
8. จารแก้ว ปกครองบ้านทง ภายหลังเรียก เมืองทุ่ง¹⁰

การแผ่อิทธิพลของสยาม ในครั้งศตวรรษที่ 24 กับการก่อตัวของชุมชน และเมืองในฝั่งซ้าย และฝั่งขวาของแม่น้ำโขง

ใน พ.ศ. 2310 พระตา และพระวอ เสนาบดีผู้ใหญ่ของนครเวียงจันทน์ เกิดขัดแย้งกับพระเจ้าสิริบุญสาร เนื่องจากพระเจ้าสิริบุญสารทรงทำให้ราษฎรได้รับความเดือดร้อน เช่น ทรงช้างม้าเหยียบข้ามน้ำข้าวของราษฎร แม้พระตาและพระวอจะห้ามในฐานะที่เคยเกลี้ยคนมาตั้งแต่เยาว์วัยก็ไม่ทรงฟัง ประกอบกับการที่ “เสนาหมากซึกา” ยุยงทำให้พระเจ้าสิริบุญสารหวาดระแวงเกรงพระตา พระวอจะชิงบัลลังก์และการที่พระตา พระวอเคยได้รับคำสัญญาว่าหากช่วยเหลือพระเจ้าสิริบุญสารให้เป็นกษัตริย์ก็จะตั้งให้เป็นอุปราช แต่ภายหลังกลับทรงตั้งอนุชาเป็นแทน รวมถึงการที่พระเจ้าสิริบุญสารบีบบังคับบุตรของพระตา พระวอมาเป็นสนมเพื่อเป็นตัวประกัน จึงทำให้พระตา พระวอ อพยพผู้คนจำนวน 5 หมื่นคน ไปสร้างนครเขื่อนขันธ์กาบแก้วบัวบาน¹¹ ซึ่งเป็นเมืองที่เจ้าปางคำผู้เป็นบิดาของพระตา พระวอ ได้หนีภัยจากการที่ฮ่อธงขาวมาโจมตีเมืองเชียงรุ่งมาตั้งขึ้น ในลักษณะจะแข็งเมืองต่อเวียงจันทน์ พระเจ้าสิริบุญสารทรงยกทัพมาตีหลายครั้ง พระตา และพระวอ จึงไปขอความช่วยเหลือจากพม่า แต่พม่ากลับไปเข้าข้างทางกรุงศรีสัตนาคนหุตเวียงจันทน์เพราะเห็นว่าตีเมืองหนองบัวลุ่มภูง่ายกว่า โดยมั่งตะแคงแม่ทัพพม่าได้ยกกองทัพเข้าตีกระหนาบ จนพระตาสิ้นชีวิตในที่รบ พระวอจึงพาไพร่พลอพยพมาอาศัยอยู่กับพระเจ้าองค์หลวง เจ้าผู้ครองนครจำปาศัก ที่เวียงผอนก่อง โดยแยกย้ายกันไปเป็นหลายกลุ่ม กลุ่ม

⁸ คือ แขวงอัตตะปือ ในประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวปัจจุบัน

⁹ คือ อำเภอโขงเจียม จังหวัดอุบลราชธานี ในปัจจุบัน

¹⁰ คือ อำเภอสุวรรณภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด ในปัจจุบัน

¹¹ ปัจจุบันอยู่ในจังหวัดหนองบัวลำพู

เจ้าแก้ว ได้ขอพระราชทานย้ายครอบครัวจากเวียงจันทน์ออกไปตั้งที่ บ่อแจะแม่ หรือบ้านท่าบ่อห้วยแจะแม่ และเจ้าฝ่ายหน้า ขอไปตั้งครอบครัวที่บ้านสิงห์โลก สิงห์ท่า

ต่อมาใน พ.ศ. 2334 สมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ได้เกิดกบฏเชียงแก้ว ที่นครจำปาสักในขณะที่พระเจ้าองค์หลวงประจวบหนัก พระประทุมฯและเจ้าหน้าได้ยกกำลังจากบ้านบ่อแจะแม่ และบ้านบ้านสิงห์ท่าไปตีกบฏเชียงแก้วแตก และจับตัวเชียงแก้วได้ที่แก่งตะนะกลางแม่น้ำมูลแล้วประหารเสีย พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกโปรดเกล้าให้เจ้าหน้าบุตรพระตาขึ้นเป็น “พระวิไชยขัตติยวงศา” ครองเมืองนครจำปาสักแทนเจ้าองค์หลวง โปรดเกล้าให้พระยาราชสุภาวดี เชิญท้องตราราชสีห์ยกฐานะบ้านบ่อแจะแม่ เป็น “เมืองอุบลราชธานีศรีวนาลัยประเทศราช” หรือ “ราชธานีแห่งดอกบัว” เนื่องจากพระประทุมฯ (เจ้าคำผง) เป็นข้าหลวงในพระองค์มาแต่เดิมตั้งค่ายทัพไปตีเวียงจันทน์และตามเสด็จในพระราชสงครามตลอดมาทั้งเป็นผู้สืบเชื้อสายมาจากตระกูลเจ้าปางคำ ซึ่งเป็นเจ้าเมืองอิสระมาตั้งแต่นครเชียงรุ่ง หนองบัวลุ่มภู จนมาตั้งเมืองอุบลฯ เพื่อเป็นเกียรติยศจึงทรงตั้งพระประทุมฯให้เป็น “พระประทุมวรราชสุริยวงศ์” พระราชทานเครื่องประกอบยศเช่นเดียวเช่นเดียวกับเจ้าเมืองประเทศราช ต่อมาบ้านห้วยแจะแม่กับแถบไม่เหมาะสมที่จะเป็นเมืองใหญ่ได้ จึงย้ายไปตั้งที่ตำบลร้างที่เรียกว่า “คงอู่ผึ้ง” ริมแม่น้ำมูลฝั่งซ้าย ได้ห้วยแจะแม่ประมาณ 10 เส้น คือ ที่ตั้งจังหวัดอุบลราชธานีในปัจจุบัน

ใน พ.ศ. 2360 เกิดกบฏสาขีชดโง้ง ยกมาตีเมืองจำปาสัก เจ้าหมาน้อย เจ้าเมืองจำปาสัก ได้พาครอบครัวหลบหนีเข้าป่า ทั้งให้สาขีชดโง้งเข้ายึดเมือง จุดไฟเผาเมืองจนเมืองจำปาสักกลายเป็นเมืองร้าง เจ้าอนุวงศ์แห่งเมืองเวียงจันทน์ได้ทูลขออาสาต่อสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยให้เจ้าราชบุตร (ไ้) ยกไปปราบ และจับสาขีชดโง้งได้ส่งลงมากรุงเทพฯ เจ้าอนุวงศ์จึงทูลขอให้บุตรของตนเป็นเจ้าเมืองจำปาสัก สมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยก็ทรงอนุญาต ทำให้เมืองเวียงจันทน์มีอำนาจกล้าแข็งขึ้น เพราะเมืองจำปาสักต้องไปขึ้นกับเมืองเวียงจันทน์ เมื่อต่อมาเจ้าอนุวงศ์คิดก่อกบฏจากสยาม เจ้าราชบุตร (ไ้) ผู้บุตรก็ยกกำลังไปสมทบกับเจ้าอนุวงศ์ผู้บิดา ต่อมาเมื่อเจ้าพระยาราชสุภาวดี สมุหนายก ได้ยกกำลังมาปราบ และให้เจ้าสุขไปตามจับเจ้าราชบุตร (ไ้) มาได้ จึงให้เจ้าสุข บุตรเจ้าไ้ รักษาการในตำแหน่งเจ้าเมืองจำปาสัก จึงต่อมาสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงตั้งให้เจ้าสุขเป็นเจ้าเมืองจำปาสัก และให้ขึ้นตรงต่อกรุงเทพฯ เนื่องจากทรงเห็นว่า กบฏที่มีเกิดขึ้นเรื่อยๆ เพราะประเทศราชมีกำลังมาก จึงทรงเลิกการให้เวียงจันทน์เป็นประเทศราช สำหรับเมืองขึ้นของจำปาสักที่มีอาณาเขตกว้างขวางเพราะไปขึ้นกับเมืองเวียงจันทน์ ก็ให้แยกไปขึ้นกับหัวเมืองอื่น

ในสมัยสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าให้ตั้งเจ้าคำสุก เป็นเจ้ายุติธรรมธร อันเป็นต้นสกุล ณ จำปาสัก เป็นเจ้าเมืองจำปาสัก และเมื่อเจ้าเมืองอุบลราชธานีถึงอนิจกรรมก็ทรงโปรดให้ เจ้าราชวงศ์ เมืองจำปาสัก คือ เจ้าหน่อคำ บุตรเจ้าเสือหลานเจ้านุวงศ์เมืองเวียงจันทน์ ไปเป็น มีราชทินนามว่า เจ้าพรหมเทวานุเคราะห์วงศ์

ต่อมาสมัยพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงโปรดเกล้าให้พระยาสิทธิเทพ (หรั่ง ศรีเพ็ญ) ไปดำรงตำแหน่งข้าหลวงใหญ่เมืองจำปาสัก กำกับรักษาราชการประเทศราชและหัวเมืองตะวันออก ตั้งอยู่ ณ เมืองจำปาสัก ในระหว่างนั้นทรงอนุโลมให้การปกครองหัวเมืองฝ่ายตะวันออกเป็นไปตามประเพณีเดิม และให้จัดราชการส่วนภูมิภาคใหม่ ออกเป็น 4 หัวเมือง โดยมีข้าหลวงใหญ่กำกับราชการ ที่โปรดเกล้าส่งไปจากกรุงเทพฯ เป็นผู้ปกครอง คือ

1. หัวเมืองลาวตะวันออก มีเมืองจำปาสัก เป็นเมืองเอก มีเมืองขึ้น 37 หัวเมือง
2. หัวเมืองลาวฝ่ายเหนือ มีเมืองหนองคาย เป็นเมืองเอก มีเมืองขึ้น 52 หัวเมือง
3. หัวเมืองลาวฝ่ายตะวันออกเฉียงเหนือ มีเมืองอุบลราชธานี เป็นเมืองเอก มีเมืองขึ้น 41 หัวเมือง
4. หัวเมืองลาวฝ่ายกลาง มีเมืองนครราชสีมา เป็นเมืองเอก มีเมืองขึ้น 19 หัวเมือง

ใน พ.ศ. 2423 (ร.ศ. 112) ไทยกับฝรั่งเศสพิพาทกันกรณีฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง ซึ่งยุติลงตามสนธิสัญญาสงบศึก วันที่ 3 ตุลาคม คือ ไทยยอมสละดินแดนฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง ดังนั้นหัวเมืองขึ้นเมืองจำปาสักทั้งหมดที่อยู่ฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงจึงตกเป็นของฝรั่งเศส คงเหลือแต่หัวเมืองขึ้นของเมืองจำปาสักที่อยู่ฝั่งขวาของแม่น้ำโขงเท่านั้น ครั้น พ.ศ. 2484 เมื่อเมืองจำปาสักกลับมารวมกับไทยอีก รัฐบาลได้ตั้งให้เจ้าราชคนัย (หุຍ) เป็นเจ้ายุติธรรมธร เป็นเจ้าเมืองจำปาสักตามเดิม หรือผู้ว่าราชการจังหวัดจำปาสักนั่นเอง และเมื่อสงครามโลกครั้งที่ 2 สิ้นสุดลงไทยได้คืนดินแดนจำปาสักให้ฝรั่งเศส ซึ่งฝรั่งเศสได้ให้เจ้าบุญอุ้ม ณ จำปาสัก เป็นเสด็จเจ้าบุญอุ้ม กรองเมืองจำปาสักแทนเจ้าราชคนัย (หุຍ) ผู้บิดา ใน พ.ศ. 2489

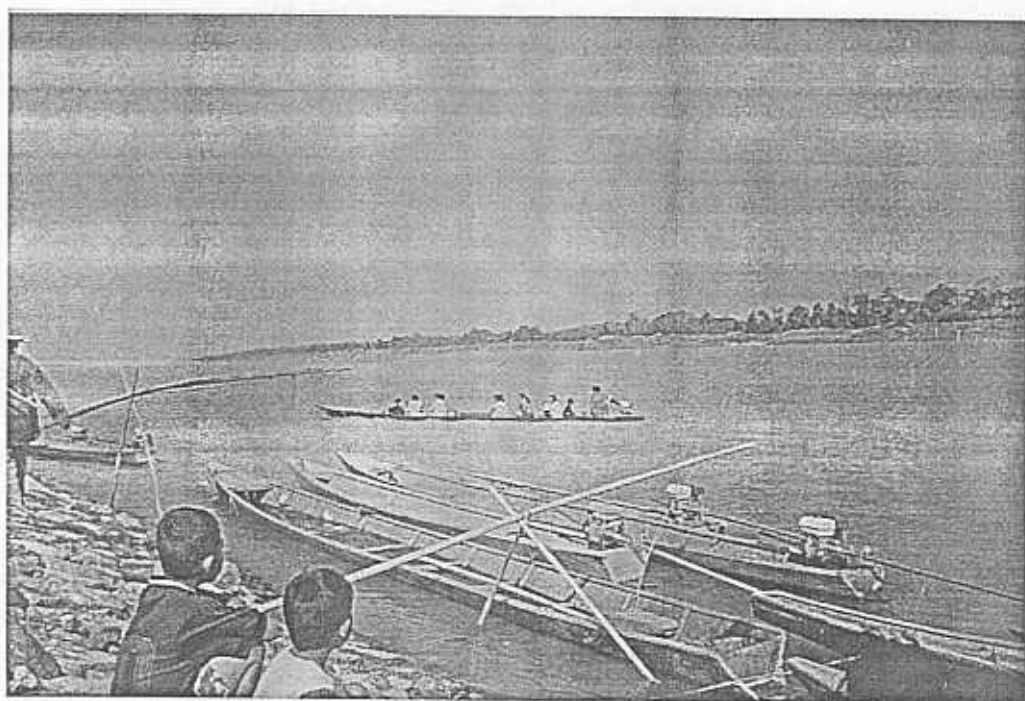
รัฐล้านช้างซึ่งเคยเป็นอาณาจักรที่เข้มแข็งมาก่อนรัฐสุโขทัย และมีความเข้มแข็งใกล้เคียงกับรัฐอยุธยา เคยเป็นพันธมิตรกันร่วมต่อสู้กับพม่าในสมัยอยุธยาตอนกลาง มีอาณาเขตคือประเทศลาวในปัจจุบันร่วมกับดินแดนในภาคอีสานของไทย แต่ท้ายที่สุดได้ตกเป็นประเทศราชของสยามซึ่งสืบต่อ

จากรัฐอยุธยาในสมัยสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี สยามได้ปกครองลาวทางอ้อม คือ ไม่ได้เปลี่ยนแปลงโครงสร้างการปกครองแต่อย่างใด ยังคงรักษาเจ้านายเดิมเอาไว้และให้มีอำนาจอยู่ โดยพระเจ้าแผ่นดินไทยในสมัยรัตนโกสินทร์และธนบุรี จะแต่งตั้งเจ้าและขุนนางเฉพาะตำแหน่งอาญาสี่ คือ กษัตริย์หรือเจ้าเมือง อุปฮาด ราชวงศ์ และราชบุตร ส่วนที่ต่ำกว่านี้เจ้าเมืองหรือกษัตริย์ประเทศราชเป็นผู้แต่งตั้งเอง การแต่งตั้งเจ้าและขุนนางที่ว่างลงจะแต่งตั้งคนในแทนตำแหน่งที่ว่าง และเหมาะสมทั้งในสายตาของฝ่ายไทยและฝ่ายลาว โดยไม่นำคนนอกไปดำรงตำแหน่งแทน และให้มีอิสระในการปกครองตนเอง และเมืองขึ้น ทั้งในเรื่องการตรากฎหมาย การเก็บภาษี การแต่งตั้งถอดถอนขุนนางที่ต่ำกว่าระดับอาญาสี่

ธรรมเนียมการปกครองแบบอาญาสี่ซึ่งได้รับอิทธิพลจากวัฒนธรรมล้านช้างยังได้ถูกนำมาใช้ในโครงสร้างการปกครองหัวเมืองอีสานของไทย ซึ่งมีลักษณะคล้ายกับเวียงจันทน์และจำปาสัก คือ มีตำแหน่งอาญาสี่เหมือนกัน เพียงแต่ฐานะของผู้ปกครองที่ต่ำกว่าเป็นเพียงเจ้าเมือง ขณะที่เวียงจันทน์และจำปาสักเป็นกษัตริย์ประเทศราช¹⁴

หัวเมืองลาวก่อน ร.ศ. 112 จึงไม่มีการแบ่งเป็นฝั่งซ้ายและฝั่งขวาของแม่น้ำโขงจนกระทั่งฝรั่งเศสเข้ายึดดินแดนทางฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขงเพราะดินแดนที่เป็นประเทศลาวในปัจจุบันกับภาคอีสานเดิมเคยเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน โดยเมืองจำปาสักซึ่งตั้งอยู่ฝั่งขวาก็มีอาณาเขตกินมาทางฝั่งซ้ายด้วย การที่ดินแดนฝั่งขวาของแม่น้ำโขงซึ่งอยู่ในเขตวัฒนธรรมล้านช้าง ถูกผนวกเข้ากับสยามทำให้คนลาวที่อาศัยอยู่ในฝั่งขวาของแม่น้ำโขงซึ่งอพยพมาจากฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงด้วยสาเหตุความขัดแย้งทางการเมือง เช่น กลุ่มของพระวอ พระตา มาตั้งเป็นเมืองต่างๆกระจายทั่วภาคอีสาน โดยเฉพาะหลังกบฏเจ้าอนุวงศ์ ที่มีการตั้งการจัดตั้งชุมชน และเมืองใหม่ในฝั่งซ้ายและฝั่งขวาของแม่น้ำโขง โดยเฉพาะในพื้นที่รอบๆ เทือกเขาภูพาน ซึ่งเกิดจากการกวาดต้อนประชากรมาจากฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขง และเมืองในฝั่งขวาซึ่งเคยอยู่ในอาณัติของรัฐเวียงจันทน์บริเวณลุ่มแม่น้ำสงคราม

¹⁴ โครงสร้างการปกครองดังกล่าว ซึ่งเป็นธรรมเนียมแบบล้านช้างนอกจากจะใช้กันในลาว และหัวเมืองอีสานของไทยแล้ว ยังใช้ในบางเมืองของภาคกลางที่มีคนลาวอยู่มาก เช่น เมืองพนมสารคาม

ภาพที่ 1 พาหนะในการเดินทางมาซื้อสิ่งของของอุปโภคบริโภค
 การมานมัสการวัดพระเจ้าองค์ดี
 รวมทั้งการมาทำงานในเมืองไทยด้วย

บทที่ 2

ชาติพันธุ์วรรณนาว่าด้วยชีวิตผู้คนบนชุมชนบริเวณสองฝั่งแม่น้ำโขง

ดังที่ได้กล่าวมาแล้วว่า ความเป็นอิสระจากศูนย์กลาง และความสัมพันธ์กับศูนย์กลางอย่างหลวมๆ โดยการแผ่อิทธิพลของสยามในช่วงครึ่งศตวรรษที่ 24 เป็นเพียงการแผ่อำนาจทางการเมืองแต่แทบไม่มีอิทธิพลในด้านวัฒนธรรมเลย ดังนั้นดินแดนในฝั่งขวาของแม่น้ำโขงซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของภาคอีสานในปัจจุบันจึงเป็นสังคมที่สืบทอดวัฒนธรรมล้านช้าง และกลายเป็นประชาชนไทยที่มีลักษณะทวิลักษณ์ (double ethnic identity) คือ มีสำนึกทางชาติพันธุ์ที่เป็นลาวทับซ้อนกับสำนึกความเป็นไทย อีกทั้งผู้คนเหล่านี้ยังอยู่ห่างไกลจากศูนย์กลางของประเทศ จึงถูกมองว่าแปลกแยกจากคนส่วนใหญ่ (ปริตดา เฉลิมเผ่า กออนันตกูล, 2545 : 1) เป็นคนชายขอบ มีลักษณะทางวัฒนธรรมการดำเนินชีวิต หรือสำนึกทางวัฒนธรรมที่เฉพาะตน

สายที่ สายน้ำโขง

การก่อตั้งเมืองโขงเจียมมีเหตุเริ่มต้นเช่นเดียวกับการตั้งการจัดตั้งชุมชน และเมืองใหม่ในฝั่งซ้ายและฝั่งขวาของแม่น้ำโขง ในช่วงครึ่งศตวรรษที่ 24 ซึ่งเกิดจากความขัดแย้งทางการเมืองในเมืองเวียงจันทน์ราว พ.ศ. 2310 หลังจากพระดาจิงแก่กรรมในที่รบ พระวอได้พาไพร่พลที่เหลือหลบหนีมาทางใต้ โดยแยกเป็น 2 กลุ่ม คือ กลุ่มที่เดินทางทางบก ซึ่งภายหลังได้มาตั้งถิ่นฐานอยู่ที่บริเวณดอนมดแดง ริมฝั่งแม่น้ำมูล อีกกลุ่มหนึ่งอพยพลงมาตามลำแม่น้ำโขง เมื่ออพยพมาถึงบริเวณดอนหินที่ตั้งอยู่ตรงกันข้ามที่ว่าการอำเภอโขงเจียม บริเวณบ้านด่านเก่า หมู่ที่ 1 ตำบลโขงเจียม ปัจจุบัน ผู้อพยพส่วนหนึ่งจำนวน 10 ครัวเรือน ได้ตั้งบ้านเรือนอยู่แถบนี้ ส่วนพระวอ ได้ไปพำนักกับพระเจ้าองค์หลวง เจ้าผู้ครองนครจำปาสัก ต่อมาเมื่อไพร่พลส่วนหนึ่งได้ย้อนกลับมาตั้งบ้านเรือนสมทบ และตั้งชื่อว่า “บ้านด่านปากมูล” เนื่องจากเป็นบริเวณที่มีแม่น้ำมูลไหลมาบรรจบกับแม่น้ำโขง ต่อมาพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ 2 ได้โปรดเกล้าให้ตั้งเป็น “เมืองโขงเจียม” ขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2364 โดยขึ้นตรงต่อเมืองจำปาสัก

คำว่า “โขง” หมายถึง “หัวน้ำช้าง” หรืออาจมาจากคำว่า “โขล” ที่หมายถึง “ฝูงช้าง” คำว่า “เจียม” อาจจะเพี้ยนมาจากคำว่า “เจียง” ในภาษาส่วย ที่แปลว่า “ช้าง” ดังนั้น โขงเจียมน่าจะหมายถึง “เมืองที่มีช้างมาอยู่รวมกันเป็นฝูงใหญ่”

ใน พ.ศ. 2371 หลังปราบปรามกบฏเจ้าอนุวงศ์เรียบร้อยแล้ว สมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 โปรดเกล้าให้เมืองโขงเจียมไปขึ้นกับเมืองเขมราฐ

ภายหลังการปรับปรุงการปกครองส่วนภูมิภาคในสมัยสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ใน พ.ศ. 2445 เมืองโขงเจียมได้ถูกยุบลงเป็นอำเภอขึ้นต่อเมืองเขมราฐ ต่อมาเมื่อเมืองเขมราฐถูกยุบลงเป็นอำเภอขึ้นต่อเมืองยโสธร เมืองโขงเจียมจึงมีฐานะเป็นอำเภอขึ้นต่อเมืองยโสธร

พ.ศ. 2457 ในสมัยสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ย้ายที่ว่าการอำเภอมายังที่ตั้งบริเวณบ้านด่านปากมูล และเปลี่ยนชื่อเป็น อำเภอสุวรรณารี ใน พ.ศ. 2460

พ.ศ. 2462 ทางราชการได้เปลี่ยนชื่อกลับมาเป็นอำเภอโขงเจียมอีกครั้งหนึ่ง

พ.ศ. 2500 ได้ย้ายที่ว่าการอำเภอโขงเจียมมาตั้งที่โคกหมาจอก บริเวณบ้านศรีเมืองใหม่ ตำบลนาคำ ปัจจุบัน ส่วนที่เป็นอำเภอโขงเจียมเดิมได้ตั้งเป็นกิ่งอำเภอบ้านด่าน และยกฐานะเป็นอำเภอบ้านด่านใน พ.ศ. 2502 ต่อมาใน พ.ศ. 2514 ได้เปลี่ยนชื่อกลับมาเป็นอำเภอโขงเจียมอีกครั้งหนึ่ง

อำเภอโขงเจียมมีพื้นที่ 901,800 ตารางกิโลเมตร มีประชากรใน พ.ศ. 2543 รวม 30,375 คน แบ่งเขตการปกครองออกเป็น 5 ตำบล 47 หมู่บ้าน อำเภอโขงเจียมในปัจจุบันเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่ผู้คนเดินทางมาจังหวัดอุบลราชธานีจะต้องมาเที่ยว เพราะเป็นจุดบรรจบกันของแม่น้ำมูลและแม่น้ำโขง ที่รู้จักกันว่า “แม่น้ำสองสี” ซึ่งในฤดูแล้งจะมองเห็นสีของแม่น้ำโขงและแม่น้ำมูลไหลมาบรรจบกันเป็นสองสี คือ โขงสีปูน มูลสีคราม และบริเวณนี้ยังเป็นจุดสุดท้ายที่แม่น้ำโขงไหลผ่านประเทศไทย และเป็นจุดที่นักท่องเที่ยวนิยมมาล่องเรือเพื่อชมความงามของเกาะแก่งและชมแม่น้ำสองสี และทัศนียภาพสองฝั่งแม่น้ำโขง ตลอดจนถือโอกาสข้ามฝั่งไปเยือนบ้านใหม่สังสามพันในฝั่งลาวซึ่งอยู่ตรงข้ามกับบ้านด่านเก่า หมู่ที่ 1 ตำบลโขงเจียมของไทย

อำเภอโขงเจียมมีแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติ ทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมที่สำคัญหลายแห่ง เช่น อุทยานแห่งชาติแก่งตะนะ ซึ่งเป็นแก่งหินเหมือนฝายที่กั้นขวางแม่น้ำโขง ซึ่งในอดีตฝรั่งเศสต้องการระเบิดแก่งตะนะเพื่อใช้เป็นเส้นทางเดินเรือ แต่ไทยไม่อนุญาต จึงมีการสร้างถนนหมายเลข 217 แทน โดยใช้ชลยสงครามเป็นผู้สร้าง เล่ากันว่ากว่าถนนจะแล้วเสร็จก็ส่งเวชชีวิตคนไปเป็นจำนวนมาก

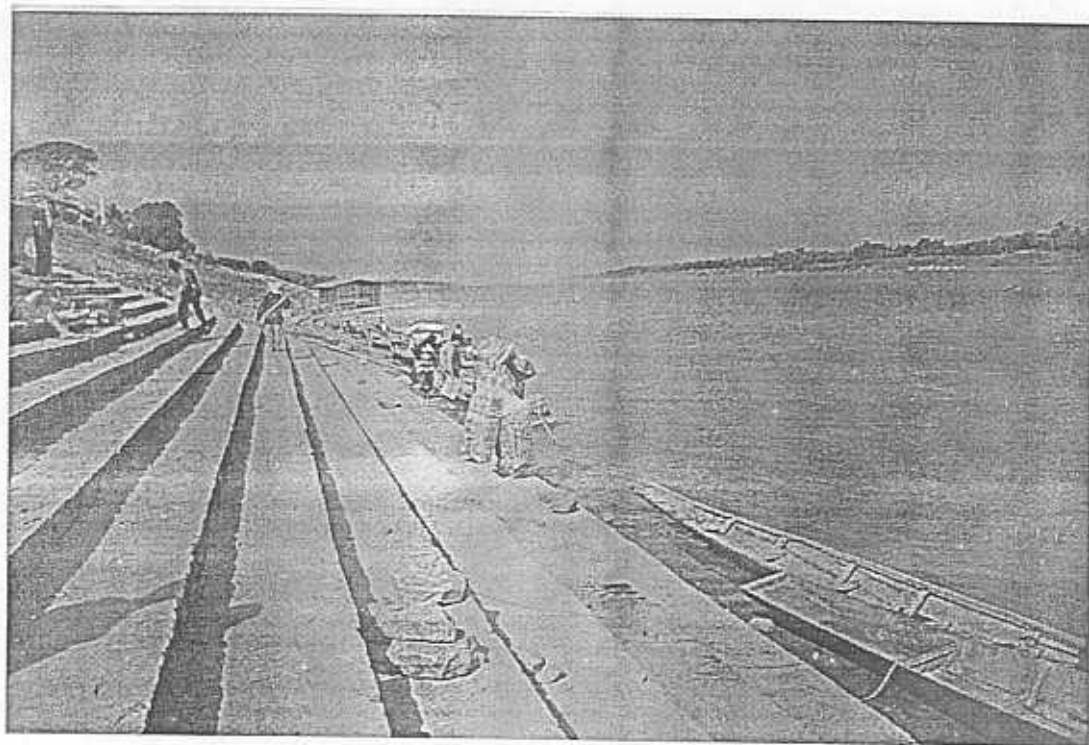
ภาพที่ 2 คนลาวข้ามมาฝั่งไทย

ในอำเภอโขงเจียมยังมีผาแต้มซึ่งเป็นสถานที่ท่องเที่ยวที่อยู่ติดริมแม่น้ำโขงมีลักษณะเป็นเสาหินคล้ายดอกเห็ดมีแผ่นหินขนาดใหญ่ตั้งอยู่ข้างบน มีภาพเขียนสีก่อนประวัติศาสตร์อายุประมาณ 4,000 ปี ความยาวติดต่อกันประมาณ 200 เมตร เป็นภาพปลา ช้าง เต่า ฝ่ามือ และสันนิษฐานกันว่าในอดีตพื้นดินและผืนน้ำคงไม่ห่างจากหน้าผามากนัก คนในยุคนั้นจึงสามารถเขียนสีที่หน้าผาได้ นอกจากนี้ในอำเภอโขงเจียมยังเป็นที่ตั้งของวัดถ้ำคูหาสวรรค์ สร้างโดยหลวงปู่คำคง จุลมณี ใน พ.ศ. 2521 ซึ่งเป็นพระที่ผู้คนในภาคอีสาน และในบริเวณสองฝั่งแม่น้ำโขงให้การนับถือ ปัจจุบันมรดกภาพไปแล้วแต่ร่างกายของท่านไม่เนาเปื่อย ลูกศิษย์จึงได้สร้างโลงแก้วครอบไว้ และมีคนมาสักการะมากมาย

อำเภอโขงเจียมดูเผินๆ เป็นอำเภอชายแดนเล็กๆ ที่มีบรรยากาศเงียบสงบเหมือนเมืองชายแดนทั่วไป แต่ภายใต้กระแสการส่งเสริมการท่องเที่ยวที่โถมเข้าสู่อำเภอชายแดนเล็กๆ แห่งนี้ บ้านด่านเก่าบริเวณหน้าว่าการอำเภอโขงเจียมในปัจจุบันจึงเต็มไปด้วยรีสอร์ท และเกสต์เฮาส์ ที่เกิดขึ้นเป็นจำนวนมาก จึงไม่ใช่เรื่องแปลกที่จะเห็นนักท่องเที่ยว ทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ เป็นจำนวนมากเดินทางมาพักผ่อนบริเวณเขื่อนกันตลิ่งริมฝั่งแม่น้ำโขงที่ถูกสร้างขึ้นใหม่เช่นเดียวกับศาลาจุชมวิวแม่น้ำสองสี ร้านคาราโอเกะ ร้านขายของที่ระลึกและร้านอาหารในแม่น้ำโขงหลายหลังได้ผุดขึ้นเพื่อให้บริการอาหาร และต้อนรับทัศนียภาพของแม่น้ำโขง ตลอดจนความบันเทิงแก่นักท่องเที่ยว จำนวนมาก ประกอบกับการเดินทางมายังอำเภอโขงเจียมในปัจจุบันเป็นเรื่องที่สะดวกสบาย เพราะมีบริการรถยนต์ปรับอากาศที่ได้รับสัมปทานจาก บริษัท ขนส่ง จำกัด จากกรุงเทพฯ โดยตรงมายังอำเภอโขงเจียม

แม้ว่าสภาพแวดล้อมของอำเภอโขงเจียมจะเปลี่ยนแปลงไปเช่นไร แต่ภาพที่เห็นอย่างชินตานั้นนับตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันซึ่งไม่เคยเปลี่ยนแปลงไป ก็คือ ภาพคนลาวที่ข้ามฝั่งมาซื้อขายสินค้าในช่วงเช้าและข้ามกลับไปในตอนบ่าย ผ่านจุดผ่อนปรนระหว่างบ้านด่านเก่า ตำบลโขงเจียมอำเภอโขงเจียมกับบ้านสิงห์พัน เมืองชะนะสมบุณ ซึ่งเกิดขึ้น¹⁵ เพื่อกระชับความสัมพันธ์ระดับท้องถิ่นตามนโยบายของรัฐบาลที่มุ่งส่งเสริมการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข และความเข้าใจอันดีระหว่างประชาชน อันจะนำไปสู่ความร่วมมือด้านต่างๆที่เป็นประโยชน์ร่วมกัน ให้นุคคลสามารถเดินทางเข้าออกเพื่อซื้อสินค้าอุปโภคบริโภคที่จำเป็นแก่การดำรงชีวิตประจำวัน และร่วมพิธีกรรมทางศาสนา วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี และกิจกรรมอันดีงามต่างๆร่วมกัน มีห้วงเวลาของการอนุญาตเข้าออก ตั้งแต่เวลา 09.00-

¹⁵ ประกาศของจังหวัดอุบลราชธานี ณ วันที่ 19 กันยายน พ.ศ. 2539 เรื่อง การเปิดจุดผ่อนปรนในพื้นที่ชายแดนติดต่อกับประเทศเพื่อนบ้าน

ภาพที่ 3 เมื่อซื้อสินค้าจากฝั่งไทยแล้วจะมีการขนลงเรือที่จอดรออยู่ด้านล่าง
โดยแรงงานไทยและบางส่วนจากลาวมารับจ้างเพื่อกลับไปยังฝั่งลาว

15.00 น. โดยบุคคลที่ได้รับอนุญาตให้เดินทางเข้ามาหรือออกไปจะต้องเดินทางกลับภายใน 1 วัน ยกเว้นการเข้ามาเพื่อเยี่ยมญาติ รักษาพยาบาล ผ่อนผันให้อยู่ได้ไม่เกิน 3 วัน และไม่เกินเขตอำเภอนั้น ๆ

ตลาดนัดของตำบลโขงเจียม ตั้งอยู่ในบริเวณวัดบุปผาวัน บ้านด่านใหม่ หมู่ที่ 2 โกล่สถานี่เรือของหน่วยปฏิบัติการตามลำแม่น้ำโขง อำเภอโขงเจียม อันเป็นหมู่บ้านที่แยกมาจาก บ้านด่านเก่า หมู่ที่ 1 ช่วงที่ฝรั่งเศสต้องการใช้พื้นที่บริเวณปากแม่น้ำทำประโยชน์ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว เรียกกันว่า ตลาดไทย-ลาว ตลาดนัดจะมีทุกวันจันทร์ พุธ ศุกร์ และวันเสาร์ ตั้งแต่เวลาประมาณ 06.00-17.00 น. โดยมีเจ้าหน้าที่ตรวจคนเข้าเมืองของไทยเพียงคนเดียวคอยอำนวยความสะดวกให้กับคนลาวนับร้อยที่ข้ามฝั่งมาในบริเวณที่ทำการซึ่งเป็นเพิงเล็กๆ ตั้งอยู่บนฝั่งที่สูงชันทอดตัวลงสู่แม่น้ำโขง ที่มีเรือทั้งเรือไทยและเรือลาวจอดเรียงรายอยู่นับ 20 ลำ จอดรอให้บริการ นอกเหนือจากการที่ต้องเสียเงินค่าธรรมเนียมที่ฝั่งลาวคนละ 50 บาทแล้ว คนลาวที่ข้ามฝั่งมายังไทยต้องเสียเงินค่าธรรมเนียมที่ฝั่งไทยอีกคนละ 10 บาท

สินค้าที่ขายในตลาดไทย-ลาว ไม่แตกต่างจากตลาดนัดโดยทั่วไปนัก เป็นสิ่งของจำเป็นในการดำรงชีวิต โดยเฉพาะสินค้าอุปโภคบริโภค เช่น สบู่ ยาสีฟัน ผงซักฟอก บะหมี่กึ่งสำเร็จรูป และผงชูรส คนลาวเข้ามาซื้อของทุกอย่างจากฝั่งไทย แม้แต่พริกที่คาดว่าจะปลูกได้คนลาวก็ซื้อเช่นกัน ขณะที่สินค้าซึ่งนำมาขายยังฝั่งไทย ส่วนใหญ่จะเป็นสินค้าเกษตร เช่น มะขามแปยก และของป่า หรือคนลาวบางคนนำหัตถกรรมประเภทผ้าทอมือมาจำหน่ายด้วย

ร้านขายเครื่องใช้ไฟฟ้าที่ตั้งอยู่ในตลาดเป็นร้านค้าที่มีฐานะดีที่สุดในอำเภอโขงเจียม เพราะนอกจากจะขายเครื่องใช้ไฟฟ้าแล้ว ยังติดป้ายรับโทรศัพท์ทั้งทางไกลและไกล อันหมายถึงการทำธุรกิจรับโอนเงินจากคนลาวที่ลักลอบมาทำงานในไทยเพื่อส่งค่าให้ญาติพี่น้องในฝั่งลาวด้วย

ลุงห่อคำจักรยานคนหนึ่งเล่าให้ฟังว่า จักรยานที่ขายในตลาดราคาคันละ 1,050 บาท อีกทั้งถ้าเสริมว่าราคาจักรยานนำมาขายได้กำไรน้อย เพียงคันละ 50 บาท เท่านั้น แต่ที่เอามาขายได้หมดวันนี้เอามาทั้งหมด 10 คัน เพราะมีคนลาวโทรศัพท์มาสั่ง คนลาวที่ซื้อจักรยานไปต้องไปเสียภาษีที่ฝั่งลาวอีกคันละ 200 บาท ลุงยังอธิบายเพิ่มเติมว่า สินค้าทุกชนิดที่ซื้อกลับไปลาวต้องเสียภาษีทั้งสิ้นแม้แต่พริก 1-2 กิโลกรัม ที่บางครั้งเจ้าหน้าที่ก็ยึดไปเสียเลย ๆ ก็มี

ร้านขายเสื้อผ้าที่ตั้งอยู่ด้านนอกบริเวณลานกว้างของวัด เพราะต้องใช้พื้นที่วางสินค้ามาก คุณจะเป็นที่ดึงดูดใจคนลาวโดยเฉพาะสตรีซึ่งข้ามฝั่งมา เสื้อผ้าที่นำมาขายเป็นเสื้อผ้าตามสมัยนิยมในไทย เช่น กางเกงขาสั้นสามส่วน หรือสี่ส่วน เสื้อสายเดี่ยวหรือเสื้อรัดรูปตัวเล็กๆ และเป็นที่ต้องใจแก่คนลาวที่มีรสนิยมไม่แตกต่างไปจากคนไทยเท่าใดนักด้วยคนขายบอกว่าคนไทยใส่อะไร คนลาวก็ซื้อเช่นเดียวกัน และคนลาวให้เหตุผลด้วย “ใส่ตามคาราในทีวี”

นอกจากการข้ามมาซื้อขายสินค้าแล้ว ความจำเป็นในการข้ามมาฝั่งไทยก็เพื่อการรักษาพยาบาล หญิงชาวลาวยุคหนึ่งป่วยเป็นมาลาเรีย ลูกหลานพามารักษาที่โรงพยาบาลโขงเจียม เดินทางมาโดยเรือจากเมืองปากเซ แขวงจำปาสัก รักษาอยู่ 3 วัน เสียค่ารักษาพยาบาลไป 1,000 กว่าบาท และกำลังจะเดินทางกลับ แต่จากภาพที่ปรากฏ นางยังดูไม่ค่อยทุเลา เท่าใดนัก อาจจะเป็นด้วยค่ารักษาพยาบาลหรือไม่ ที่ทำให้นางต้องรีบกลับบ้าน

บ้านหาดทรายสูงในอดีต หรือบ้านใหม่สังสามพัน ในปัจจุบัน เป็นหมู่บ้านของลาวซึ่งผู้คนที่นี่อาศัยอยู่แต่เดิม เป็นคนไทยซึ่งอพยพไปจากบ้านด่านเก่า เพราะเมื่อลาวตกอยู่ภายใต้การปกครองของฝรั่งเศส ฝรั่งเศสได้ขอเช่าพื้นที่บริเวณบ้านด่านเก่าเป็นท่าเทียบเรือ ที่พักเก็บสินค้า ชาวบ้านด่านเก่าบางส่วนถูกไล่ที่ จึงย้ายออกไปจากบริเวณที่ฝรั่งเศสเช่าดังกล่าว และบางส่วนได้อพยพไปอยู่ทางเหนือของบ้านด่านเก่า และเรียกชื่อหมู่บ้านว่า บ้านด่านใหม่ ซึ่งอยู่ในหมู่ 2 ของตำบลโขงเจียมปัจจุบัน

บ้านใหม่สังสามพัน เป็นหมู่บ้านเล็กๆ ขึ้นกับเมืองชะนะสมบูน ซึ่งเป็น 1 ใน 10 เมือง ของแขวงจำปาสัก¹⁶ การเดินทางไปยังบ้านใหม่สังสามพันโดยพาหนะทางเรือที่คนขับเรือ นอกจากจะมีอาชีพเป็นชาวประมงพื้นบ้านแล้วยังรับจ้างพานักท่องเที่ยวเล่นเรือชมแม่น้ำสองสี และข้ามไปเที่ยวฝั่งลาว ได้เล่าให้ฟังว่า หมู่บ้านนี้แต่เดิมเป็นบริเวณที่ขึ้นสินค้าลักลอบนำเข้าจากไทย แต่ต่อมาได้ย้ายไปยังบ้านคันธงไชยแทน (รายละเอียดจะกล่าวต่อไป)

บ้านใหม่สังสามพันเป็นหมู่บ้านที่มีดักยิงก่อนข้างสูงชัน ทำให้การปีนป่ายขึ้นไปบนฝั่งค่อนข้างลำบาก ก่อนจะเดินขึ้นไป ต้องผ่านจุดตรวจที่เป็นเพิงเล็กๆ มีเจ้าหน้าที่ของหมู่บ้านคอยเก็บเงินนักท่องเที่ยวที่ข้ามไปเยี่ยมชมหรือท่องเที่ยวเพื่อเป็นรายได้เข้าหมู่บ้าน เนื่องจากเป็นหมู่บ้านใหม่ที่เพิ่งก่อตั้งขึ้น

¹⁶ ได้แก่ ปากเซ ชะนะสมบูน โพนทอง จำปาสัก สุภมา มูลละปะโมก เมืองโขง บานเจียงจะเรินสุข ปากของ และปะทุมพอน

เมื่อปี ค.ศ. 1970 ทำให้สภาพหมู่บ้านมีการวางผังเป็นถนน เป็นตอน ๆ เชื่อมตลอดถึงกัน แต่นักท่องเที่ยวส่วนใหญ่ก็จะเดินอยู่บริเวณถนนด้านนอกที่อยู่ชานชดกับลำแม่น้ำโขงซึ่งเป็นพื้นที่ที่ทางชุมชนจัดเป็นสถานที่ขายของให้กับนักท่องเที่ยว

ลักษณะบ้านในหมู่บ้านใหม่สังสัมพันไม่แตกต่างจากบ้านในชนบทภาคอีสานของไทยนัก คือ เป็นบ้านไม้ได้ตุงสูง มีบันไดพาดกับชานเรือน หลังคามุงด้วยสังกะสีหรือกระเบื้องตามฐานะทางเศรษฐกิจของเจ้าของบ้าน ไม่มีรั้วกันระหว่างบ้านแต่ละหลัง ส่วนใหญ่จะใช้หน้าบ้านเป็นสถานที่ประกอบกิจกรรมการค้า บ้างก็ปลูกเป็นเพิงในพื้นที่บ้านของคนเพื่อใช้ขายของโดยเฉพาะ มีบ้านหลายหลังในหมู่บ้านกำลังอยู่ในระหว่างการก่อสร้างมีลักษณะเป็นบ้านตึกในรูปแบบตะวันตก จากการสอบถามได้ความว่า เกิดจากลูกหลานของเจ้าของบ้านซึ่งเป็นคนลาวโพ้นทะเล (overseas laos) ที่อพยพไปอยู่ต่างประเทศเมื่อลาวเปลี่ยนแปลงไปเป็นสังคมนิยม มีเงินมีทองแล้วเป็นผู้ส่งเงินกลับมาจนเจ้าญาติพี่น้องทางบ้านให้สร้าง

สินค้าส่วนใหญ่ที่วางขายในหมู่บ้านจะเป็นประเภทผ้าทอที่ซื้อมาจากเวียงจันทน์ และสินค้าที่ผลิตจากเวียดนามและจีน โดยเฉพาะ บุหรี่ ไวน์และแชมเปญ ตลอดจนสุราพื้นบ้านที่ชาวบ้านดื่มเอง และพยายามโน้มน้าวนักท่องเที่ยวให้ลิ้มลอง และซื้อกลับไป ผู้ขายส่วนใหญ่เป็นสตรีซึ่งแต่งงานแล้ว มีเด็กสาวไม่มากนัก แม่ค้าคนหนึ่งเล่าให้ฟังว่า “วันหยุดจะขายดี เพราะมีนักท่องเที่ยวมาก ส่วนวันธรรมดาค่อนข้างเงียบเหงา”

พ่อพิมพ์ สุตัญตังใจ อดีตนายบ้านหลายสมัยของบ้านใหม่สังสัมพัน ได้เล่าประวัติความเป็นมาของหมู่บ้านให้ฟังว่า “หมู่บ้านนี้เป็นหมู่บ้านตั้งใหม่ ชื่อ สิง มาจากคำขรสิง ที่เป็นคำยืมพิศพจน์รับจ้างให้กับคนไทยและลาวโดยหน่วยงานสืบราชการลับของสหรัฐฯ หรือซี.ไอ.เอ. สมัยสงครามในลาว เนื่องจากเป็นหมู่บ้านตั้งใหม่ คนมาจากหลายที่ จึงใช้คำว่า “สังสัมพัน” มารวมกับชื่อ “สิง” กลายเป็น “บ้านใหม่สังสัมพัน” ” และนามสกุลสุตัญตังใจก็เป็นนามสกุลของคนไทยเช่นกัน จากคำบอกเล่าของพ่อพิมพ์และญาติที่อยู่เมืองอุบล เล่าให้ฟังว่า “ครอบครัวคนมีพ่อมาจากฝั่งลาว ข้ามมาเมืองอุบลนานแล้วและมาแต่งงานมีลูกมีหลานมากขึ้น และไปเยี่ยมญาติบ้างในบางครั้ง แต่ญาติก็เสียชีวิตไปมากแล้ว มีลูกหลานรุ่นหลังๆ ที่ไม่ค่อยรู้จักกันนัก จะมีการเจอกันเมื่อมีการส่งข่าวว่าใครเสียชีวิตแล้วก็จะไปร่วมงานกัน หรือได้รับการบอกกล่าวว่ามีงานอะไร ถ้ามีโอกาสก็จะไปร่วม” จากการรวบรวมข้อมูลพบว่า คน 2 ฝั่งโขง

ภาพที่ 4 หลวงปู่คำคิ่ง วัดถ้ำคูหาสวรรค์
 ผู้คนทั้งชาวไทยและชาวลาวให้การนับถือหลวงปู่คำคิ่งเป็นอย่างมาก
 จะมีผู้คนมานมัสการไม่ขาดระยะ
 (อำเภอโขงเจียม จังหวัดอุบลราชธานี)

เดิมเป็นสายเลือดเดียวกัน และข้ามฝั่งแม่น้ำมาอยู่โดยทั่วไปเพราะมิได้ขีดชั้นตามแนวพรมแดนโดยใช้แม่น้ำโขงเป็นเส้นแบ่งประเทศดังเช่นปัจจุบัน คนลาวอพยพเข้ามาอยู่ทั่วไป ทั้งที่ อ.โขงเจียม บางกลุ่มไป อ.คอนมดแดง บางกลุ่มไป กิ่งอ.ตาลชุม ฉะนั้นอำเภอที่กล่าวมาจึงมีนามสกุลที่ตรงกับคนฝั่งขวาแม่น้ำโขง อาทิเช่น สกุลนาคคำ ภาผล” เป็นต้น

บ้านใหม่สังสามพันเป็นหมู่บ้านเล็กๆ มีประชากรทั้งสิ้น 686 คนรวม 530 หลังคาเรือน ลักษณะเป็นครอบครัวเดี่ยว (nuclear family) อันประกอบไปด้วยพ่อแม่ลูก หรือคน 2 รุ่นอาศัยอยู่ในครัวเรือนเดียวกัน เช่นเดียวกับประชากรในประเทศที่เพิ่งผ่านพ้นสงครามทั่วไป เนื่องจากประชากรเป็นจำนวนมากได้เสียชีวิตลงในช่วงสงคราม หรืออพยพไปยังประเทศที่สาม ซึ่งแตกต่างกับครอบครัวในชนบทภาคอีสานของไทย ที่มีลักษณะเป็นครอบครัวขยาย (extended family)

ประชากรของหมู่บ้านทั้งหมดเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ไท-ลาว ที่เรียกว่า “ลาวลุ่ม” (lao lum)¹⁷ปะปนกันทั้งคนไทยและคนลาว อันเกิดจากความเป็นมาทางประวัติศาสตร์ของผู้คนที่อพยพโยกย้ายไปตั้งถิ่นฐานอยู่ร่วมกัน ลูกเจ้าของร้านขายเครื่องคัมให้กับนักท่องเที่ยว ได้เล่าประวัติตนเองให้ฟังว่าเป็น “ลุงเป็นคนจังหวัดนครราชสีมา มีแม่เป็นคนอำเภอนางรอง จังหวัดบุรีรัมย์ แต่ได้ย้ายมาอยู่กับญาติที่เป็นครูฝึกทหารของค่ายนรสิง สมัยเมื่อยังรุ่นหนุ่ม” ปัจจุบันลุงอายุ 68 ปี มีลูกทั้งหมด 7 คน ทำงานอยู่ที่จังหวัดอุบลราชธานี 3 คน ลุงกล่าวว่า ความเป็นสายเลือดเดียวกันนี้เองที่ทำให้คนสองฝั่งแม่น้ำโขงมีการติดต่อข้ามไปมาหาสู่กัน “ทางการห้ามบ่ได้ ท้องถิ่นห้ามบ่ได้”

นอกจากการขายสินค้าให้กับนักท่องเที่ยวที่เป็นเส้นเลือดใหญ่ทางเศรษฐกิจที่หล่อเลี้ยงบ้านใหม่สังสามพันแล้ว ชาวบ้านในหมู่บ้านยังปลูกพืชผัก เช่น ถั่วเขียว ถั่วดำ ผักคะน้า ฟักทอง บริเวณริมแม่น้ำโขง เพราะอุดมไปด้วยสารอินทรีย์ที่แม่น้ำโขงพัดพามาเป็นปุ๋ยของพืชได้เป็นอย่างดี และมีการจับสัตว์ป่ามาขายให้กับคนไทย เช่น เก้งซึ่งขายได้ถึงกิโลกรัมละ 80 บาท ขณะที่ทางการลาวเองไม่ได้ห้ามแต่อย่างใด โดยแม่ค้ารายหนึ่งได้สาริดการนำเนื้อเก้งซึ่งตากแห้งเป็นเส้นๆ สีสอกคำๆซึ่งแขวนอยู่หน้าร้านมา “จี่” หรือย่างให้สุกด้วยสุราพื้นบ้านที่มีความแรงประมาณ 80 ดีกรี ที่จุดไฟคิให้ชม

¹⁷ สัมภาษณ์นายสมยศ นาคคำ วันที่ 5 มีนาคม 2544

¹⁸ หมายถึง คนลาวที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ในเขตที่ราบต่ำ ซึ่งเป็นชนเผ่าในตระกูลไท-ลาว ตามการจัดแบ่งชนเผ่าโดยการถือเอาลักษณะเขตที่ตั้งภูมิลำเนาเป็นหลักในการแบ่ง

อาชีพที่ชาวบ้านใหม่สังสัมพันธ์ยังคงทำมาหากินสืบทอดกันมานับตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ก็คือ การทำประมง แม้ว่าปัจจุบันจับปลาได้น้อยลงเมื่อเทียบกับ 30 ปีก่อน ที่หาปลาได้ถึงวันละ 200-300 กิโลกรัม โดยนำไปส่งที่ค่ายทหาร หรือล่องเรือไปขายที่อำเภอพิบูลมังสาหาร เพื่อนำเงินมาเลี้ยงตนเอง และครอบครัว ในปีที่หนึ่งสามารถมีเงินเหลือเก็บ 2-3 หมื่นบาท

บ้านใหม่สังสัมพันธ์มีโรงเรียนระดับประถมศึกษาในหมู่บ้าน เปิดสอนตั้งแต่ชั้น ประถมศึกษาปีที่ 1 - 5 มีครูทั้งหมด 6 คน เป็นหญิง 4 ชาย 2 มีนักเรียนทั้งสิ้น 115 คน หลังจากจบชั้นประถมศึกษาแล้ว มักจะเรียนต่อมัธยม ส่วนใหญ่หลังจากเรียนจบชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 แล้วนิยมไปทำงานกรุงเทพฯ ซึ่งไม่ใช่เป็นเรื่องที่น่าแปลกใจที่แทบจะไม่ค่อยพบคนหนุ่มคนสาวในหมู่บ้าน เนื่องจากเกือบทั้งหมดจะเข้ามาลักลอบทำงานยังฝั่งไทย

ศาสนายังเป็นสถาบันที่เป็นศูนย์รวมจิตใจ ของผู้คนในบ้านใหม่สังสัมพันธ์ เช่นเดียวกับผู้คนในบริเวณสองฝั่งแม่น้ำโขงโดยเฉพาะหลวงปู่คำคณิง จุลมณี แห่งวัดถ้ำคูหาสวรรค์ ในอำเภอโขงเจียม ซึ่งเป็นพระที่ชาวบ้านส่วนใหญ่ให้การนับถือ แม้ปัจจุบันท่านจะมรณภาพไปแล้วก็ตาม ชาวบ้านโดยเฉพาะหนุ่มสาว ยังคงข้ามฝั่งไปทำบุญ และเที่ยวงานประเพณีประจำปีของวัดถ้ำคูหาสวรรค์อย่างสม่ำเสมอ ยกเว้นคนแต่คนแก่ซึ่งห่างหายไปบ้างเนื่องจากติดขัดในเรื่องปัญหาสุขภาพ

ตลอดรัฐ ข้ามรัฐ

ตลอดแนวชายแดนจะมีผู้คนสัญจร ไปมาเพราะจากการประชุมคณะกรรมการร่วมว่าด้วยความร่วมมือไทย-ลาว ครั้งที่ 8 เมื่อปี พ.ศ.2541 ได้ตกลงว่าด้วยการเดินทางข้ามแดนระหว่างรัฐบาลแห่งราชอาณาจักรไทย และรัฐบาลแห่งสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว¹⁹ และจากการประชุมคณะกรรมการร่วมฯ ครั้งที่ 9 ปี 2543 ทั้ง สองประเทศก็แสดงความยินดีในการอำนวยความสะดวกให้แก่คนของทั้งสองประเทศไปมาหาสู่กัน โดยใช้หนังสือผ่านแดนสัญจรตามบริเวณชายแดน²⁰ แต่จากข้อตกลงที่เป็นลายลักษณ์อักษรดังกล่าวไม่สามารถหยุดยั้งการสัญจรตามบริเวณชายแดนของผู้คนที่ให้เดินทางตามกำหนดเวลา หรือต้องขออนุญาตตามข้อตกลง บางครั้งทำให้เกิดกรณีการจับกุมคุมขังและเสียค่าปรับกันขึ้น (ณัฐวิ

¹⁹ บันทึกการประชุมคณะกรรมการร่วมว่าด้วยความร่วมมือไทย-ลาว ครั้งที่ 8 (9-11 พ.ย.2541):4

²⁰ บันทึกการประชุมคณะกรรมการร่วมว่าด้วยความร่วมมือไทย-ลาว ครั้งที่ 9(1-4พ.ค.2543):4

รา กระแสธาร, 2544 : 98) ดังกรณีเป็นข่าวว่าราษฎรไทยบริเวณ อ.เขมราฐถูกจับกุม และการเจรจาไม่เป็นผล ยกเว้นจะจ่ายเงินค่าปรับอย่างเดียว

บริเวณแนวชายแดนจากตำบลโขงเจียม และไปตามตะเข็บชายแดนของแม่น้ำโขง ขึ้นเหนือผ่านตำบลห้วยไผ่ ก็จะถึงตำบลนาโพธิ์กลาง มีเขตที่ติดกับกิ่งอำเภอนาตาล ซึ่งมีบ้านคันท่าเกวียน หมู่ที่ 3 ตั้งอยู่ บ้านคันท่าเกวียนเป็นหมู่บ้านที่ตั้งอยู่ริมตลิ่งสูงชันขนานไปกับแม่น้ำโขง ตรงข้ามในฝั่งลาวเมื่อมองจากบ้านคันท่าเกวียนข้ามแม่น้ำโขงไปเดิมเป็นหมู่บ้านที่มีชื่อเดียวกันกับฝั่งไทย คือ บ้านคันท่าเกวียนเหมือนกัน ภายหลังการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองในลาวไปสู่ระบบสังคมนิยม บ้านคันท่าเกวียนฝั่งลาวได้ย้ายไปตั้งใหม่ทางทิศเหนือ เรียกว่า บ้านคันธงไชย ขึ้นกับเมืองคงเซโดน (khongxedone district) แขวงสาละวัน สำหรับประวัติการตั้งหมู่บ้านของบ้านคันท่าเกวียนนั้น พระอาจารย์สำรวย เจ้าอาวาสวัดท่าเกวียน เล่าให้ฟังว่า มีเรื่องเล่าสืบทอดแตกต่างกันไป บ้างก็ว่าเป็นจุดสิ้นสุดของทางเกวียน เนื่องจากการเดินทางในอดีตต้องใช้เกวียนเป็นพาหนะ และเขตติดต่อกับตำบลนาโพธิ์กลาง ก็คือ อำเภอศรีเมืองใหม่ ซึ่งชาวบ้านที่เดินทางกลับจากอำเภอศรีเมืองใหม่ ต้องแวะพักที่นี่ สภาพของพื้นที่ที่เป็นเนินสูงชันลาดลงสู่ริมฝั่งแม่น้ำโขง ลำบากต่อการเดินทางด้วยเกวียน บ้างก็ว่า คัน หมายถึง “จับ” คำว่า “เกวียน” มาจากคำว่า “เวียล” ที่เป็นภาษาเขมร แปลว่า “หมุน” เพราะในหมู่บ้านนี้มีวังน้ำวนขนาดใหญ่ เส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 100 เมตร ลึกลงไปประมาณ 30 เมตร วังน้ำวนดังกล่าวจะปรากฏให้เห็นในเดือนกรกฎาคม อยู่ประมาณ 15 วัน

พระอาจารย์สำรวยยังได้เล่าให้ฟังต่ออีกว่า ภาษาเขมร หรือส่วย บางคำยังคงใช้กันอยู่ในหมู่บ้าน เช่น ผาชนะได อันเป็นสถานที่กั้นหุบในข่าวของกรมประชาสัมพันธ์ที่ประกาศในคอนเซ็ปว่า พระอาทิตย์ขึ้นในทิศตะวันออกสุดของประเทศที่ “ผาชนะได” ซึ่งความจริงคำที่ถูกดัดแปลง คือ “สะหนามได” ที่เป็นภาษาเขมร “ได” มีความหมายว่า “ฝ่ามือ” และ “สะหนาม” มีความหมายว่า “การฝ่ามือ” รวมความหมายว่า มีภาพเขียนทางประวัติศาสตร์ อยู่หน้าเพิงผา เป็นรูปรอยมือเกาแก่ ที่อยู่ห่างจากหมู่บ้านออกไป 200 เมตร ทางด้านตะวันตก “เสาเจลิยง” เป็นภาษาเขมร หมายถึง “เสาหินทรายที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ” เป็นเสาขนาดใหญ่ สูงประมาณ 12 เมตร คำว่า “ผา” แปลว่า “ลาน” เป็นพื้นที่โล่ง ไม่ว่าจะเป็นลานหินหรือลานที่หญ้าขึ้นก็ตาม

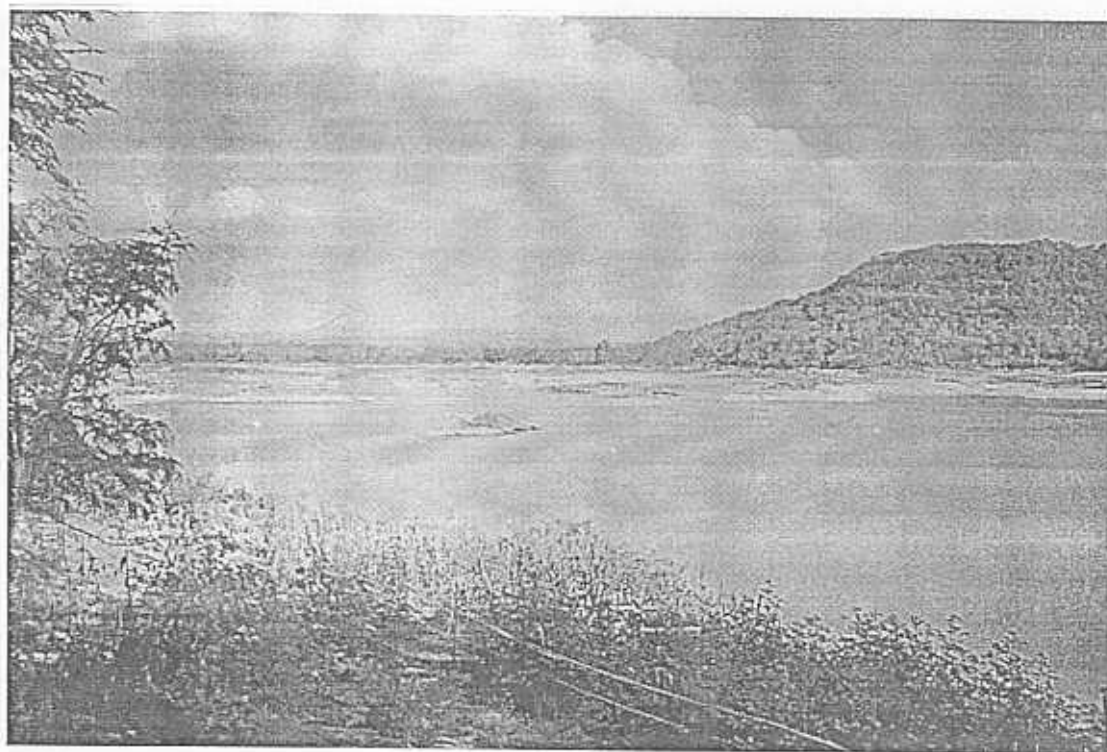
บ้านคันท่าเกวียนน่าจะมีอายุเก่ากว่าแก้วรอยปี เห็นได้จากโบสถ์หลังปัจจุบันของวัดท่าเกวียนที่ก่อสร้างในปี พ.ศ. 2404 เป็นหมู่บ้านที่ในอดีตมีความอุดมสมบูรณ์ ดังที่เล่ากันว่ามีคนต่างบ้านหาบข้าว

ของเช่น นำหม้อดินเผาหรือเกลือ มาแลกเปลี่ยน และหากกลับไปจนกระทั่งไม้คานหัก คนที่หมู่บ้านนี้ บางส่วนมาจากแขวงอัตตะปือของลาว สัญญลักษณ์ความสัมพันธ์ของผู้คนสองฝั่งแม่น้ำโขง ระหว่าง บ้านคันท่าเกวียนทั้งฝั่งไทยและฝั่งลาว ก็คือ ต้นไม้ใหญ่สองฝั่งที่เติบโตเคียงคู่กันมา และนามสกุลของคนในหมู่บ้าน เช่น “นาโป่ง” อันเป็นนามสกุลของคนสองฝั่งที่อพยพโยกย้ายมาจากฝั่งลาว แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ทางสายเลือดที่มีมาช้านาน ดังที่ชาวบ้านคนหนึ่งในบ้านคันท่าเกวียนกล่าวว่า “ลาวไปไทยมา ไม่มีใครว่า ไผ่มีหยังก็เอ็นไต่กัน แบ่งกันกิน มีงานบุญก็มาร่วมกัน”

วัดบ้านคันท่าเกวียนจะจัดงานตามประเพณีฮีต 12 แต่มีบางปี หรือบางฮีตก็ได้ละเว้นไปบ้าง แต่จัดเป็นประจำทุกปี คือ งานบุญข้าวประดับดิน งานสลากภัตต์ งานบุญข้าชะ งานบุญสงกรานต์ โดยงานบุญแต่ละครั้งจะมีคนลาวข้ามมาร่วมทำบุญด้วย แต่เดิมมามาก ปัจจุบันมาน้อยลง

บ้านคันท่าเกวียน มีตลาดนัดทุกวันพฤหัสบดี ดังนั้นในกินวันพุธจะมีคนลาวมานอนค้างคืนที่บ้านคันท่าเกวียน เพื่อเตรียมข้ามมาจับจ่ายซื้อของที่ฝั่งไทยในวันรุ่งขึ้น . การที่บ้านคันท่าเกวียน ไม่ได้เป็นจุดผ่อนปรนเช่นเดียวกับบ้านด่านเก่า จึงไม่มีเจ้าหน้าที่ตรวจคนเข้าเมืองประจำอยู่ ทำให้คนไทยและคนลาวสามารถข้ามฝั่งไปมาหาสู่กัน ได้อย่างอิสระ

บ้านคันท่าเกวียนยังเป็นจุดขนถ่ายสินค้าจากตัวจังหวัดอุบลราชธานี หรือ อำเภอยะรัง ไปยังแขวงสาละวันของลาว แม้ว่าจะไม่ได้เป็นช่องทางการค้าชายแดน เช่น จุดผ่อนปรน หรือจุดผ่านแดนชั่วคราวก็ตาม อาจจะเป็นเพราะนโยบายสนับสนุนการส่งออกของรัฐบาลไทยในภาวะวิกฤติเศรษฐกิจ และการที่ไทยไม่เก็บภาษีอากรสินค้าขาออก จึงไม่ค่อยมีการเข้มงวดเท่าใดนักถึงจะเป็นการกระทำที่ไม่ถูกต้องตามกฎหมายก็ตาม โดยมีนายทุนมาเช่าที่ดินของชาวบ้านที่อยู่ริมฝั่งแม่น้ำโขงทำเป็นโกดังเก็บสินค้า และจ้างแรงงานชาวบ้านซึ่งเป็นคนในหมู่บ้านให้แบกหามสินค้า ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นวัสดุก่อสร้าง เช่น สังกะสี จากบนฝั่งไปลงเรือของชาวประมงที่จอดอยู่ริมแม่น้ำโขง เพื่อขนข้ามฟากไปยังฝั่งลาว โดยจ้างเหมาคันรถบรรทุกละ 200 บาท ซึ่งจะมีผู้ดูแลแบ่งเงินให้เท่า ๆ กันเมื่อเสร็จงานในแต่ละวัน วันหนึ่งๆ หากมีรถบรรทุกมากันครั้งละหลายคันชาวบ้านเหล่านี้ก็จะมียาได้จาก การรับจ้างอย่างงามเป็นจำนวนเงินหลายร้อยบาทเลยทีเดียว เจ้าหน้าที่ศุลกากรคนหนึ่งที่ยืนสังเกตการณ์อยู่เงียบๆ บนฝั่งประมาธการให้ฟังว่าสินค้าเหล่านี้ครั้งหนึ่งๆ น่าจะมีมูลค่าไม่ต่ำกว่า 2-3 ล้านบาท แม้ว่าจะใช้เรือขนสินค้าเพียง 3-4 ลำ ขนข้ามไปแค่เพียง 2-3 เที่ยว ในเวลาไม่เกิน 2 ชั่วโมง ก็เสร็จ

ภาพที่ 5 สภาพภูมิประเทศบริเวณสองฝั่งแม่น้ำโขง
ระหว่างบ้านคันท่าเกวียนและบ้านคันทงไชย
ประมาณเดือนกรกฎาคมของทุกปี
จะเกิดปรากฏการณ์น้ำวนนานประมาณ 15 วัน

ความชำนาญในภูมิประเทศ มิเช่นนั้นเรืออาจจะไปเกยตื้น หรือล่มได้ พื้นที่ริมฝั่งบ้านคันธงชัยเต็มไปด้วยก้อนหินขนาดใหญ่ที่ถูกแม่น้ำโขงกัดเซาะ เป็นระยะเวลาอันยาวนาน และหาดทรายขาวที่ทอดยาวเหยียด เรือซึ่งจอดอยู่ห่างจากฝั่งค่อนข้างไกล สร้างความเหน็ดเหนื่อยไม่ใช่น้อยให้กับชาวบ้านคันธงชัยทั้งชายและหญิงที่เป็นแรงงานรับจ้างแบกหามสินค้าไปขึ้นรถยนต์บรรทุกเก่านั้นทำในรัสเซียที่จอดเรียงรายกันอยู่ริมฝั่งแม่น้ำโขงอีกทอดหนึ่ง โดยมีจุดหมายปลายทางที่เมืองสาละวัน (salavane district) อันเป็นที่ตั้งของแขวงสาละวัน ซึ่งเป็นเส้นทางที่ใกล้ที่สุดเมื่อเปรียบเทียบกับการใช้เส้นทางผ่านช่องเม็ก แม้ว่าสภาพหนทางจะไม่ค่อยดีก็ตาม

บ้านคันธงชัย ตั้งอยู่ในเมืองลงเซโคน แขวงสาละวัน มีบ้านอยู่เพียง 40 หลังคาเรือน เป็นหมู่บ้านใหม่ที่เกิดขึ้นเพราะเป็นจุดขนถ่ายสินค้าที่ข้ามมาจากฝั่งไทย ทางเข้าหมู่บ้านซึ่งอยู่ติดกับฝั่งแม่น้ำโขง มีเพิงเล็กๆ ของ “นายภามิ” หรือเจ้าหน้าที่ศุลกากรของลาวที่จะมาทำงานก็ต่อเมื่อมีการขนสินค้าข้ามมาตั้งอยู่ ใกล้ๆ กันเป็นคอกหมูของชาวบ้านที่มีอาชีพรับซื้อ และรวบรวมหมูจากชาวบ้านในหมู่บ้านใกล้เคียง ซึ่งเป็นหมู่บ้านพันธุ์เว็ดคนาม ลักษณะตัวเล็กๆ มีขนสีน้ำตาลแดง เรียกกันว่า “หมูก็ด” ตามเสียงร้องของมัน เพื่อรอขายให้กับแม่ค้าจากฝั่งไทย ที่ติดต่อค้าขายกันมาเป็นระยะเวลานาน จนสามารถคิดกำไรไว้ก่อนได้เมื่อยังไม่มีเงินชำระ แม่ค้าคนไทยที่ไปซื้อหมูไม่ต้องจ่ายค่าภาษีอากรให้แก่ทางการลาวแต่อย่างใด ผู้ขายจะเป็นผู้ออกค่าใช้จ่ายในส่วนนี้ให้เอง

บริเวณบ้านคันธงชัยนอกจากจะเป็นจุดขนถ่ายสินค้าที่นำเข้าจากไทยแล้ว ยังเป็นจุดที่มีการลักลอบนำเข้าหมู โคนและกระบือ ข้ามมายังฝั่งไทย ภาพของหมูก็ดที่เดินแถวเป็นระเบียบไม่แตกแถวไปลงเรือ โดยมีแม่ค้าที่ไปรับซื้อหมูเพื่อนำไปขุนไว้ขายต่อถือไม้เรียวคอยคุมเชิงอยู่ใกล้ๆ อาจจะเป็นภาพที่สร้างความประหลาดใจให้กับผู้พบเห็นซึ่งไม่ใช่คนท้องถิ่นอยู่ไม่น้อย สำหรับกระบือจะถูกผูกติดกับกราบเรือลอยลำเข้ามา

แม้ว่าบ้านคันธงชัยจะเป็นหมู่บ้านเล็กๆ ที่ตั้งขึ้นใหม่ แต่ยังพบการแลกเปลี่ยนแรงงาน (labour exchange) ซึ่งเป็นรูปแบบของความร่วมมือทางเศรษฐกิจขั้นพื้นฐานภายในชุมชน เช่น การปลูกบ้าน ซึ่งเป็นงานหนักและใช้กำลังแรงงานสูงเกินกว่าแรงงานภายในครัวเรือน และครอบครัวที่ได้รับความช่วยเหลือก็จะไปช่วยครอบครัวอื่น เพื่อชดเชยกันเป็นการตอบแทน โดยเจ้าของบ้านจะเลี้ยงอาหารกลางวันให้กับเพื่อนบ้านที่มาช่วย และสิ่งซึ่งขาดไม่ได้ตามประเพณีของสังคมลาว ก็คือ สุราพื้นบ้านซึ่งดื่มกัน

เองที่มีความแรงประมาณ 80 คิกรี ซึ่งช่วยดักจับความสั่นพ้องภายในชุมชนให้แน่นแฟ้น และเป็นสัญลักษณ์ที่แสดงถึงความเป็นชุมชน

ลักษณะของบ้านในบ้านคันธงไชยไม่แตกต่างไปจากบ้านถึงสัมพัน คือ เป็นบ้านไม่ได้สูง มีบันไดพาดกับชานเรือน หลังคามุงด้วยสังกะสี หรือหญ้าแฝกตามแต่ฐานะทางเศรษฐกิจของเจ้าของบ้าน ข้อสังเกตก็คือ บ้านทุกหลังดูเหมือนว่าจะสร้างมาไม่นานนัก ซึ่งแสดงถึงระยะเวลาในการตั้งเป็นชุมชน

ลักษณะครอบครัวในบ้านคันธงไชยส่วนใหญ่จะเป็นครอบครัวเดี่ยว (nuclear family) ซึ่งอพยพโยกย้ายมาตั้งถิ่นฐานจากที่ต่างๆ ด้วยเหตุผลทางเศรษฐกิจเพื่อแสวงหางานทำ บางครอบครัวก็มาแค่เฉพาะสามีภรรยาไม่ได้นำบุตรมาด้วย บางครอบครัวมีบ้านในเมืองสาละวันอยู่แล้ว แต่ก็มาปลูกบ้านที่นี่อีกหลัง เพื่อความสะดวกในการติดต่อค้าขาย

ในบ้านคันธงไชยมีร้านค้าเล็กๆ เพียง 2 แห่ง ซึ่งขายอาหาร เช่น ผอ หรือกล้วยเตี๋ยและสินค้าอุปโภคบริโภคเล็กน้อย เช่น ผงชูรส บุหรี่ สบู่ ผงซักฟอก บะหมี่กึ่งสำเร็จรูป หรือปลากระป๋อง ตลอดจนเป็นสถานที่พบปะ รวมทั้งพักผ่อนด้วยการดื่มน้ำชา และล้อมวงเล่นไพ่ของชาวบ้าน ซึ่งส่วนใหญ่เป็นแรงงานรับจ้างแบกหามฆ่าเวลาระหว่างรอคอยสินค้าข้ามมาจากฝั่งไทย

ภาพที่ 6 เมื่อมีรถบรรทุกนำสินค้าที่ซื้อมาจาก อ.เขมราฐ หรือ อ.พิบูลมังสาหาร
จะมีชาวบ้านรับจ้างขนถ่ายสินค้าอีกทอดหนึ่ง
(บ้านคันท่าเกวียน ฟังตรงข้ามบ้านคันทองไชย นำสินค้าไปขายที่เมืองคง ปากเซ จำปาสัก
เพื่อหลบเลี่ยงภาษีที่ด่านช่องเม็ก)

ภาพที่ 7 การรับจ้างขนสินค้าจากบนฝั่งไทยมาริมฝั่งแม่น้ำโขง
เพื่อบรรทุกเรือข้ามไปฝั่งลาว
(บ้านกันท่าลาว)

บทที่ 3

ฮิตเก่า กองหลัง

โลกทัศน์ และค่านิยม

ดังที่ได้กล่าวมาแล้วว่าพื้นที่บริเวณสองฝั่งแม่น้ำโขงมีลักษณะที่ไม่แตกต่างจากในภาคอีสาน คือ เป็นสังคมที่ได้รับอิทธิพลจากวัฒนธรรมล้านช้าง โดยเฉพาะความเชื่อเรื่องฮิตสิบสองซึ่งเป็น ประเพณีทางศาสนาพุทธที่มาจากความเชื่อเรื่องผี โดยเมื่อเปรียบเทียบกับภูมิภาคอื่นแล้ว จะเห็นได้ว่า ศาสนาพุทธเข้าไปในบริเวณภูมิภาคนี้ที่สุด ดังนั้นจึงมีความเชื่อเรื่องผิอย่างเข้มข้น ตัวอย่างที่เห็นได้ ชัด ก็คือ พิธีกรรมบุญบั้งไฟในเดือนหก เพื่อไหว้ผีแถน ซึ่งเป็นนายเหนือผีทุกชนิด ทั้งผีธรรมชาติ และผี บรรพบุรุษ อันเป็นความเชื่อดั้งเดิมของชาติพันธุ์ไทที่อาศัยอยู่ในบริเวณลุ่มแม่น้ำโขง ที่ชาวบ้านสามารถ คิดต่อกับแถนโดยผ่านพิธีกรรมบุญบั้งไฟ เพื่อเดือนแถนไม่ให้ลืมน้ำชาวบ้านกำลังเดือนร้อนเพราะ ต้องการฝนมาช่วยทำไร่ไถนา

ฮิต หรือ จาริด เป็นวิถีชีวิตและขนบธรรมเนียมที่ได้ปฏิบัติสืบกันมาจนกลายเป็นจาริด ประเพณี ฮิตสิบสอง จึงหมายถึง ประเพณีที่ได้ปฏิบัติต่อกันมาในโอกาสต่างๆ ทั้งสิบสองเดือนในแต่ละ ปี ดังต่อไปนี้

ฮิตที่หนึ่ง บุญเข้ากรรม หรือบุญเดือนอ้าย สาเหตุของการทำบุญ เนื่องจากการเข้าปริวาสกรรม ถือเป็นวินัยสงฆ์ เมื่อต้องอาบัติสังฆาทิเสส คือทำให้ฟันโทษที่ล่วงละเมิดได้ต้องแสดงอาบัติหรืออยู่ กรรม มิเช่นนั้นกรรมจะติดตามไปหลายภพหลายชาติ ความหมายของการทำบุญนี้เพราะถือว่าเป็นการ ได้บุญกุศลมากเหมือนได้ทำบุญกับพระพุทธเจ้าที่ออกนิโรธสมาบัติมาใหม่ๆ เพราะพระภิกษุที่ออกจาก ปริวาสกรรมมาเป็นผู้มีความบริสุทธิ์ผุดผ่อง ไม่มีมลทิน นิยมทำกันในเดือนอ้ายจะเป็นข้างขึ้นหรือข้าง แรมก็ได้

อันมีมูลเหตุมาจากพระธรรมบทที่ได้กล่าวไว้ว่า ในศาสนาของพระสัมมาสัมพุทธเจ้านาม กัสสปะ ได้ที่พระภิกษุรูปหนึ่งล่องเรือไปในแม่น้ำคงคาได้หลงไปถึงใบตะไคร่น้ำขาดออก และคิดว่า เป็นอาบัติเล็กน้อยจึงไม่ได้แสดงอาบัติ และได้ไปบำเพ็ญเพียรในป่า ต่อมาเกิดอาพาธหนัก เมื่อจะขาดใจ

ตายเกิดนึกถึงบาปกรรมที่ไม่ได้แสดงอาบัติ แต่ก็ไม่มีภิกษุจะรับเอาการแสดง เมื่อตายไปได้ไปเกิดเป็นพญานาค ดังนั้นขณะที่พระสงฆ์เข้ากรรมอยู่นั้น ศฤกษ์จึงเป็นผู้อุปถัมภ์ด้วยปัจจัยไทยทานต่างๆ เมื่อออกจากกรรมจึงมีการทำบุญอีกครั้งหนึ่ง ซึ่งนิยมทำกันในวันขึ้นสิบห้าค่ำ เดือนอ้าย

อิตที่สอง บุญอุณฺณลาน หรือบุญเดือนยี่ คือ บุญที่ทำในขณะที่นำข้าวรวมในลาน เพื่อเป็นสิริมงคลให้ได้ข้าวมากยิ่งขึ้นไปกว่าปีก่อนๆ บุญอุณฺณลาน หรือบุญกองข้าวนิยมทำกันในเดือนขึ้นก่อนนำข้าวขึ้นเถา²¹ ซึ่งมีสาเหตุมาจากในสมัยพุทธกาล มีพี่น้องสองคน ทำนาที่เดียวกัน น้องชายนำข้าวอ่อนทำข้าวมธุปายาสถวายพระสงฆ์ แต่พี่ชายไม่เห็นด้วย จึงแบ่งนากันทำ น้องชายเมื่อได้นามากครั้งหนึ่งเป็นของตัวแล้ว ก็ได้ถวายทานแก่ครั้ง แล้วตั้งปณิธานว่าขอให้สำเร็จเป็นพระอรหันต์องค์ใดองค์หนึ่งในอนาคต ครั้นพอถึงสมัยสมเด็จพระสมณะโคตม น้องชายได้เกิดในตระกูลพราหมณ์ ชื่อ โกณฑัญญะ และได้สำเร็จอรหันต์ก่อนพระสงฆ์สาวกทั้งหมดเป็นปฐมสาวก สำหรับพี่ชายไม่สามารถถวายทานได้ถึงแก่ครั้ง ถวายได้เพียงครั้งเดียว และตั้งปณิธานว่าขอให้สำเร็จเป็นพระอรหันต์ก็ได้มาเกิดเป็นสุกัททะ ซึ่งไม่ได้พบพระพุทธเจ้าในช่วงพุทธกาล แต่มาพบขณะที่กำลังจะทรงดับขันธปรินิพพาน ได้ทูลถามความสงสัยของคน พอพระพุทธเจ้าเทศน์จบก็ได้สำเร็จเป็นพระอริยะบุคคลชั้นอนาคามี

ดังนั้นในตอนเย็นก่อนจะนำข้าวขึ้นเถา จึงมีการป่าวร้องไปยังญาติสนิทมิตรสหายให้มาร่วมอนุโมทนาโดยตั้งพิธีมงคลซึ่งฝ่ายมงคลรอบกองข้าวแล้วนิมนต์พระมาสวดอย่างน้อยห้าองค์ และมีเทศน์ถวญหนึ่งกัณฑ์ ในตอนเช้าวันรุ่งขึ้นจึงมีการถวายสังฆทาน เสร็จแล้วพระสงฆ์อวยชัยให้พร และรดน้ำมนต์เป็นอันเสร็จพิธี จากนั้นเจ้าภาพจึงเอาน้ำมนต์ไปรดไร่นา ไร่สวน ไร่ไร่ ไร่ไร่ เพื่อความเป็นสิริมงคลให้พืชพันธุ์ธัญญาหารมีความอุดมสมบูรณ์ การทำบุญอุณฺณลานนอกจากทำเพื่อความเป็นมงคลแก่ข้าวในนาแล้วยังเป็นการเสริมสร้างความสามัคคี (จารุวรรณ ธรรมวัตร, 2521 : 36) โดยหลังจากขนข้าวขึ้นยุ้งฉางแล้วจะมีการจัดเลี้ยงกันอย่างสนุกสนาน

อิตที่สาม บุญข้าวจี หรือบุญเดือนสาม โดยการนำข้าวเหนียวหนึ่งสุกแล้วเอามาปั้นเป็นก้อน เอาไปเผาไฟ แล้วทาน้ำมัน หรือทาด้วยไข่อีกครั้งให้มีรสดียิ่งขึ้น นิยมทำกันในเดือนสามจะเป็นข้างขึ้นหรือข้างแรมก็ได้ ซึ่งมีสาเหตุจากความเชื่อตั้งแต่ครั้งพุทธกาลในการบรรลุโสดาปัตติผลด้วยอาณิสสในการถวายข้าวจีที่ปิ้งสุกแล้วแก่พระพุทธเจ้าของนางปุลณฺเฑทาสี

²¹ ยุ้งฉาง

โดยในตอนเช้าจะมีการจัดหาเครื่องอุปกรณ์ต่างๆ เป็นต้นว่า ฟืน ไม้สำหรับเสียบข้าวจี๋ บางหมู่บ้านในตอนกลางคืนจะได้จัดให้มีการรื่นเริง เช่น หมอลำ โดยนำไปเผาที่วัด หรือศาลากลางบ้าน ข้าวจี๋ที่เหลือจากการทำบุญถวายพระก็จะนำมาแบ่งแจกจ่ายกัน

นอกจากบุญข้าวจี๋แล้วในเดือนสามยังมีบุญที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งคือ บุญมาฆบูชา²² เนื่องจากเกิดเหตุมหรรศจรรย์ขึ้นสี่อย่าง ที่เรียกว่า จาตุรงคสันนิบาต คือ การที่พระอรหันต์สาวกของพระพุทธเจ้า จำนวนหนึ่งพันสองร้อยห้าสิบองค์ มาประชุมกันโดยไม่ได้นัดหมาย พระภิกษุเหล่านั้นล้วนเป็นเอหิภิกขุอุปสัมปทา คือ พระพุทธเจ้าทรงบวชให้ และวันนั้นเป็นวันมาฆะปุณณมี พระจันทร์เสวยมาฆะฤกษ์ เต็มดวง และยังเป็นวันที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงโอวาทปาติโมกข์ ซึ่งเป็นหัวใจของพระพุทธศาสนา ในตอนเช้าจึงมีการดักบาตรถวายสังฆทานตามวัดต่างๆ ตอนเย็นมีการไปชุมนุมไหว้พระสวดมนต์ และฟังพระธรรมเทศนา

อีตที่สี่ บุญผะเหวด หรือบุญเดือนสี่ คือ บุญฟังเทศน์มหาชาติ หรือเวสสันดรชาดก คือ ชาดกใหญ่ หมายถึงชาดกที่ใกล้เข้ามาจะได้เป็นพระพุทธเจ้า ซึ่งประกอบด้วยคาถาพันนิมิตทำกันในเดือนสี่ จะเป็นข้างขึ้นหรือข้างแรมก็ได้ ซึ่งถือว่าอันสงส์จากการทำบุญจะทำให้ได้พบพระศรีอาริยะเมตไตรย์ อันมีที่มาจากความเชื่อในเรื่องพระมาลัยเถระ ซึ่งเป็นพระสาวกของพระพุทธเจ้าที่ได้เหาะขึ้นไปถึงเทวโลกชั้นดาวดึงส์ เพื่อนมัสการพระเกตุแก้วจุฬามณี ได้พบเทพบุตรองค์หนึ่งชื่อว่า พระศรีอาริยะเมตไตรย์ ซึ่งในอนาคตจะได้ลงมาตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า จึงได้ถามถึงมนุษย์ว่ายังการทำบุญรักษาศีลเพื่อจะได้พบตนหรือไม่ พระมาลัยจึงตอบว่า บรรดาคนทั้งหลายยังปรารถนาจะพบพระศรีอาริยะเมตไตรย์อยู่ต่างบำเพ็ญกุศลความดีตามกำลังศรัทธา เทพบุตรองค์นั้นจึงส่งลงมากับพระมาลัยว่า ถ้าผู้ใดปรารถนาจะพบพระศรีอาริยะเมตไตรย์ ให้ประพฤติตามวัตรปฏิบัติ และฟังเทศน์มหาชาติให้แล้วภายในวันเดียว และนำเอาข้อปฏิบัติให้เหมาะสมกับกาลเทศะ พระมาลัยเมื่อได้ฟังคำสั่งนั้นแล้วจึงนำข่าวนั้นมาบอกกับมนุษย์

ในการเทศน์มหาชาติแบ่งออกเป็นกัณฑ์ใหญ่ๆ สิบสามกัณฑ์ โดยเป็นธรรมเนียมที่ต้องมีการอาราธนาพระสงฆ์และเชิญชวนให้ฟ้อออก แม่ออกหลายวัด หลายบ้านมาร่วมกัน ดังนั้นกัณฑ์เทศน์จึงแบ่งออกเป็นกัณฑ์เล็กๆ แจกจ่ายกันไปล่วงหน้า เนื่องจากบุญนี้เป็นบุญใหญ่จึงมีการเตรียมของไว้ล่วงหน้าเพื่อบูชาคาถาพัน มีธงทิวต่างๆ เทียนบูชาคาถาพัน และมีการตกแต่งวัด ตั้งหมอน้านมดั่ง ซึ่งฝ่ายมงคล ปลูกปะรำเพื่อต้อนรับพระสงฆ์และและเลี้ยงดูญาติโยมที่มาทำบุญ และจัดคนไปแห่พระเวสเข้า

²² เรียกอีกอย่างว่า “บุญเดือนสามเพ็ง”

เมือง ตลอดจนทำพิธีเชิญพระอุปคุต เนื่องจากการทำบุญมหาชาติถือเป็นงานใหญ่ทำได้ยาก เพื่อความ
 สวัสดิมงคล ถ้าไม่ได้เชิญพระอุปคุตอาจจะเกิดลมฝนพายุซึ่งเป็นอุปสรรคต่อการฟังเทศน์ฟังธรรม การ
 เชิญพระอุปคุตมักไปเชิญในห้วยหนองที่มีน้ำไม่ขาด อันมีมูลเหตุมาจากการที่พระอุปคุตซึ่งเป็นพระ
 สาวกของพระพุทธเจ้าที่มีฤทธิ์เดชสามารถปราบพญามารได้ โดยในสมัยพระเจ้าอโศกมหาราชได้รวบรวม
 เาพระบรมธาตุมาบรรจุไว้ในพระสถูป แต่พญานาคซึ่งเป็นศัตรูเก่าของพระพุทธเจ้ามาขัดขวาง
 เพื่อความปลอดภัยพระเจ้าอโศกมหาราชจึงนิมนต์พระอุปคุตมาขัดขวางไม่ให้พญานาครบกว่นได้ โดย
 พระอุปคุตได้เนรมิตหมาเฝ้าไปแขวนคอพญานาค จนกระทั่งพญานาคยอมแพ้ และนำไปขังไว้ในที่ขอด
 ภูเขา จนพิธีฉลองพระบรมธาตุเสร็จสิ้นจึงปล่อยไป

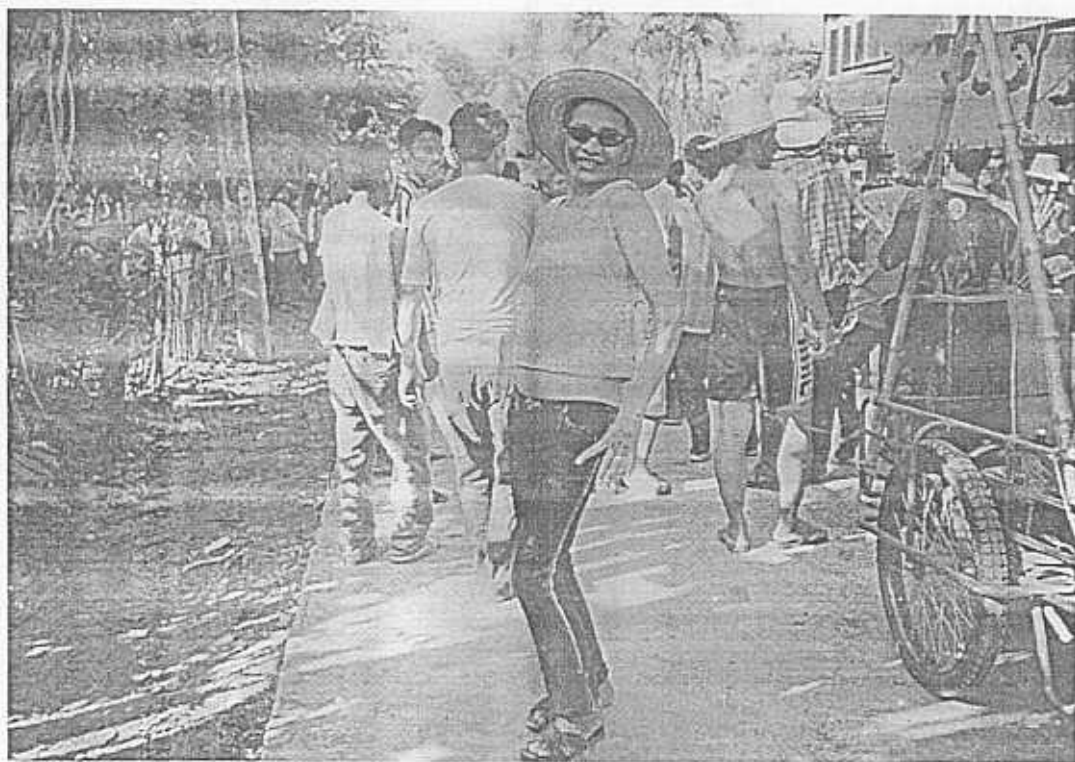
บุญพระเวสอาจทำติดต่อกันหลายคืน บางวัดทำถึงสามวันสามคืนก็มี ในวันสุดท้ายจะจัดให้มี
 การไหว้พระสวดมนต์รับศีล และเทศน์มหาชาติต่อไปจนจบ ขณะที่เทศน์อยู่บางทีมีการแห่กัณฑ์หลอน
 เข้ามา เรียกว่า “กัณฑ์แถมสมภาร” ซึ่งพระสงฆ์องค์ใดเทศน์อยู่ก็จะได้ไป การถวายกัณฑ์เทศน์นิยมจับ
 สลาก ผู้ใดถูกกัณฑ์ใดก็ถวายตามนั้น

อีตที่ห้า บุญสงน้ำ หรือบุญเดือนห้า เรียกกันอีกอย่างว่า บุญตรุษสงกรานต์ หรือบุญปีใหม่ ซึ่ง
 หมายถึงการที่ปีเก่าหมดสิ้นไปแล้ว ย้ายเข้าสู่ปีใหม่ โดยการสงน้ำพระพุทธรูป พระสงฆ์ และรดน้ำผู้
 ใหญ่ เพื่อความเป็นสิริมงคล เพราะน้ำเป็นสัญลักษณ์ของความชุ่มชื้นและความสมบูรณ์พูนสุข โดยก่อน
 ถึงวันขึ้นสิบห้าค่ำ เดือนห้า ผู้คนจะไปรวมตัวกันทำบุญสงน้ำพระ และเชิญพระพุทธรูปไปประดิษฐาน
 ที่หน้าโบสถ์หรือหน้าสิม แล้วเอาน้ำอบน้ำหอมไปสง น้ำที่หยาดลงจากพระพุทธรูปถือเป็นน้ำศักดิ์
 สิทธิ และนำไปประพรมลูกหลาน วัวควาย ไร่นา เพื่อความเป็นสิริมงคล หลังจากนั้นจึงนำน้ำไป
 สงพระสงฆ์ และผู้เฒ่าผู้แก่เพื่อรับศีลรับพร ในคอนบ้ายจะนำน้ำมาสาครดกันเพื่อเป็นการอวยพร เมื่อ
 ถึงวันขึ้นสิบห้าค่ำ เดือนหก ในคอนบ้ายจัดให้มีการสวดมนต์ ถวายสังฆทาน จัดสีทำความสะอาดพระ
 พุทธรูปก่อนนำไปเก็บที่เดิม พร้อมกับบุญปีใหม่นี้ หากหมู่บ้านใดติดกับแม่น้ำก็จะมีการก่อพระธาตุ
 (เจดีย์)ทราย โดยสร้างเป็นกองใหญ่ มีการประดับธงทิวอย่างสวยงาม แล้วนิมนต์พระสงฆ์ไปฉันเพล
 และเทศน์ฉลอง ส่วนทรายนั้นก็จะขนเข้าวัดเพื่อใช้เป็นประโยชน์ในการก่อสร้าง นอกจากนี้ในเทศกาล
 ดังกล่าวยังมีการทำบุญปล่อยสัตว์ เช่น ปล่อยปลา ถือเป็นการไถ่ชีวิตของสัตว์นั้นไว้

อีตที่หก บุญบั้งไฟ หรือบุญเดือนหก เพื่อเป็นการบูชาเทวดาอีก มเหสักข์หลักเมือง ให้การ
 ทำมาหากินอุดมสมบูรณ์ ฟ้าฝนตกต้องตามฤดูกาล บั้งไฟมีหลายลักษณะเช่น บั้งไฟม้า บั้งไฟตะไล บั้ง

ภาพที่ 8 บุญบังไฟในเดือนห้า

ภาพที่ 9 “กบฏทางวัฒนธรรม”
ในงานบุญบั้งไฟที่ชายแต่งกายเป็นหญิง

ไฟหมั่น บั้งไฟแสน นิยมทำทำกันในเดือนหก การทำบั้งไฟจะต้องมีช่างที่ชำนาญไม่เช่นนั้นบั้งไฟจะแตกหรือไม่ไหม้ บุญบั้งไฟถือเป็นประเพณีที่สำคัญที่ต้องเชิญคุ้มและบ้านต่างๆมาร่วม ซึ่งต่างก็นำเอาบั้งไฟของตนที่ตกแต่งอย่างงดงามมาแห่แห่นร่วมกัน บั้งไฟของบ้านใดขึ้นสูงก็จะถือว่ามีหน้ามีตา หากไม่ขึ้นผู้ทำก็จะถูกหาไปโยนลงในโคลน

บุญบั้งไฟจัดขึ้นเพื่อเช่นสรวงบูชาพญาแถน ผู้คอยควบคุมให้ฝนฟ้าตกต้องตามฤดูกาล เมื่อพญาแถนพอใจก็จะอนุเคราะห์ให้การทำนาในปีนั้นได้ผล คลั่นศาลให้ข้าวปลาอาหารในแต่ละปีอุดมสมบูรณ์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งหมู่บ้านใดที่ทำบุญบั้งไฟติดต่อกันถึง 3 ปีข้าวปลาอาหารในหมู่บ้านจะบริบูรณ์ไม่ขาดแคลน นอกจากบูชาพญาแถนแล้ว คนอีสานยังถือโอกาสบูชาผีปู่ตาและผีอารักษ์อื่นๆ เพื่อคุ้มครองหมู่บ้าน (สุริยา สมุทรปต์ และพัฒนา กิตติอาษา, 2536 : 79)

พร้อมกับบุญบั้งไฟยังจัดให้มีการเสี่ยงกลอง หรือแข่งกันตีกลองด้วย โดยตีกันจนหมดเรี่ยวหมดแรง กองบ้านใดดังก็จะถือว่ามีหน้ามีตา นอกจากนี้ในเดือนหก ยังเป็นวันสำคัญทางพุทธศาสนา คือ วันวิสาขบูชา อันเป็นวันที่พระพุทธเจ้าประสูติ ตรัสรู้ และปรินิพพาน โดยในตอนเช้าจะมีการถวายสังฆทาน และสมาทานศีล ตอนกลางวันจะมีการรวมกันไหว้พระสาวกมณฑล และจุดธูปเทียนเวียนเทียนรอบ โบสถ์วิหารสามรอบ แล้วขึ้นไปสู่ศาลา โรงธรรม โบสถ์ วิหาร เพื่อรับศีล ฟังเทศน์ต่อไป

อีตี่เจ็ด บุญชำระ หรือบุญเดือนเจ็ด คือ การชำระล้างหรือทำความสะอาดจิตใจให้บริสุทธิ์ เพื่อขับไล่เสนียดจัญไร ให้มีความเป็นสวัสดิมงคล อันเป็นความเชื่อที่มีที่มาจากสมัยพุทธกาลเมื่อครั้งเกิดโรคระบาดที่เมืองไพสาลี มีผู้คนล้มตายเป็นจำนวนมาก จนชาวเมืองต้องไปอาราธนาพระพุทธเจ้ามาระงับเหตุร้ายนั้น

โดยการทำบุญชำระนั้นจะปลุกศาลเพียงดาขึ้นกลางบ้าน และหาแร่หาทราย และหลักไม้ไผ่แปดหลัก ถ้าเป็นบ้านใหญ่ก็จะปลุกศาลเพียงดาขึ้นในสี่ทิศ แล้วนิมนต์พระมาสวดมนต์เย็น ตอนเช้ามีการตักบาตร ถวายสังฆทาน แล้วนำหลักไม้ไผ่ทั้งแปดไปตอกในทิศทั้งแปด ก่อนนำไปตอกจะนำน้ำพระพุทธมนต์ไปรดหลักนั้นเสียก่อน และหว่านแร่ และทรายไปตามบ้านและฝ่ายมงคลที่ขึงรอบ ๆ โรงพิธี สำหรับพิธีตอกหลักบ้านหลักเมืองนั้นก็เช่นเดียวกันกับการสวดชำระ ต่างกันที่หลักบ้านหลักเมืองทำด้วยไม้แก่นและมีเพียงหลักเดียว ตอกลงกลางบ้านหรือกลางเมือง นอกจากนี้ยังมีความเชื่อว่า หากที่

อยู่อาศัยนั้นมีเทวดา อารักษ์ เจ้าที่เจ้าทางหวงแหน ก่อนจะเข้าไปปลุกบ้านเรือนก็จะต้องสวดถอด สวณ ถอนเสียก่อน จึงจะได้รับความร่มเย็นเป็นสุข

นอกจากนี้เมื่อถึงเดือนหก เดือนเจ็ด ยังมีประเพณีการเลี้ยงผีปู่ตา ซึ่งเป็นบรรพชนที่ล่วงลับไปแล้ว เพื่อเป็นการแสดงความกตัญญูคุณเวที โดยชาวบ้านจะจัดเตรียมเครื่องสักการบูชา และข้าวปลาอาหารไปรวมกันในสถานที่ปลุกหอปู่ตาไว้ จะเป็นกลางบ้านหรือกลางป่าก็แล้วแต่ โดยมีผู้ทำพิธีเกี่ยวกับปู่ตา ซึ่งเป็นคนกลางระหว่างชาวบ้านกับผีปู่ตา เรียกว่า “จ้ำ”

ฮีดที่แปด บุญเข้าพรรษา หรือบุญเดือนแปด โดยพระสงฆ์จะไม่เดินทางไปไหนมาไหนตลอดสามเดือนในฤดูฝนตั้งแต่เดือนแปดถึงแรมหนึ่งค่ำเดือนสิบเอ็ด เนื่องจากเป็นฤดูฝน การสัญจรไปมาลำบากและขัดต่อพระวินัยเว้นแต่กรณีที่ทำเป็นตามที่อนุญาตไว้ เนื่องจากประเพณีนิยมในมัธยมประเทศหรืออินเดียโบราณเมื่อถึงฤดูฝนก็จะงดเดินทางเช่นเดียวกับนักบวชที่เมื่อถึงฤดูฝนก็จะหยุดพักที่นั่นเป็นเวลาสามเดือน เมื่อพ้นกำหนดก็จะออกเดินทางต่อไปแม้แต่พระพุทธเจ้าเองก็ตาม ขณะที่พระองค์ประทับที่กรุงสาวัตถีมีพระสงฆ์หก รูป ไม่รู้จักกาลเวลา ยังเดินทางไปมาอยู่และไปเหยียบย่ำข้าวกล้าในนาเสียหายน จนผู้คนทั้งหลายพากันคิดติเตียน ความทราบถึงพระพุทธองค์จึงทรงบัญญัติเป็นธรรมเนียมว่าเมื่อถึงฤดูฝน พระสงฆ์จะต้องอยู่จำพรรษาเป็นเวลาสามเดือน เว้นแต่มีเหตุจำเป็นที่ทรงอนุญาต

โดยเมื่อถึงวันเข้าพรรษามีกการจัดเครื่องปัจจัยไทยทานไปถวายพระสงฆ์ สวดมนต์ รับศีล ฟังเทศน์ และเวียนเทียนรอบโบสถ์วิหาร นอกจากนี้ยังมีการถวายผ้าอาบน้ำฝนซึ่งเป็นประเพณีหนึ่งที่นิยมถวายในวันใกล้เข้าพรรษา คือประมาณวันขึ้นสิบสี่ถึงสิบห้าค่ำ เดือนแปด เนื่องจากเป็นระยะเวลาที่พระสงฆ์แสวงหาผ้าอาบน้ำฝน ซึ่งถ้าพ้นจากเวลานี้แล้ว จะเรียกว่าผ้าอาบน้ำฝนไม่ได้ อันมีมูลเหตุจากการที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้พระสงฆ์ใช้ผ้าได้สามผืน คือ สบง (ผ้าห่ม) จีวร (ผ้าคลุม) และสังฆาติ (ผ้าหาคบ่า) ยังไม่อนุญาตให้ใช้ผ้าอาบน้ำ เมื่อถึงเวลาฝนตก พระภิกษุไม่มีผ้าห่มอาบน้ำจึงเปลือยกายอาบน้ำ วันหนึ่งสาวใช้ของนางวิสาขาไปวัดขณะที่ฝนตกจึงเห็นพระภิกษุเปลือยกายอาบน้ำ นางจึงมาบอกแก่นางวิสาขา นางวิสาขาจึงได้นำเรื่องนี้ทูลแก่พระพุทธเจ้าเพราะเห็นว่าไม่สมควร นางจึงถวายผ้าอาบน้ำฝนแก่พระภิกษุทั้งหมด พระพุทธองค์ก็ทรงอนุญาต จึงมีประเพณีถวายผ้าอาบน้ำฝนเกิดขึ้น

ฮีดที่เก้า บุญข้าวประดับดิน หรือบุญเดือนเก้า คือ การนำข้าวปลาอาหารเป็นห่อไปวางไว้ตามศาลาโรงธรรม ข้างโบสถ์ หรือวิหาร หรือแขวนไว้ตามคันไม้ ตามดิน ตามหญ้า เพื่ออุทิศส่วนกุศลให้

เปรต หรือผู้ที่ล่วงลับไปแล้ว โดยในวันแรมสิบสามค่ำ เดือนเก้า จะมาการเตรียมของคาวหวาน น้ำอ้อย หนากพลู ยาสูบ แล้วแบ่งของออกเป็นสี่ส่วน ส่วนที่หนึ่งเอาไว้เลี้ยงกันในครอบครัว ส่วนที่สองแบ่งป็นให้ญาติพี่น้องบ้านใกล้เคียง ส่วนที่สามอุทิศให้แก่พ่อแม่ ญาติพี่น้องที่ล่วงลับไปแล้วใส่ตะกร้า กระบุงเอาไปห้อยไว้ตามต้นไม้ หรือข้างโบสถ์ วิหาร ตามดิน ตามหญ้า ส่วนที่สี่ตั้งบาตรถวายพระสงฆ์ อันมีความเชื่อมาจากสมัยพุทธกาลที่ญาติของพระเจ้าพิมพิสาร ได้ลักกินของสงฆ์แล้วตายไปเกิดเป็นเปรต ครั้งหนึ่งพระเจ้าพิมพิสาร ได้ทำบุญแต่ไม่ได้อุทิศส่วนกุศลไปให้ พวกเปรตญาติจึงมาปรากฏส่งเสียงร้องให้ พระเจ้าพิมพิสารจึงไปกราบทูลต่อพระพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าจึงตรัสบอกเรื่องนี้แก่พระเจ้าพิมพิสาร พระเจ้าพิมพิสารจึงได้ทำบุญอุทิศส่วนกุศลไปให้

สิดที่สิบ บุญข้าวสาก (สลาก) นิยมทำกันในวันขึ้นสิบห้าค่ำ เดือนสิบ เพื่ออุทิศส่วนกุศลให้กับญาติพี่น้องที่ล่วงลับไปโดยการนำอาหารคาวหวาน เหมือนกับการทำบุญห่อข้าวประดับดินเขียนสลาก แล้วให้พระภิกษุสามเณรทั้งหมดจับสลากถูกสิ่งของใดก็ถวายตามสลากที่ถูกนั้น เสร็จแล้วฉลองข้าวสากกันทั้งหนึ่ง ถ้าหากยังศรัทธาก็อิงเทศน์เรื่องอื่นต่อไปเรื่อยๆ เช่น พระเจ้าห้าร้อยชาติ หรือจัดเทศน์ปฐกวิสัจจนาสองถึงสามธรรมมาสน์ก็ได้ บางทีในประเพณีบุญข้าวสากยังจัดให้มีการแห่ต้นกล้วยพญักษ์ ปราสาทผึ้ง มีหมอลำหมอแคนฉลองกันอย่างสนุกสนาน

อันมีสาเหตุมาจากสมัยพุทธกาลที่มีตระกูลหนึ่ง มีลูกชายเพียงผู้เดียว แม่จึงเลือกเอาผู้หญิงที่คู่ควรกันมาเป็นเมีย แต่อยู่มาหลายปีก็ไม่มีบุตร จึงได้หาเมียน้อยให้ลูกชาย อยู่มาไม่นานเมียน้อยก็มีท้อง เมียหลวงจึงพาขามฆ่าลูกในท้องถึงสามครั้ง จนตายทั้งแม่และลูก ก่อนตายเมียน้อยได้ผูกเวรขอให้ในชาติต่อไปเกิดเป็นนางชกษมาคาบกินลูกของเมียหลวงพร้อมทั้งแม่ เมียน้อยได้ตายไปเกิดเป็นแมว ส่วนเมียหลวงไปเกิดเป็นไก่อยู่ในเรือนเดียวกับแมว ได้กินไข่ไก่ถึงสองครั้ง ครั้งสุดท้ายได้กินทั้งแม่และลูก ก่อนตายได้ผูกเวรกัน จากชาตินั้น แมวก็มาเกิดเป็นนางเนื้อ ส่วนไก่ได้ไปเกิดเป็นเสือเหลือง กินลูกเนื้อถึงสองครั้ง ครั้งสุดท้ายกินทั้งแม่เนื้อและลูก แม่เนื้อก่อนตายก็ได้ผูกเวรอีก ได้เกิดเป็นนางชกษมาส่วนเสือเหลืองมาเกิดเป็นนางกุลธิดาในเมืองสาวัตถี นางชกษมาได้จับลูกของนางกุลธิดากินถึงสองคน พอมีลูกคนที่สาม นางกุลธิดาและพ่อได้พาลูกหนีไปเฝ้าพระพุทธเจ้าขณะทรงแสดงธรรมอยู่ พระพุทธเจ้าจึงแสดงธรรมถึงโทษของการจองเวร และให้นางกุลธิดานำนางชกษไปเลี้ยงดู ซึ่งอยู่ในสถานที่ใดก็อยู่ไม่ได้ จึงให้ออกไปอยู่ในที่แจ้ง หัวไร่ปลายนา จึงเรียกกันอีกอย่างหนึ่งว่า “ผิดาเฮก” นางกุลธิดาได้เลี้ยงดูนางชกษเป็นอย่างดี นางชกษรู้ว่าปีใดฟ้าฝนจะดี จึงแนะนำนางกุลธิดาให้ทำนาอย่างถูกต้องตามฤดูกาล จนทำให้นางกุลธิดามั่งมีสามารถนำข้าวของไปทำบุญถวายทานเป็นสลากภัตได้ถึงวันละแปดที่

สำหรับนางยักษ์ที่ถูกเปลี่ยนชื่อใหม่เป็น “ผีตาแฮก” นั้น ทำให้ตามหัวไร่ปลายนาจึงมีการล้อมรั้วเป็นเขตหนึ่งต่างหาก เรียกว่า “ที่ผีตาแฮก” เจ้าของนาจะเอาอาหารคาวหวานไปวาง และบอกตาแฮกให้ดูฟ้าฝน ขอให้ข้าวงามๆ ไม่มีอันตรายจากโรคแมลงมาเบียดเบียน

ฮีตที่สิบเอ็ด บุญออกพรรษา หรือบุญเดือนสิบเอ็ด ซึ่งเป็นธรรมเนียมที่พระสงฆ์ต้องอยู่จำพรรษาในฤดูฝนเป็นเวลาสามเดือน ตั้งแต่เดือนแกลงจนถึงเดือนสิบเอ็ด คำว่า “ออกพรรษา” ก็คือการออกจากเขตจำกัณฑ์ เพราะเมื่อเข้าพรรษายุขนั้นต้องอยู่ในเขตจำกัณฑ์จะไปพักแรมที่อื่นไม่ได้เว้นแต่จำเป็นที่พระวินยอนุญาตไว้ เมื่อพ้นสามเดือนเป็นอันว่าพ้นเขต คือออกจากพรรษาหรือเขตจำกัณฑ์ดังกล่าว แต่ก่อนออกพรรษาดังกล่าวคือ เปิดโอกาสให้แก่กันและกันในการว่ากล่าวตักเตือน เมื่อผู้หนึ่งผู้ใดทำผิดพลาดไม่ดีไม่งาม ที่อาจทำให้เกิดความสูญเสียในหมู่สงฆ์ จึงจะท่องเที่ยวสัญจรไปตามตามลำพังได้ จุดประสงค์ของการออกพรรษาก็เพื่อเปิดโอกาสให้พระสงฆ์ออกไปเทศน์สั่งสอนญาติโยม เยี่ยมพ่อแม่พี่น้อง และครูบาอาจารย์ได้ โดยจะมีบุญถวายผ้าจำนำพรรษา ซึ่งเป็นผ้าที่พระสงฆ์จะได้รับเมื่อจำพรรษาครบสามเดือน ซึ่งมีเวลาถวายและรับได้จำกัด คือ นับตั้งแต่วันแรมหนึ่งค่ำ เดือนสิบเอ็ดถึงวันแรมสิบห้าค่ำ เดือนสิบสองแต่ที่นิยมทำกันก็คือ วันแรมหนึ่งค่ำ เดือนสิบเอ็ด

ในวันออกพรรษายังมีประเพณีการจุดประทีปบูชาพระรัตนตรัย อันถือเป็นกุศลแรงเช่นเดียวกับพระอนิรุทธเถระ ที่ได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์ที่เลิศในทางทิพยจักขุ ก็เพราะการถวายประทีปบูชา ตลอดจนประเพณีการไหลเรือไฟ โดยการเอาท่อนกล้วยหรือไม้ไผ่มาทำเป็นเรือ ภายในเรืออาจมีของกินหรือของใช้ แล้วจุดธูปเทียนหรือประทีปน้ำมันนำถึงคุณของพระรัตนตรัยขอให้มีความเจริญรุ่งเรืองเหมือนประทีปที่จุดบูชา บางคนก็ตั้งจิตอธิษฐานให้เคราะห์หรือโชคร้ายทั้งหลายให้หมดไปหรือล่องลอยไปกับเรือ หรือตั้งจิตเป็นจาคะคติในการบริจาคของในเรือที่ไม่ได้ให้จำเพาะเจาะจงแก่ผู้หนึ่งผู้ใด รวมทั้งมีการสว่างเรือ หรือแข่งเรือ ซึ่งถือเป็นการรื่นเริงอย่างหนึ่ง โดยบ้านหรือวัดที่อยู่ริมน้ำจะมีเรือแข่งไว้ประจำลำหนึ่ง เมื่อใกล้ออกพรรษาก็เตรียมเรือของคนไว้ บ้านที่เป็นเจ้าภาพก็จะออกหนังสือเชิญเรือมาแข่งร่วมกัน แต่ละลำจะตกแต่งประดับประดาอย่างงดงาม การแข่งเรือถือเป็นเชื่อมความสัมพันธ์และแสดงถึงความกลมเกลียวกันในหมู่ญาติพี่น้อง

ฮีตที่สิบสอง บุญกฐิน หรือบุญเดือนสิบสอง คำว่า “กฐิน” ได้แก่ ไม้สะดึง คือ ไม้ที่ตีเป็นขอบสำหรับขึงผ้าให้ตึงในขณะที่เย็บผ้า เพื่อให้เย็บได้สะดวกสบาย เมื่อมาเป็นชื่อของผ้า เรียกว่า “ผ้ากฐิน” คือ ผ้าที่ถักเย็บด้วยไม้ที่ตีเป็นขอบนั่นเอง เพราะสมัยนั้นการเย็บผ้ายังเย็บด้วยมือ เมื่อได้ผ้านั้นมาแล้ว

ก็นำไปถวายแก่พระสงฆ์ผู้จำพรรษา เรียกกันว่า “ทอดกฐิน” คำว่า “ทอด” มีผู้ให้ความหมายไว้หลายอย่าง ได้แก่ การทอดถวายคือมีความห่วงใยในผ้านั้น ไม่ได้เฉพาะเจาะจงแก่พระสงฆ์องค์ใดองค์หนึ่ง หรือการเอาไปวางไว้ต่อหน้าพระสงฆ์โดยไม่ต้องประเคน วางไว้แล้วจึงกล่าวถวาย พระสงฆ์อนุโมทนาจึงเสร็จพิธี แล้วพระสงฆ์จะไปตั้งญัตติสมมุติกันเอง โดยผู้ที่จะนำกฐินไปถวายจะต้องทำการจองเพื่อให้ทราบว่าจะนำกฐินมาทอดที่วัดนี้แล้วนำไปติดที่สิม ศาลา หรือโรงธรรมที่เห็นได้ง่าย เพื่อเป็นหลักฐานว่าคนได้บอกกล่าวไว้ล่วงหน้า ผู้จะมาทอดไม่ได้ ถ้ามีการทอดถึงสองกองในวัดเดียวกันก็ต้องรวมกันเป็นกองเดียว

กฐิน มีสองลักษณะ คือ จุลกฐิน และมหากฐิน จุลกฐิน คือ กฐินน้อยมีระยะเวลาเตรียมการน้อย ได้แก่ กฐินที่รีบด่วนให้เสร็จในวันเดียว เรียกว่า “กฐินเส้น” โดยเริ่มตั้งแต่ผ้าออกดอก ตลอดจนการข้อม และตัดให้เป็นผืนเรียบร้อยในวันนั้น ดังนั้นการทำกฐินนี้ต้องใช้ความชำนาญเป็นพิเศษจึงจะสามารถทำให้แล้วเสร็จได้ภายในวันเดียว ส่วนมหากฐิน หรือกฐินใหญ่ คือ ผู้ทำต้องใช้ระยะเวลาเตรียมการณหาเครื่องกฐิน ที่นิยมทำกันในปัจจุบัน คือ มหากฐินเพราะถือว่าได้บุญมาก โดยพระสงฆ์ที่จะรับผ้ากฐินได้จะต้องจำพรรษาครบสามเดือน และมีจำนวนตั้งแต่ห้ารูปขึ้นไป

นอกจากนี้ยังมีการทำบุญผ้าป่า ซึ่งเป็นพิธีทำบุญของชาวพุทธที่ไม่ได้กำหนดไว้แน่นอน หมายถึงว่าจะทำเมื่อใดก็ได้ ไม่ว่าในฤดูแล้ง หรือในฤดูฝน แต่นิยมทำกันในยามออกพรรษาแล้วพร้อมกับบุญกฐิน ทอดผ้าป่าแล้วทอดกฐินด้วยก็มี หรือมีแต่ทอดผ้าป่าล้วนๆ คำว่า “ผ้าป่า” คือ ผ้าที่ไม่มีเจ้าของตกอยู่ในป่าดง ถนนหนทาง หรือป่าช้า การทำผ้าปานิยมนำต้นไม้แล้วผูกแขวนผ้าให้ยาวลงมา หรือมีวนพับให้เป็นรูปดอกบัว หรืออื่นๆ แล้วนำไปทอดที่พระสงฆ์จะผ่านมา หรือนำไปทอดที่วัด โดยมีพิธีรับศีลฟังเทศน์ แล้วกล่าวถวายผ้าป่าเป็นอันเสร็จพิธี

มูลเหตุของการทำบุญผ้าป่า เกิดจากครั้งพุทธกาลที่พระพุทธองค์ยังไม่ได้อนุญาตให้พระสงฆ์ใช้ผ้าหลายผืน คือ ให้ใช้แต่ผ้าสามผืน ยังไม่ได้อนุญาตให้พระสงฆ์ขอจากชาวบ้าน พระสงฆ์ต้องแสวงหาผ้าบังสกุล แล้วนำมาทำความสะอาดเอาเย็บต่อกันเป็นผ้าไตรจีวร ทำให้เกิดการถวายผ้าป่าขึ้นโดยถือการที่พระสงฆ์จะรับเอาได้นั่นเอง

จะเห็นได้ว่า ความเชื่อในเรื่องฮีดลีสองอันเป็นประเพณีทางศาสนาพุทธ ซึ่งมีความเชื่อเรื่องผีรวมอยู่ด้วยนั้น มีความสัมพันธ์กับโลกทัศน์ ค่านิยม และโยงใยกับสถาบันทางสังคมของผู้คนในบริเวณ

สองฝั่งแม่น้ำโขง ซึ่งช่วยลดทอนความวิตกกังวลในความรู้สึกไม่แน่นอนในชีวิต และความกลัวต่อความล้มเหลวในกิจกรรมต่างๆ²³ โดยเฉพาะในสังคมบริเวณลุ่มแม่น้ำโขง ซึ่งเป็นสังคมเกษตรกรรมที่มีการทำงานเป็นหลัก

การบวงสรวงบูชาหรือการสร้างสัมพันธ์ภาพอันดีระหว่างสิ่งศักดิ์สิทธิ์ จึงเป็นการบ่งบอกนัยถึงการขยายความสัมพันธ์ทางสังคมของมนุษย์ไปสู่ความสัมพันธ์กับพลังอำนาจเหนือธรรมชาติ (supernatural force) เช่นความเชื่อในเรื่องบุญกุศล และสิ่งมีชีวิตที่มีอำนาจเหนือธรรมชาติ (supernatural being) เช่น ผี (spirits) โดยเฉพาะผีบรรพบุรุษ เช่น ผีปู่ตา ซึ่งทำหน้าที่คุ้มครองลูกหลานให้ปลอดภัยจากภัยอันตรายต่างๆ ทำให้เกิดพิธีเช่นไหว้บวงสรวงบูชา ซึ่งมีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับระบบครอบครัวและเครือญาติ และมีนัยที่ส่งเสริมให้คนในชุมชนได้ออกมาร่วมกิจกรรมพบปะสังสรรค์กันเพื่อสร้างความสมานสามัคคี รักใคร่กลมเกลียวกันของของคนในท้องถิ่น

แบบแผนความสัมพันธ์ทางสังคม

วิถีปฏิบัติที่สืบทอดมาจากวัฒนธรรมล้านช้าง ซึ่งไม่เกี่ยวกับศาสนาพุทธ ได้แก่ความเชื่อเรื่องกองสิบสี่ ซึ่งเป็นแบบแผนความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ และแบบแผนความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ เพื่อให้สังคมอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุขและเป็นระเบียบเรียบร้อย

ทอง คือ ระบบการปกครอง ได้แก่ตัวบทกฎหมายโบราณมีสิบสี่ข้อ เป็นจารีตประเพณีทำนองคลองธรรมอันดีงามของท้องถิ่นและของบ้านเมือง และเป็นแนวทางที่ประชาชนทั่วไป ตลอดจนผู้มีหน้าที่ปกครองบ้านเมืองพึงปฏิบัติ คลองสิบสี่มีหลายประเภท เช่น กล่าวถึงผู้เกี่ยวข้องกับครอบครัว ในสังคมตลอดจนผู้มีหน้าที่ปกครองบ้านเมือง กล่าวถึงหลักการที่พระมหากษัตริย์ทรงปฏิบัติในการปกครองบ้านเมือง และข้อที่ประชาชนควรปฏิบัติต่อพระมหากษัตริย์และจารีตประเพณีที่พึงปฏิบัติให้บ้านเมืองสงบสุข กล่าวถึงธรรมที่พระราชพึงยึดถือปฏิบัติและแนะนำให้ประชาชนปฏิบัติตามจารีตประเพณี และข้อที่คนในครอบครัวพึงปฏิบัติต่อกัน กล่าวถึงแนวทางยึดบ้านคลองเมือง คือการดำเนินการปกครองบ้านเมืองเพื่อ ให้บ้านเมืองอยู่เป็นสุขและปฏิบัติตามประเพณี ตัวอย่างกองสิบสี่ที่พระเจ้าแผ่นดินจะทำคือไพร่ฟ้าข้าแผ่นดิน เช่น

²³ B.Malinowski, "The Group of the Individual in Functional Analysis," *American Journal of Sociology* 44 (1939) PP. 954-955.

1. แต่งตั้งผู้ซื้อสัณฑ์สุจริต เคารพยำเกรงขยันหมั่นเพียร ให้เป็นอุปฮาดราชนมนตรีเป็นต้น
2. หมั่นประชุมอุปฮาด ราชมนตรี ช่วยกันบริหารบ้านเมืองให้เจริญรุ่งเรือง ไฟรฟ้าข้าแผ่นดิน อยู่เย็นเป็นสุข อย่างคึกคักข่มเหง
3. ตั้งอยู่ในทศพิธราชธรรมสิบประการ ได้แก่
 - (1) คีล คารมมั่นในปัญญาและอุบาสกศีล เป็นเมื่อนิคม
 - (2) บริจาคสละทรัพย์สร้างวัดวาอาราม ขุดน้ำบ่อก่อสร้างเป็นต้น
 - (3) อาชวะ มีใจเที่ยงตรงดำรงมั่นในศีลธรรม
 - (4) มัทวะอ่อนโยนไม่แข็งกระด้าง
 - (5) คบะชำระความชั่วจากจิตใจ
 - (6) อักโกระ ไม่คู่ร้าย
 - (7) อวิหิงสา ไม่เบียดเบียน
 - (8) ขันติ อดทนต่อเหตุการณ์ต่างๆ
 - (9) อวิโรธนะ ไม่ยินดียินร้าย ในสิ่งที่ควรยินดียินร้าย
4. ถึงวันขึ้นปีใหม่นิมนต์พระสงฆ์มาเจริญพระพุทธมนต์ และนำน้ำอบน้ำหอมมาสงฆ์พระพุทธรูป และภิกษุสงฆ์ ฟังธรรม จำศีลทั้งเจ็ดวัน เพื่อให้ฟ้าฝนข้าวไร่ข้าวนาบริบูรณ์
5. ถึงวันขึ้นปีใหม่ให้เสนาอำมาตย์นำเครื่องบรรณาการน้ำอบน้ำหอมมาบูรณาภิเศก
6. เดือนหก นิมนต์พระสงฆ์มาเจริญพระพุทธมนต์ ถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยาต่อเจ้ามหาชีวิต
7. เดือนเจ็ด ให้เลียงเทพารักษ์ มหะสักขีหลักเมือง หูเมือง ดาเมือง เลื้อเมือง ช่งเมือง และบูชาเทวดาทั้งสี่²⁴
8. เดือนแปด นิมนต์พระสงฆ์มาชำระบาปเบิกหัวนแะ (แะ) และทราย หรือสวดชำระเมืองสามวัน เจ็ดวัน สืบชะตาเมือง ให้หายจากโรคภัยไข้เจ็บ อยู่เย็นเป็นสุข
9. เดือนเก้า ป่าวเดินให้ประชาชนทำบุญข้าวประดับดิน อุทิศส่วนกุศลแก่ญาติที่ล่วงลับไปแล้ว และให้เจ้านายเสนาข้าราชการลงมถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยาอีกครั้งหนึ่ง
10. เดือนสิบ ป่าวเดินให้ประชาชนทำบุญข้าวสากอุทิศส่วนกุศลแก่ญาติที่ล่วงลับไปแล้ว
11. เดือนสิบเอ็ด ให้ประชาชนไปทำบุญออกพรรษา และไปนมัสการและบูรณาภิเศกธาตุหลวง
12. เดือนสิบสอง ให้ไฟรฟ้าข้าแผ่นดินมารวมที่หน้าพระลานหลวง แะเจ้าชีวิตไปทรงน้ำใน

²⁴ ท้าวจุลโลกบาล อันได้แก่ ท้าวธรรฐ ท้าววิรุฬหก ท้าววิรูปักษ์ ท้าวกุเวร

แม่น้ำ

13. ให้วัดที่อยู่ใกล้แม่น้ำ มีเชื้อ (เรือ) ส่อง วัดละหนึ่งลำขึ้นสิบสามลำเป็นวันสว่างเชื้อ
14. ให้มีสมบัติคุณเมือง หรือค่าควรเมือง ครบสิบสี่อย่าง ได้แก่
 - (1) หูเมือง มีทูตานุทูตผู้ฉลาดมีปัญญาคี
 - (2) คาเมือง มีนักปราชญ์สอนอรรถสอนธรรม
 - (3) แก่นเมือง มีพระสงฆ์ผู้แตกฉานในพระธรรมวินัย
 - (4) ประตูเมือง มีอาวุธยุทธโศปกรณ์ป้องกันอริราชศัตรู
 - (5) ชากเมือง มีทูตทูตเหตุร้ายและดี
 - (6) เหน้เมือง มีเสนาอำมาตย์ผู้เที่ยงธรรม
 - (7) ชื่อเมือง มีโยธาทหารผู้แก่กล้า
 - (8) ฝาเมือง มีตากวนตาแสงผู้ซื่อสัตย์
 - (9) ขาง (แป) เมือง มีเจ้านายตั้งอยู่ในศีลธรรม
 - (10) เขตเมือง มีผู้ฉลาดพื้นที่ที่ตั้งเมือง
 - (11) สติเมือง มีคหบดีเศรษฐีและทวยคำ
 - (12) ใจเมือง มีแพทย์ผู้ฉลาดเชี่ยวชาญ
 - (13) กามเมือง มีภูมิภาค มีราศาค่างวค
 - (14) เมฆเมือง มีเทวดาอาอัคหลักเมือง

นอกจากคลองที่ผู้ปกครองต้องปฏิบัติคือไพร่ฟ้าแล้ว ยังมีกองมีหลายประการที่เป็นเหมือนหลักปฏิบัติที่ต้องปฏิบัติต่อกัน เป็นบรรทัดฐานทางสังคมเพื่อให้คนมีปฏิสัมพันธ์ที่ถูกต้องตามบทบาทของคน เป็นต้นว่า คลองที่ราษฎรจะทำต่อราษฎรด้วยกัน เช่น

1. เมื่อได้ข้าวใหม่หรือผลหมากรากไม้ใหม่ ให้บริจาทานแก่ท่านผู้มีศีล แล้วตนเองจึงบริโภค และให้แจกแก่ญาติพี่น้องด้วย
2. อย่าโลภล่าชงคางช้อย อย่าจ่ำเงินแดงอย่าเปล่งเงินกว้าง และอย่ากล่าวคำหยาบช้ากล้าแข็งต่อกัน
3. ให้เสียด้ายหรือกำแหงเขื่อนของคน แล้วปลูกหอนูชาเทวดาไว้ในสี่แฉ่งบ้านหรือแฉ่งเขื่อน
4. ให้ล้างดินก่อนขึ้นเขื่อน
5. เมื่อถึงวันศีลเจ็ดถึงแปดค่ำ สิบสี่ถึงสิบห้าค่ำ ให้สมมาก้อนเส้า สมมาแม่ตีไฟ สมมาแม่

บันได สมมาปักคูเอือนที่คนอยู่อาศัย

6. ให้ล้างดิน(ล้างเท้า)ก่อนจักนอนในเวลากลางคืน
7. ถึงวันศีล เมียให้เอาดอกไม้ รูปเทียนสมมาสัวและให้เอาดอกไม้รูปเทียนไปถวายสังฆเจ้า
8. ถึงวันศีลดับ ศีลเพ็งให้นิมิต์พระสงฆ์มาสวนมนต์เอือนแล้วทำบุญใส่บาตร
9. เมื่อภิกษุมาบิณฑบาต อย่าเอาผ้าปกหัว อย่าอุ้มลูกของหลาน อย่าถืออาวุธต่างๆ
10. เมื่อภิกษุเข้าปริวาสกรรมให้มีขันข้าวตอกดอกไม้รูปเทียนและเครื่องอัฐฐะบริขารไปถวายทาน
11. เมื่อเห็นพระภิกษุสงฆ์ผ่านมา ให้นั่งลงยกมือไหว้แล้วค่อยเจรจา
12. อย่าเหยียบเงาเจ้าภิกษุคนมีศีลบริสุทธิ์
13. อย่าเอาอาหารเจื่อนทานให้แก่สังฆเจ้า และอย่าเอาอาหารเจื่อนให้ผัวตนกิน
14. อย่าเสพงามคุณในวันศีล วันเข้าพรรษา วันออกพรรษา วันมหาสงกรานต์และวันเกิดของคน

คองสิบสี่ จึง เป็นกลไกสำคัญในการรักษากฎเกณฑ์กติกาศาสนาและความเป็นระเบียบเรียบร้อยของสังคม ซึ่งมีความสัมพันธ์อย่างลึกซึ้งกับระบบการปกครองที่ได้รับอิทธิพลมาจากวัฒนธรรมล้านช้าง ที่เกิดขึ้นจากความสัมพันธ์อย่างแนบแน่นระหว่างศาสนาและอำนาจรัฐ ในลักษณะการพึ่งพาอาศัย และอุปถัมภ์ค้ำจุนซึ่งกันและกัน โดยผู้ปกครองมีหน้าที่ในการทำนุบำรุงส่งเสริมศาสนาให้เจริญรุ่งเรือง ขณะเดียวกันศาสนาก็ทำหน้าที่ให้ความชอบธรรมแก่ผู้นำทางการเมือง โดยการเผยแพร่โลกทัศน์ (world view) และความเชื่อทางศาสนาในลักษณะสอดคล้องกับนโยบายและผลประโยชน์ของผู้นำ เช่น การเสริมสร้างภาพลักษณ์ให้กับผู้ปกครองโดยเป็นผู้อุปถัมภ์ศาสนา การประกอบพิธีกรรมทางศาสนา การยึดมั่นในทศพิธราชธรรม การแวดล้อมราชสำนักด้วยภิกษุสงฆ์ และปราชญ์ราชบัณฑิต

เหตุที่ความเชื่อเรื่องฮีดสิบสองและคองสิบสี่ยังคงมีอิทธิพลสืบทอดต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบันแม้ว่ารัฐล้านช้างจะสูญสลายไปแล้วก็ตาม เนื่องจากเป็นสถาบัน (institute) ที่เป็นส่วนหนึ่งของระบบศาสนา ซึ่งมีหน้าที่รักษาความสมดุลของสังคม (equilibrium) เอาไว้เพื่อให้สังคมดำเนินไปอย่างราบรื่น ในการเสริมสร้างความรู้สึกร่วมกันอันหนึ่งอันเดียวกันของคนในสังคม มีหน้าที่หลักในการช่วยบำรุงความสามัคคีกลมเกลียวระหว่างสมาชิกในสังคม โดยมีการตอบสนองความต้องการของจิตใจเป็นหน้าที่รอง

²⁵ และช่วยเสริมสร้างอารมณ์ร่วม (collective emotions) ตลอดจนช่วยควบคุมความประพฤติของสมาชิก
ในสังคมให้อยู่ในกรอบจารีตประเพณี

²⁵ A.R.Radcliff-Brown. *The Andaman Islanders* (newyork:Free Press, 1940), PP.233-234

บทที่ 4

วัฒนธรรมลัทธิพันธุ์ชายแดนไทย-ลาว

กระบวนการทวีลักษณ์ และลักษณะชายขอบ

รัฐล้านช้างซึ่งครอบคลุมพื้นที่ทางฝั่งซ้ายและฝั่งขวาของแม่น้ำโขงมานับตั้งแต่ก่อนรัฐสุโขทัย จะได้ถูกสถาปนาขึ้น โดยที่รัฐทั้งสองมีฐานะเท่าเทียมกัน แต่ภายหลังรัฐล้านช้างได้ลดบทบาทลง และแตกออกเป็นรัฐหลวงพระบาง เวียงจันทน์ และจำปาสัก

ใน พ.ศ. 2238 ดินแดนทางฝั่งขวาของแม่น้ำโขง ซึ่งก็คือ ภาคอีสานของไทย ยกเว้นรัฐหลวงพระบางแล้วล้วนตกอยู่ภายใต้อำนาจของรัฐอยุธยา เวียงจันทน์ และจำปาสัก ทั้งสิ้น โดยรัฐเวียงจันทน์ ครอบคลุมบริเวณจังหวัดเลย หนองคาย และนครพนม รัฐจำปาสักครอบคลุมบริเวณจังหวัด อุบลราชธานี และร้อยเอ็ด ดังนั้นกลุ่มชนที่อาศัยอยู่ในภาคอีสานปัจจุบันจึงมีบรรพบุรุษ และชาติพันธุ์ เดิมที่แตกต่างกันซึ่งอาศัยอยู่บริเวณดังกล่าวมานับตั้งแต่อดีต

ดินแดนบริเวณสองฝั่งแม่น้ำโขงเป็นสังคมที่สืบทอดวัฒนธรรมล้านช้างมานับตั้งแต่ปลายพุทธ ศตวรรษที่ 19 และต้นพุทธศตวรรษที่ 20 เนื่องจากการอพยพเข้ามาตั้งเป็นเมืองที่มีขนาดเล็ก โดยการ รวมเอาชุมชนที่กระจัดกระจายให้มาขึ้นกับศูนย์กลางเดียวกัน เพื่อสนองตอบต่อความต้องการของผู้ปกครองที่แตกออกมาจากรัฐเวียงจันทน์ ลักษณะเฉพาะของดินแดนบริเวณสองฝั่งแม่น้ำโขงเช่นเดียวกับ ในภาคอีสาน ก็คือ ความเป็นอิสระจากศูนย์กลาง และมีความสัมพันธ์กับศูนย์กลางอย่างหลวมๆ แม้ว่า จะได้รับอิทธิพลทางการปกครองจากวัฒนธรรมล้านช้าง ที่เรียกว่า อาญาสี่ แต่ก็มีความหมายน้อย เนื่อง จากการที่อยู่ห่างไกลจากอำนาจรัฐ ขณะที่รัฐสยามเองที่กำลังแผ่อิทธิพลเข้าสู่อีสานนั้นก็ไม่มีกลไกที่จะ ควบคุมได้ เป็นเพียงการแผ่อำนาจทางการเมืองเท่านั้นแต่ในด้านวัฒนธรรมนั้นแทบไม่มีอิทธิพลเลย

ต่อมาเมื่อดินแดนบริเวณสองฝั่งแม่น้ำโขงถูกแยกออกเป็นสองประเทศ หลังการแบ่งแยกอาณา เขตทางการเมืองของรัฐสมัยใหม่ ทำให้คนลาวที่อาศัยอยู่ในฝั่งขวาของแม่น้ำโขงจึงกลายเป็นประชาชน ไทยที่มีลักษณะทวีลักษณ์ (double ethnic identity) คือ มีสำนึกทางชาติพันธุ์ที่เป็นลาวทับซ้อนกับสำนึก ความเป็นไทย โดยเป็นสังคมที่สืบทอดวัฒนธรรมล้านช้าง

การที่ศูนย์กลางของวัฒนธรรมกรุงเทพฯ ซึ่งเป็นแก่นกลางของวัฒนธรรม (culture core) และเขตวัฒนธรรม (cultural area) ที่แพร่กระจาย (cultural diffusion) ออกไปไม่สามารถครอบคลุมพื้นที่บริเวณสองฝั่งแม่น้ำโขงที่เป็นดินแดนปลายเขตของวัฒนธรรมล้านช้างได้ ก็เนื่องจากการอยู่ห่างไกลจากศูนย์กลาง ทำให้วัฒนธรรมหลักแพร่กระจายไปได้ไม่เต็มที่ และตัวเนื้อหาของวัฒนธรรม (cultural trait) มีความหนาแน่นหรือความเข้มข้นน้อย จนเกิดลักษณะชาวยุโรปที่แตกต่างจากวัฒนธรรมศูนย์กลาง อันมีลักษณะที่สัมพัทธ์สอดคล้อง (cultural relativism) กับสภาพแวดล้อม (habitat) จนเกิดเอกลักษณ์เฉพาะเป็นลักษณะแบบแผนวัฒนธรรมเฉพาะตัวขึ้น (configuration)

ขณะที่ภาคอีสานได้ถูกผสมกลมกลืนทางวัฒนธรรม (assimilation) ที่เกิดจากอำนาจรัฐในการบังคับกลืนวัฒนธรรม (incorporation) จนสูญเสียชาติลักษณะ (ethnic identity) ไปเกือบหมดสิ้น นับตั้งแต่การปฏิรูปการบริหารราชการแผ่นดินในสมัยรัชกาลที่ 5 ใน พ.ศ. 2398 และในช่วงการปฏิบัติการด้านความมั่นคงของชาติหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 และสงครามเวียดนาม ภายใต้ความหวาดระแวงในเรื่องวัฒนธรรมและชาติพันธุ์ว่าผู้คนที่อาศัยอยู่ในภาคอีสานเหล่านี้จะเป็นกลุ่มที่ฝักใฝ่ลัทธิคอมมิวนิสต์ ในส่วนของลาวเองก็ตกอยู่ในสภาพความเปลี่ยนแปลงภายใต้การประจันหน้าทางวัฒนธรรมของการขยายอาณานิคม (colonization) ของฝรั่งเศสซึ่งเป็นผู้ปกครองที่พยายามทำลายและครอบงำวัฒนธรรมของผู้ที่ได้อาณานิคมเพื่อประโยชน์ทางการเมือง และในช่วงสงครามเย็นหลังสงครามได้เปลี่ยนแปลงทางการเมืองไปสู่ระบบสังคมนิยมภายใต้การชี้นำของพรรคประชาชนปฏิวัติลาว ซึ่งรัฐมีบทบาทสูงมากในการครอบงำทางวัฒนธรรม โดยถือว่ารัฐและสังคมเป็นสิ่งเดียวกัน

ระบบเครือญาติ

แม้ว่าแม่น้ำโขงจะกลายเป็นเส้นแบ่งเขตแดนลาวและไทยนับตั้งแต่ ค.ศ. 1893 แต่ก็ไม่ได้ทำให้การไปมาหาสู่ของคนสองฝั่งเปลี่ยนแปลงไป เนื่องจากการอพยพเข้ามามีตั้งเป็นชุมชนของกลุ่มชนในวัฒนธรรมล้านช้างตั้งแต่ปลายพุทธศตวรรษที่ 19 ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ 20 ด้วยสาเหตุทางการเมือง จากพวกเจ้าที่แตกออกมาจากรัฐเวียงจันทน์ และสยามสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นที่ต้องการรวมชุมชนที่กระจัดกระจายให้มาขึ้นกับศูนย์กลางเดียวกัน การอพยพไปตั้งเป็นชุมชนใหม่ทำให้ผู้คนในพื้นที่ต่างๆ รู้จักกันอยู่ บ้างก็ร่วมสายตระกูลเดียวกัน หรือร่วมเผ่าพันธุ์มาก่อน อาทิเช่น นามสกุลนามคำในปัจจุบันมีบรรพบุรุษที่อพยพมาจากจำปาสักในรุ่นปู่ โดยมากเป็นกลุ่มแบ่งสาขไปอยู่ทั้งที่ อำเภอคอนมดแดง และอำเภอศาลสูงในปัจจุบัน นับแต่รุ่นพ่อได้มีการกลับไปเยี่ยมเยือนพี่น้องที่ยังอยู่ฝั่งโน้นเป็นประจำ

ทุกปีในช่วงวันปีใหม่ และช่วงงานบุญเดือน 3 ที่ทำบุญปราสาทวัดภูก็จะมีการส่งข้าวและไปทำบุญร่วมกัน

ลักษณะเฉพาะของวัฒนธรรมบริเวณชายแดนสองฝั่งแม่น้ำโขงเกิดขึ้นโดยพื้นฐานของความสัมพันธ์ในลักษณะกลุ่มเครือญาติ (kinships) อันมีที่มาจากความสัมพันธ์ทางสายเลือดและความสัมพันธ์ทางการแต่งงาน และที่อยู่อาศัยภายหลังการแต่งงานทั้งแบบ matrilineal resident ที่ฝ่ายชายย้ายออกจากบ้านของตนไปอยู่กับฝ่ายหญิงในการให้บริการ (bride service) ทำงานเป็นแรงงานให้กับครอบครัวของฝ่ายหญิงเป็นระยะเวลาหนึ่งตามประเพณีอีสานและลาวซึ่งที่จริงก็คือประเพณีเดียวกัน และแบบ patrilineal resident คือ การที่ฝ่ายหญิงย้ายออกจากบ้านของตนไปอยู่กับฝ่ายชายในกรณีที่ผู้ชายเป็นลูกคนเดียว อันเป็นพื้นฐานที่สำคัญของข่ายความสัมพันธ์ทางสังคมของผู้คนในบริเวณชายแดนสองฝั่งแม่น้ำโขงตลอดมาทุกยุคทุกสมัย กลุ่มเครือญาติ ซึ่งมักถูกเรียกรวมๆกันว่าเป็น “ญาติ” จะมีการเยี่ยมเยียนกันเพื่อสืบถามชีวิตความเป็นอยู่ เพื่อแลกเปลี่ยนข้อมูลความรู้และข่าวคราวเกี่ยวกับเครือญาติคนอื่นๆที่เกี่ยวข้องกันอยู่เสมอในช่วงเวลาที่สำคัญๆ เช่น งานบุญ หรือช่วงเวลาสำคัญของชีวิต เช่น งานแต่งงาน หรืองานศพ และให้ความช่วยเหลือเกื้อกูลกัน โดยเฉพาะพิธีแจกข้าวอุทิศส่วนกุศลให้แก่ผู้ที่ล่วงลับ ซึ่งแสดงให้เห็นถึงนัยความสัมพันธ์ของบรรพบุรุษและเครือญาติ อันเป็นพื้นฐานทางสังคมของผู้คนในบริเวณชายแดนสองฝั่งที่มีความเชื่อว่าดวงวิญญาณ (soul) ของผู้ที่เสียชีวิตไปแล้ว หากไม่ได้รับการทำบุญอุทิศส่วนกุศลไปให้แล้ว ดวงวิญญาณนั้นก็จะมีแค่ความอดอยากทนทุกข์ทรมานและไม่ได้ไปสุคติไปเกิด หากคนใดที่เสียชีวิตไปแล้วแล้วไม่ได้ทำบุญแจกข้าวไปให้บุคคลนั้นจะได้รับความอดอยากไม่ได้ไปสุคติไปเกิด จะยังคงวนเวียนเพื่อรอรับข้าวแจกจากญาติพี่น้องต่อไป

บุคคลใดเมื่อมีญาติที่เสียชีวิตไปแล้วไม่ได้ทำบุญแจกข้าวอุทิศส่วนกุศลไปให้ก็จะถูกดูหมิ่นดูแคลน ว่าไม่รู้จักรับบุญคุณไม่รักใคร่ญาติที่เสียชีวิตไป เป็นคนเห็นแก่ตัว ด้วยความเชื่อดังกล่าวนี้นี้จึงทำให้มีการจัดงานทำบุญอุทิศส่วนกุศลไปให้แก่ญาติพี่น้องที่ได้ล่วงลับไป ไม่ว่าจะเป็นพ่อแม่พี่น้องปู่ย่าตายายพี่ป้าน้าอา โดยการทำบุญแจกข้าวนี้ ต้องระบุไปว่าต้องการจะทำบุญแจกข้าวให้ใคร การบอกกล่าวเพื่อนบ้านใกล้เคียงภายในหมู่บ้าน หรือต่างหมู่บ้าน และมีการบอกกล่าวไปถึงญาติพี่น้องที่อยู่ห่างไกลให้มาร่วมงานนี้ด้วย นิยมทำกันในเดือนสี่ เพราะเป็นช่วงที่ว่างเว้นจากการทำไร่ไถนา พอถึงวันทำบุญในช่วงตอนกลางวันจะมีการจัดแต่งเครื่องไทยทาน และมีการจัดเลี้ยงอาหารแก่ผู้ที่มาจัดแต่งเครื่องไทยทานและมาช่วยงาน ในช่วงเช้าของวันใหม่จะมีการถวายอาหารและเครื่องไทยทานแด่พระภิกษุสงฆ์ โดยจะนิมนต์มาบ้านเจ้าภาพหรือนำไปถวายที่วัดก็ได้ หลังจากนั้นก็จะมีการถวายผ้าบังสุกุล ฟังเทศน์ และกรวดน้ำเพื่ออุทิศส่วนกุศลให้ผู้ล่วงลับไป หลังจากนั้นก็จะมีการจัดเลี้ยงอาหารให้ผู้ที่มา

ร่วมงาน เป็นอันเสร็จพิธี การทำบุญแจกข้าวแก่ญาติที่เสียชีวิตไปจึงเป็นเรื่องความกตัญญูต่อญาติพี่น้อง และผู้มีพระคุณ เพื่อให้ดวงวิญญาณของคนเหล่านั้นได้รับบุญกุศลและไปเกิดใหม่ไม่ต้องวนเวียนเพื่อรอรับส่วนบุญอีกต่อไป และยังนำมาสู่ความรู้จักมักคุ้นและการแต่งงานกันของหนุ่มสาว เมื่อแต่งงานกันเพียงหนึ่งคู่ จะทำให้เกิดความสัมพันธ์ทางเครือญาติอย่างน้อยสองครอบครัว ทำให้จำนวนผู้คนที่ไม่มาสู่กันระหว่างสองฝั่งแม่น้ำโขงเพิ่มขึ้น

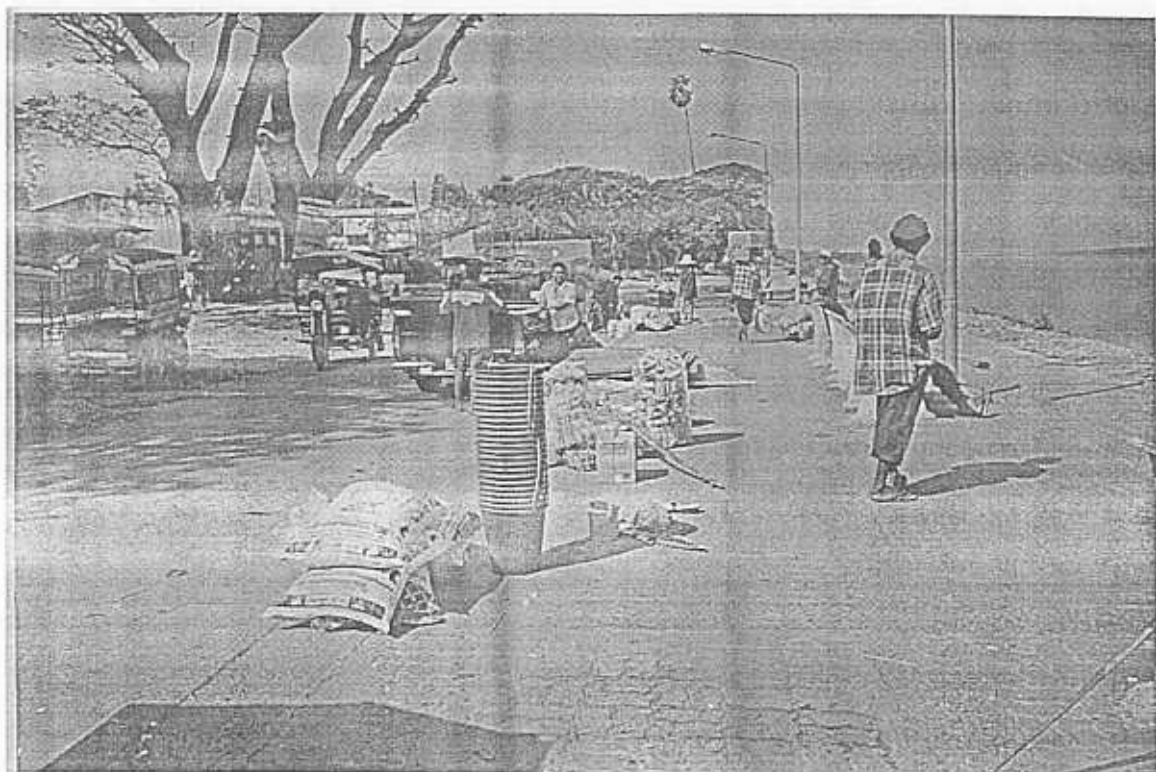
นอกจากนี้ยังมีความสัมพันธ์ในลักษณะญาติที่ไม่ได้เกิดความสัมพันธ์ทางสายเลือด หรือความสัมพันธ์ทางการแต่งงาน เรียกว่า “ญาติเทียม” (pseudo kinships) จากการเป็น “เลี้ยว” หรือเพื่อน (friend or comrade) ซึ่งเป็นบุคคลในเพศเดียวกันที่มีความพึงพอใจซึ่งกันและกัน มีวัยหรือรุ่นราวคราวเดียวกัน โดยให้พ่อแม่หรือผู้ใหญ่ที่นับถือใช้คำยักยอกข่มขู่สาบานเป็นเพื่อนรักกัน ซึ่งความสัมพันธ์ดังกล่าวจะคงอยู่ไปจนวันตาย

“สายญาติ” ดังกล่าวมีความหมายกว้างกว่าญาติพี่น้องที่เกิดความสัมพันธ์ทางสายเลือด หรือความสัมพันธ์ทางการแต่งงาน และขยายความสัมพันธ์ออกไปนอกครอบครัวและกลุ่มเครือญาติภายใต้ความสัมพันธ์ดังกล่าว คำขานเรียกญาติประเภทนี้โดยลูกจะเรียกเลี้ยวของพ่อว่า “พ่อเลี้ยว” และภรรยาว่า “แม่เลี้ยว” และลูกจะได้รับความรักใคร่จากอีกครอบครัวซึ่งเป็นเสียกันอย่างสนิทสนมเช่นเดียวกับเป็นลูกของตนเอง นอกจากนี้ยังไม่นิยมแต่งงานกันในระหว่างลูกของเลี้ยวด้วยกัน เพราะถือเสมือนเป็นการแต่งงานในระหว่างญาติพี่น้องร่วมสกุลเดียวกัน

ความสัมพันธ์ทางการแต่งงานระหว่างผู้คนในบริเวณสองฝั่งโขงอีกทั้งการนับญาติทั้งสองฝ่าย (bilateral descent) คือ ฝ่ายพ่อและฝ่ายแม่ ลูกหลานของกลุ่มเครือญาติเหล่านี้มีความสัมพันธ์ที่แน่นแฟ้นสามารถสืบสาวสายสัมพันธ์เชิงเครือญาติกันได้ ไม่ว่าจะเป็นการนับญาติทางสายโลหิตหรือการแต่งงาน ซึ่งกลุ่มเครือญาติของแต่ละคนจะแตกต่างกันออกไปขึ้นกับความใกล้ชิด ความถี่ของการไปมาหาสู่ และความพึงพอใจส่วนตัว

ภาพที่ 10 คนลาวมาทำบุญที่วัดปากแซง
และมาคอยรับลูกกลับบ้านในเวลาเดียวกัน

ภาพที่ 11 สินค้าที่รอขนลงเรือข้ามไปฝั่งลาว
(อ.เขมรรฐ จ.อุบลราชธานี)

การแลกเปลี่ยน

ระบบเครือญาติยังมีบทบาทที่สำคัญในการค้าขายแลกเปลี่ยนสินค้า (reciprocity) ของผู้คนบริเวณสองฝั่งแม่น้ำโขง ความผูกพันทางสายเลือดที่แม้จะกลายเป็นประชาชนคนละประเทศนับตั้งแต่ฝรั่งเศสได้เข้ามาปกครองดินแดนฝั่งขวาของแม่น้ำโขง แม้แต่เมื่อลาวเปลี่ยนแปลงทางการเมืองใน ค.ศ. 1975 ก็ไม่มีความเข้มงวด แต่อย่างใด อาจจะข้ามไปมาเมื่อใดก็ได้ เนื่องจากผู้คนเป็นญาติพี่น้องกันจึงข้ามไปมาเหมือนเป็นประเทศเดียวกัน ไม่ได้ทำให้การค้าขายแลกเปลี่ยนในระดับครัวเรือนที่เคยมีมานับตั้งอดีตสิ้นสุดลง ด้วยปัจจัยสภาพภูมิประเทศที่ต่างกัน ฝั่งลาวนำของป่ามาแลกเปลี่ยนที่โขงเฉียง ขณะที่พื้นที่โขงเฉียงเป็นหิน การทำนาไม่ค่อยได้ผลจึงนำเกลือและปลาไปแลกข้าวกับฝั่งตรงข้าม ในลักษณะการให้หรือแลกเปลี่ยนอย่างสมดุล (balanced reciprocity) ซึ่งเป็นการแลกเปลี่ยนระหว่างบุคคลหรือสองฝ่ายที่มีความสนิทสนมคุ้นเคยกันก่อน และมีความไว้วางใจกันว่าการแลกเปลี่ยนจะเป็นไปด้วยความยุติธรรมและดอกลำไยสัมพันธ์ภาพของทั้งสองฝ่าย ในการช่วยเหลือและพึ่งพาอาศัยกันยามฉุกเฉิน เมื่อเกิดการขาดแคลนสิ่งของที่จำเป็นก็จะนำสิ่งของที่ตนมีไปแลกกับสิ่งของที่ตนต้องการ และเก็บเงินสดไว้เป็นค่าใช้จ่ายที่ไม่อาจได้มาด้วยการแลกเปลี่ยน หรือสืบต่อการแลกเปลี่ยนคือการค้าขายที่ตามมาจากการเป็นญาติ

การที่ระบบทุนนิยมได้ดาโถมเข้าสู่ภาคอีสาน ขณะที่ลาวยังเป็นเศรษฐกิจแบบยังชีพ (subsistence economy) ไม่ได้ทำให้ความสำคัญของการค้าขายแลกเปลี่ยนลดลง แม้ว่ารูปแบบจะเปลี่ยนแปลงเป็นการแลกเปลี่ยนแบบเงินตรา (money exchange) ก็ตาม เพราะพื้นฐานของความเป็นญาติพี่น้องกัน ทำให้การค้าขายแลกเปลี่ยนสินค้าของผู้คนบริเวณชายแดนสองฝั่งแม่น้ำโขง เช่น ข้าว น้ำมัน ก้าว น้ำตาล หรือเกลือ ไม่ได้เพียงเป็นการค้า (commercial) แต่เป็นเป็นกลไกการแลกเปลี่ยนเชิงสัญลักษณ์ (symbolic exchange) ซึ่งมีรูปแบบ (forms) และหน้าที่ (functions) ที่สำคัญในการรักษาความสมานฉันท์ และดอกลำไยความสัมพันธ์ระหว่างผู้คนบริเวณชายแดนสองฝั่งโขง

ศาสนา และพิธีกรรม

เนื่องจากพื้นที่บริเวณชายแดนสองฝั่งแม่น้ำโขงอยู่ห่างไกลจากอำนาจรัฐ และห่างไกลจากศูนย์กลางวัฒนธรรมหลัก ศาสนา และพิธีกรรมซึ่งเป็นสถาบันในระบบของโครงสร้างสังคม อาจให้คำอธิบายวิถีคิด ระบบความเชื่อ และแบบแผนความสัมพันธ์ทางสังคมของผู้คนสองฝั่งแม่น้ำโขง ชาว

บ้านในบริเวณสองฝั่งแม่น้ำโขงยังคงยึดถือประเพณีและวิถีปฏิบัติตามความเชื่อฮิดสิบสอง กองสิบสี่ และการนับถือผีปู่ตาหรือผีบรรพบุรุษประจำหมู่บ้านที่ทำหน้าที่ปกป้องคุ้มครองชาวบ้านตลอดจนสิ่งมีชีวิตในหมู่บ้านให้อยู่เย็นเป็นสุข เป็นสถาบันของชุมชนที่เป็นที่พึ่งทางใจของชาวบ้าน และช่วยควบคุมความประพฤติของชาวบ้านให้อยู่ในจารีตประเพณีที่ดีงาม ทำให้สังคมอยู่อย่างสงบสุข

นอกจากนี้การประกอบพิธีกรรมยังเป็นการสร้างความสามัคคีระหว่างคนในหมู่บ้าน และช่วยกระชับความสัมพันธ์ของสายญาติเอาไว้ เนื่องจากการอยู่ห่างไกลจากอำนาจรัฐ และศูนย์วัฒนธรรม ผีปู่ตาจึงมีความสำคัญมากกว่าผีแดนและผีวีรบุรุษซึ่งปรากฏอยู่ใกล้แถบเวียงจันทน์เท่านั้น

ศูนย์รวมในการเกาะเกี่ยวความสัมพันธ์ของผู้คนสองฝั่งแม่น้ำโขง ของผู้คนสองฝั่งแม่น้ำโขง ก็คือ ปราสาทหัตถู ในแขวงจำปาสักของลาว พระเจ้าองค์คือที่วัดปากแขง ตำบลพะลาน กิ่งอำเภอนาตาล จังหวัดอุบลราชธานี และวัดพระธาตุพนม อำเภอธาตุพนม จังหวัดนครพนม สถานที่ทั้งสามแห่ง ซึ่งล้วนแต่ตั้งอยู่บริเวณสองฝั่งแม่น้ำโขงทั้งสิ้นเมื่อถึงวันเพ็ญเดือนสาม จะมีผู้คนเดินทางไปทำบุญไม่ที่แห่งใดก็แห่งหนึ่ง หรืออาจจะไปทำบุญทั้งสามแห่ง ซึ่งเชื่อว่าจะได้รับผลบุญกุศลมากยิ่งขึ้น ดังนั้นในช่วงเวลาดังกล่าวตลอดลำน้ำโขง จะได้ยินเสียงเรือแล่นตลอดทั้งวันทั้งคืน เพื่อไปไหว้พระเจ้าองค์คือหรือไปไหว้พระธาตุพนมที่อยู่เหนือแม่น้ำขึ้นไป

ภาพของแสงไฟ แว่ววับจากเรือทั้งทางเหนือและทางใต้ที่ต่างมุ่งหน้าไปสู่จุดหมายเดียวกัน คือ วัดปากแขง ท่ามกลางแม่น้ำโขงที่ไหลเชี่ยวกราก ในช่วงคืนเพ็ญเดือนสาม แสงให้เห็นถึงศรัทธาผู้คนสองฝั่งแม่น้ำโขงทั้งไทยและลาว ที่มีต่อพระเจ้าใหญ่องค์คือ พระประธานของวัดปากแขง ที่ชาวบ้านมักเรียกกันว่าวัดพระโต ตามคำบอกเล่าของคนแก่คนแก่สืบต่อกันมาถึง ประวัติของพระเจ้าใหญ่องค์คือว่า ในสมัยขอมมีกษัตริย์พระองค์หนึ่งนามว่า พระยาแก้วเจ็ดต้น ได้เสด็จล่องเรือลงมาตามแม่น้ำโขงในฤดูฝน ครั้นพอถึงบ้านปากแขงก็ค่ำ จึงได้หยุดประทับแรม วันรุ่งขึ้นพระองค์ได้เสด็จขึ้นไปยังหมู่บ้าน และได้พบกับเจ้ากวนของหมู่บ้าน พระยาแก้วเจ็ดต้นได้ตรัสถามถึงประวัติของหมู่บ้าน เจ้ากวนได้เล่าให้ฟังว่า บ้านนี้มีหาดทรายสวยงามกว้างใหญ่ ในฤดูแล้งหาดทรายจะโผล่ขึ้นเหนือผิวน้ำ และหาดทรายแห่งนี้มีสิ่งอัศจรรย์อยู่คือ ถ้าปีใดหาดทรายโผล่ขึ้นเหนือผิวน้ำด้านเหนือหรือด้านใต้ของหมู่บ้าน ประชาชนในหมู่บ้านก็จะมีแต่ความเดือดร้อน แต่ถ้าปีใดหาดทรายโผล่ขึ้นเหนือผิวน้ำระหว่างหมู่บ้าน ประชาชนก็จะอยู่เย็นเป็นสุข เมื่อพระองค์ได้ทรงทราบก็เกิดศรัทธาในใจว่า “สักวันหนึ่งจะต้องย้อนกลับมาสร้างหมู่บ้านนี้เป็นเมืองให้จงได้”

ในราว พ.ศ. 1154 พระองค์ได้เสด็จมาพร้อมด้วยไพร่พลและข้าทาสบริวารเป็นจำนวนมาก เมื่อเสด็จมาถึงพระองค์จึงได้มอบให้เจ้าแสงเป็นคนควบคุมการก่อสร้าง พร้อมกันนี้ก็ให้สร้างพระพุทธรูปขึ้นองค์หนึ่งแบบปางมารวิชัย ด้วยอิฐผสมปูนขาว ขนาดหน้าตักกว้าง 2.90 เมตร สูง 4.36 เมตร แท่นฐานกว้าง 3.47 เมตร ยาว 3.87 เมตร สูง 1.90 เมตร เสร็จประมาณ พ.ศ. 1180 ขนานนามว่า พระอินทร์ไต่โคม ซึ่งต่อมาได้เปลี่ยนชื่อเป็น พระเจ้าใหญ่องค์คือ จากนั้นไม่นานเจ้าแสงได้ถึงแก่กรรมลง ชาวเมืองจึงได้สร้างหอหลักเมืองขึ้น เพื่อเป็นอนุสรณ์ ขนานนามว่า “หอแสง”

เฉพาะช่วงงานประจำปีของวัดปากแซง ทางวัดจะได้รับเงินจากผู้มาทำบุญและเก็บนปีละไม่ต่ำกว่า 10 ล้านบาท²⁶ ผู้คนทั้งไทยและลาวจะหลั่งไหลมาจากทุกทั่วสารทิศ โดยเฉพาะวันขึ้น 13 ค่ำ จะมีคนลาวข้ามมาอนค้ำงที่วัดเป็นจำนวนมาก งานประจำปีของวัดเป็นงานที่จัดอย่างยิ่งใหญ่ ภายในบริเวณวัดได้ถูกตระเตรียมและตกแต่งอย่างสวยงาม เพื่อรองรับผู้คนนับหมื่นต่อวัน มีมหรสพทั้งภาพยนตร์ นักร้อง และหมอลำ ตลอดจนอาหารเลี้ยงผู้คนที่มาทำบุญตลอดทั้งวัน ในช่วงเวลาดังกล่าวจะเห็นเรือวิ่งขวักไขว่ไปมาในลำน้ำโขง มีคนลาวข้ามมาไหว้พระและจับจ่ายซื้อของกันมากมาย และยังเป็นวันแห่งความสุขของคนในครอบครัว ที่พ่อแม่ลูกจะได้มีโอกาสพบหน้าค่าตากัน เพราะในช่วงการจัดงาน ที่ว่ามีคนลาวข้ามมามากที่สุดนั้น วัดอุประสงค์ คือ พ่อแม่จะมาคอยรับลูกที่ไปทำงานกรุงเทพฯ กลับสู่อ้อมอกอีกครั้ง จึงเป็นบรรยากาศของความอบอุ่นใจ ภาพของลูกที่ซื้อข้าวของเครื่องใช้มาฝากพ่อแม่จากกรุงเทพฯ เช่น เสื้อผ้า เครื่องใช้ไฟฟ้า รวมทั้งของเล่นสำหรับเด็ก ทั้งครอบครัวต่างช่วยกันกุ๊กกิ๊กหัวข้าวของพะรุงพะรังด้วยใบหน้าที่เป็นสุข

ศาสนา และพิธีกรรมจึงเป็นพลังในการสร้างความสามัคคี และที่มาของสำนึกร่วม (collective conciousness)²⁷ และเป็นสถาบันหลักในการจัดการความสัมพันธ์ระหว่างผู้คนสองฝั่งแม่น้ำโขงให้เป็นไปตามฮีตเก่าคองหลังที่ปฏิบัติสืบต่อกันมา

²⁶ สัมภาษณ์พระอธิการสมจิตร์ เมื่อวันที่ 13 พฤศจิกายน 2544

²⁷ E.Durkhiem, "The Elementary of the Religious Life" Reader in Comparative Relegion, W.A.Lessa and E.Z Vogt,eds.(newyork:Harper and Row,1971), P.P.28

เฮ็ดอยู่ เฮ็ดกิน

พื้นที่บริเวณแนวชายแดนจะมีลักษณะพิเศษเฉพาะตัว เพราะผู้คนต่างเดินทางมาชายแดนด้วยหลายวัตถุประสงค์ อีกทั้งการที่คนทั้ง 2 ประเทศติดต่อกันก็อาจก่อให้เกิดข้อพิพาทขัดแย้งกันได้ แต่ในทางตรงกันข้าม พื้นที่ชายแดนก็มีศักยภาพในด้านเศรษฐกิจ เพราะเป็นประตูในการขายสินค้าให้กับประเทศเพื่อนบ้าน

แนวชายแดนของจังหวัดอุบลราชธานีที่ติดต่อกับสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว นับแต่บริเวณด่านพรมแดนช่องเม็ก อำเภอสิรินธร เป็นแนวชายแดนที่ติดต่อทางบกกับลาวและต่อจากนั้นขึ้นไป พื้นที่ที่ศึกษาความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมไทย-ลาว คืออาณาเขตที่ติดต่อกันทางน้ำ นับแต่อำเภอโขงเจียม ขึ้นไปถึงกึ่งอำเภอนาดาล

การแลกเปลี่ยนทางสังคมและวัฒนธรรมระหว่างคนไทย-ลาว บริเวณชายแดนช่องเม็กมีมาเป็นเวลานานพอสมควร แต่ไม่ปรากฏชัดเจนนัก เพราะข้ามฝั่งไปในดินแดนของลาว จะไม่มีหมู่บ้านที่ตั้งอยู่ใกล้เคียง การติดต่อกันจะเริ่มเด่นชัดมากขึ้น ในปี พ.ศ. 2531 เป็นต้นมา

ในช่วงปลาย พ.ศ. 2531 ไทยและลาวได้ออกแถลงการณ์ร่วมแสดงเจตจำนงร่วมกันที่จะร่วมมือทางด้านการค้าและธุรกิจระหว่างกันให้มากขึ้น เป็นต้นว่า รัฐบาลไทยได้ดำเนินการผ่อนปรน ขกเลิกข้อจำกัดทางด้านการค้าบางประการ ขกเลิกสินค้าควบคุมบางประเภทและสินค้ายุทธปัจจัย การขยายวงเงินการค้าชายแดนเพิ่มขึ้น 100,000 บาท และให้อำนาจผู้ว่าราชการ 17 จังหวัดในภาคอีสาน มีอำนาจออกใบอนุญาตส่งสินค้าควบคุมในวงเงิน 50,000 บาท และรัฐบาลยังได้ทำความตกลงว่าด้วยการส่งเสริมและคุ้มครองการลงทุนระหว่างไทยและลาว เมื่อวันที่ 22 สิงหาคม 2533 เพื่อเพิ่มความมั่นใจให้กับนักลงทุนไทยมากขึ้น รวมทั้งการเปิดจุดผ่านแดนถาวรเพิ่มขึ้น (บกข หงษ์คำมี. 2538 : 32)

ข้อตกลงที่ทางฝ่ายไทยและลาวทำความตกลงกันนั้น ส่งผลให้ด่านช่องเม็กมีบทบาททางการค้ากับลาวภาคใต้ และเป็นจุดผ่านแดนสินค้าไปสู่อินโดจีนได้มากขึ้น จากสถิติทางการค้าระหว่างไทย-ลาว ณ ด่านศุลกากรพิบูลมังสาหาร จังหวัดอุบลราชธานี ที่เป็นช่องทางผ่านสินค้าเข้า-ออก บริเวณด่านช่องเม็ก

นอกจากการค้าที่เป็นระบบผ่านด่านศุลกากรแล้ว ยังพบว่า บริเวณด่านยังคงมีการค้าออก ระบบที่ไม่เสียภาษี แม่ค้าชาวลาวจะซื้อของใช้ประเภทยาสมุนไพร รองเท้าเด็ก ของใช้ที่ทำจากพลาสติก นำเข้าไปขายยังปากเซ โดยนำมาทำเป็นชิ้นเล็ก ๆ เช่น รองเท้าเด็ก ในถุงมี 20-30 คู่ มีกระดาษรองกัน รองเท้าเสียรูปทรง แต่เปลือกเนื้อที่ จึงนำมาเอากระดาษรองออก บีบให้รองเท้าเล็กลึบมัดติดกันเป็น 1 คู่ ให้นิ่ม และหลังจากนั้นกระจายฝากไปกับแม่ค้าคนอื่น ที่ซื้อสินค้าต่างชนิดกัน ด้วยเหตุผลที่ว่า ถ้าแม่ค้าคนเดียวซื้อของประเภทเดียวมาก ๆ จะเสียภาษี หากฝากผู้อื่นไปก็เหมือนการซื้อไปใช้ มิใช่ผู้ค้า จึงเป็นการหลีกเลี่ยงภาษีทางหนึ่ง และการค้าโดยไม่เสียภาษีเช่นนี้ มีจำนวนมหาศาลในแต่ละวัน

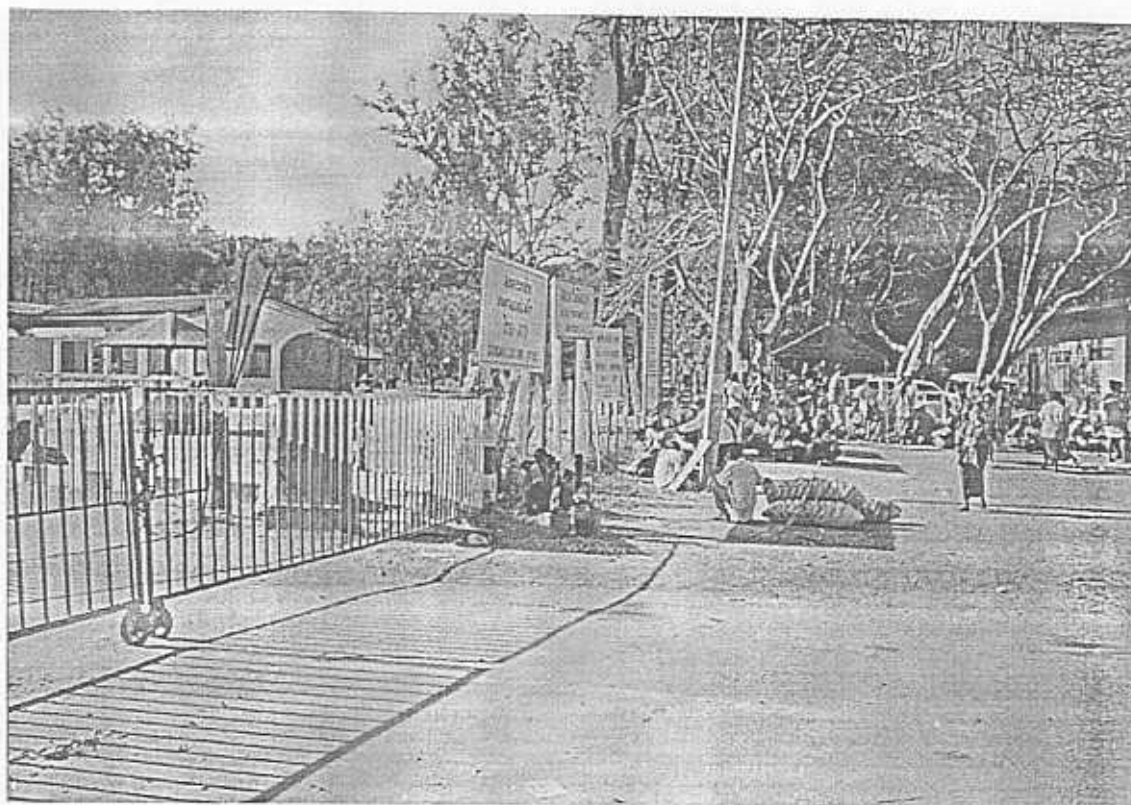
ธุรกิจอีกประเภทหนึ่ง คือ การทำธุรกรรมทางการเงิน ณ ร้านที่ติดป้ายว่า “รับโทรทางไกล” โดยคนลาวที่เข้ามาทำงานในประเทศไทย ไม่ว่าจะกรุงเทพฯ หรือภาคไหน ๆ ของประเทศก็แล้วแต่ จะส่งเงินให้พ่อแม่ที่อยู่ที่บ้าน จะติดต่อกับร้านโทรศัพท์ นัดหมายเวลาให้คนไปส่งข่าวให้พ่อแม่ ทราบมารับโทรศัพท์พูดคุยกัน และโอนเงินผ่านทางร้าน โดยทางร้านจะเป็นผู้จ่ายเงินสดให้กับคนลาว ที่ข้ามฝั่งมาคอยรับเงินจากลูกหลาน การทำธุรกิจประเภทนี้ เป็นประเด็นที่น่าศึกษาต่อไปว่า แต่ละเดือน แต่ละปี เงินตราสกุลบาทของไทยไหลออกนอกประเทศเป็นจำนวนมาน้อยเท่าใด และเป็นสิ่งบ่งบอกได้ว่า มีแรงงานต่างด้าวเข้ามาทำงานในเมืองไทยจำนวนเท่าไร

การติดต่อสัมพันธ์กันระหว่างคนไทย-ลาว บริเวณด่านพรมแดนช่องเม็ก วัตถุประสงค์เป็นไปเพื่อการค้า คนไทยที่ตั้งหลักฐานอยู่บริเวณตลาดชายแดนช่องเม็กมาจากต่างถิ่น แทบทุกจังหวัดของประเทศไทย แต่เป้าหมายร่วมของทุกคน เพื่อมาค้าขายประกอบอาชีพทำกินสักระยะและจะกลับบ้านตนเอง อาทิ สงขลา ลำปาง แพร่ กรุงเทพมหานคร เป็นต้น ฉะนั้น การมาอยู่รวมกันของคนแต่ละที่ จึงทำให้ไม่มีภาพการรวมเป็นชุมชน หรือความรู้สึกร่วมกันของชุมชน ช่องเม็กไม่มีการสังสรรค์กันทางวัฒนธรรมมากนัก ยกเว้นร้านที่มีภูมิลำเนาเดียวกัน

ลักษณะพิเศษจากการเป็นย่านธุรกิจ ส่งผลให้เกิดความสัมพันธ์ฉันท์ญาติได้เช่นกัน เช่น ร้าน B.R. เป็นร้านขายของสารพัดชนิด บริเวณด่านช่องเม็กมานับเป็นเวลาหลายปี มีคนลาวมาซื้อของเป็นประจำ จนกระทั่งสนิทสนมคุ้นเคยกัน เมื่อด่านฝ่ายมีการจัดงานก็จะบอกเชิญเชิญให้ไปร่วมงาน เช่น ลูกสาวร้าน B.R. แต่งงานก็มีคนลาวมาร่วมงานด้วย

บริเวณพื้นที่ด้านช่องเม็ก คณะรัฐมนตรีได้มีมติเมื่อวันที่ 25 พฤษภาคม 2536 เห็นชอบในหลักการให้พัฒนาด้านช่องเม็กในวงเงินงบประมาณ 215.3 ล้านบาท โดยให้กระทรวงมหาดไทยเป็นเจ้าของเรื่องรับไปพิจารณาแต่งตั้งคณะกรรมการซึ่งประกอบไปด้วยผู้แทนส่วนราชการที่เกี่ยวข้อง โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อพัฒนาพื้นที่บริเวณด้านชายแดนช่องเม็ก โดยให้จัดทำผังเมืองรวมของชุมชนช่องเม็ก พัฒนาระบบสาธารณูปโภคทั้งหมด และจัดสร้างสถานที่ราชการที่เกี่ยวข้อง

แต่ความคาดหวังที่จะพัฒนาบริเวณพื้นที่ดังกล่าวไม่ประสบความสำเร็จ การก่อสร้างอาคารของการเคหะแห่งชาติ ที่สร้างแล้วเสร็จไม่มีผู้ย้ายเข้าไปอยู่ สภาพพื้นที่ปัจจุบันของด้านช่องเม็ก จึงมีสภาพที่ขัดแย้งกันปรากฏ คือ การคงอยู่ค้าขายตามเพิงการค้าแบบเดิมของตนเอง หากจะให้ย้ายเข้าอาคารของการเคหะฯ ต้องจ่ายค่ารื้อถอนเสียก่อน และหน่วยราชการมักล่าช้าไปเกี่ยวข้อง เพราะกลุ่มผู้ค้าได้ผนวกเรื่องดังกล่าว เป็นประเด็นทางการเมืองกับกลุ่มสมาชิกคนหนึ่งที่ขู่มุมนักค้านเรื่องการสร้างเขื่อนปากมูล

ภาพที่ 12 แนวเส้นกันพรมแดนไทย-ลาว ช่องเม็ก เหมือนกันความสัมพันธ์
แต่คนสองฝั่ง ยังไปมาหากันปกติ

ภาพที่ 13 คนลาวเข้ามาทำใบผ่านแดนชั่วคราว
(จุดผ่านแดนถาวรบ้านปากแซง ถึง อ.นาตาล จ.อุบลราชธานี)

ภาพที่ 14 บริเวณแนวชายแดนช่องเม็กฝั่งลาวจะมีนักท่องเที่ยว
ข้ามไปจับจ่ายใช้สอย

ภาพที่ 15 แสงเดือน ชุนปากดี พ่อค้าชาวเวียงจันทน์
มาค้าขายส้มและกระต๊อบข้าวเหนียวที่ช่องเม็กพร้อมกับแม่และน้องสาว และเคยมา
ทำงานที่กรุงเทพมหานคร บริเวณพระประแดงเป็นเวลา 4 ปี

บทที่ 5

วัฒนธรรมชายแดนในบริบทของความเปลี่ยนแปลง

“หล้า” หญิงสาวชาวลาวแขวงสาละวันนุ่งซิ่นเมื่ออยู่ที่บ้านเช่นเดียวกับแม่ของเธอที่ไม่เคยนุ่ง “ซ่ง” หรือกางเกงเลย เนื่องจากบทบาทการจัดการดูแลด้านวัฒนธรรมของชาติภายใต้ นโยบายของพรรคประชาชนปฏิวัติลาวที่ไม่แตกต่างกับประเทศสังคมนิยมโดยทั่วไปในการฟื้นฟูวัฒนธรรมและค่านิยมของชาติผ่านองค์กรจัดตั้งของรัฐและพรรค เช่น สหพันธ์ชาวหนุ่มลาว สหพันธ์แม่หญิงลาว หรือองค์กรแนวลาสร้างชาติ อย่างไรก็ตามด้วยสภาพเศรษฐกิจที่เกิดจากสภาพความแตกต่างกันของค่าจ้างแรงงานระหว่างไทยและลาว หรืออาจจะเป็นเพราะกระแสบริโภคนิยมที่ไหลบ่าเข้าสู่บริเวณพื้นที่ชายแดนสองฝั่งแม่น้ำโขงภายใต้อิทธิพลของสื่อสารมวลชนโดยเฉพาะละครโทรทัศน์ของไทย และเพลงจาก “กะเซ็ต” (cassette) ที่เธอชื่นชอบ ซึ่งเป็นวัฒนธรรมประชานิยม (popular culture) ของคนในเมือง ที่แตกต่างจากวัฒนธรรมแบบดั้งเดิม (folk culture) เช่น “คำเรื่อง” คำชักชวนของเพื่อนสาวผู้ไปทำงานที่ “บางกอก” ผู้กลับมาพร้อมกับเสื้อผ้าสวยๆ สร้อยคอทองคำเหลืองอร่าม และเงินทองที่ส่งมาให้พ่อและแม่ปลูกเรือนหลังใหม่ และทำให้เธอตัดสินใจข้ามแม่น้ำโขงเข้ามาทำงานที่กรุงเทพฯ ทำให้เธอต้องปรับตัวให้เข้ากับวัฒนธรรมกรุงเทพฯ โดยเปลี่ยนมานุ่งกางเกงยีนส์แทนซิ่นซึ่งเธอเคยสวมใส่เมื่ออยู่บ้าน โดยมาทำงานเป็นลูกจ้างร้านทำทองและยังมีเพื่อนของเธออีกมากที่มาทำงานรับจ้างขายข้าวสารอยู่แถวคลองเตยอีกจำนวนมาก หรือเมื่อข้ามมาฝั่งไทย ความกลมกลืนทางชาติพันธุ์ทำให้เธอไม่แตกต่างจากคนอื่นมากนัก และการนุ่งกางเกงยีนส์อาจทำให้เธอรู้สึกปลอดภัยในฐานะที่เป็นแรงงานต่างค่าตัวราคาถูกที่ถูกลอบเข้าเมืองโดยผิดกฎหมาย แต่เมื่อเธอกลับสู่หมู่บ้านเพื่อมาเยี่ยมพ่อแม่ที่น่อง ทำให้เธอจำเป็นต้องสละคราบน้ำของความรักอันซึ้ง คือ กางเกงยีนส์ ทั้งเสียเป็นการชั่วคราวหันกลับมานุ่งซิ่นเหมือนเช่นเดิมก่อนที่จะจากไปทำงานที่กรุงเทพฯ อันเป็นบริบททางสังคมทั้งสองที่เธอสังกัดอยู่

“หล้า” อาจเป็นตัวอย่างอันดีที่แสดงให้เห็นถึงความเปลี่ยนแปลงของวัฒนธรรมชายแดน ซึ่งก็คือ วัฒนธรรมท้องถิ่นที่กำลังเริ่มเปลี่ยนแปลงไปทีละน้อย จากวัฒนธรรมส่วนกลาง โดยเฉพาะวัฒนธรรมกรุงเทพฯ ที่กำลังเข้ามามีบทบาทเหนือวัฒนธรรมสองฝั่งแม่น้ำโขง วัฒนธรรมชายแดนไทย-ลาว ซึ่งมีพัฒนาการมาอย่างยาวนานนับตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 19 และมีความสัมพันธ์กับวัฒนธรรมด้านข้างมากกว่าสองศตวรรษก่อนที่สยามจะแผ่อิทธิพลทางการเมืองเข้ามาเหนือดินแดนอีสานและฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขง

ลักษณะเฉพาะของดินแดนบริเวณสองฝั่งแม่น้ำโขงก็เช่นเดียวกับในภาคอีสาน ที่มีความเป็นอิสระจากศูนย์กลาง และสัมพันธ์กับศูนย์กลางอย่างหลวมๆ การอยู่ห่างไกลจากอำนาจรัฐ ทำให้การแผ่อิทธิพลของสยาม เป็นเพียงแต่การแผ่อำนาจทางการเมืองเท่านั้น เมื่อดินแดนบริเวณสองฝั่งแม่น้ำโขงถูกแยกออกเป็นสองประเทศ หลังการแบ่งแยกอาณาเขตทางการเมืองของรัฐสมัยใหม่ คนลาวที่อาศัยอยู่ในฝั่งขวาของแม่น้ำโขงจึงกลายเป็นประชาชนไทยที่มีลักษณะทวีลักษณ์ คือ มีสำนึกทางชาติพันธุ์ที่เป็นลาวทับซ้อนกับสำนึกความเป็นไทย

การที่ศูนย์กลางของวัฒนธรรมกรุงเทพฯ ซึ่งเป็นแก่นกลางของวัฒนธรรม และเขตวัฒนธรรมที่แพร่กระจายออกไปไม่สามารถครอบคลุมพื้นที่บริเวณสองฝั่งแม่น้ำโขงที่เป็นดินแดนปลายเขตของวัฒนธรรมด้านข้างได้ ทำให้วัฒนธรรมหลักแพร่กระจายไปได้ไม่เต็มที่ และตัวเนื้อหาของวัฒนธรรมมีความหนาแน่นหรือความเข้มข้นน้อย จนเกิดลักษณะชายขอบที่แตกต่างจากวัฒนธรรมศูนย์กลางเป็นลักษณะแบบแผนวัฒนธรรมเฉพาะตัวขึ้นขณะที่ภาคอีสานได้ถูกผสมกลมกลืนทางวัฒนธรรมจากอำนาจรัฐในการบังคับกลืนวัฒนธรรมจนสูญเสียชาติลักษณะ ไปเกือบหมดสิ้น ขณะเดียวกันลาวเองก็ตกอยู่ในสภาพความเปลี่ยนแปลงภายใต้การประชันหน้าทางวัฒนธรรมของจากการขยายอาณานิคมของฝรั่งเศสซึ่งเป็นผู้ปกครองที่พยายามทำลายและครอบงำวัฒนธรรมของผู้อยู่ใต้อาณานิคมเพื่อประโยชน์ทางการเมือง และการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองไปสู่ระบบสังคมนิยมภายใต้การชี้นำของพรรคประชาชนปฏิวัติลาวที่รัฐมีบทบาทสูงมากในการครอบงำทางวัฒนธรรม

ลักษณะเฉพาะของวัฒนธรรมบริเวณชายแดนสองฝั่งแม่น้ำโขงที่เกิดขึ้นโดยพื้นฐานของความสัมพันธ์ในลักษณะกลุ่มเครือญาติ ทำให้การค้าขายแลกเปลี่ยนสินค้าของผู้คนบริเวณชายแดนสองฝั่งแม่น้ำโขง ซึ่งมีลักษณะเฉพาะตัวที่เกิดจากพฤติกรรมทางธุรกิจโดยธรรมชาติระหว่างประชาชนที่อาศัยอยู่ตามแนวชายแดน ไม่ได้เพียงเป็นการค้าแต่เป็นกลไกการแลกเปลี่ยนเชิงสัญลักษณ์ ซึ่งมีรูปแบบและหน้าที่ที่สำคัญในการรักษาความสมานฉันท์ และต่อยอดความสัมพันธ์ระหว่างผู้คนบริเวณชายแดนสองฝั่งโขง ไม่ว่าสถานการณ์การเมืองระหว่างประเทศทั้งสองจะเปลี่ยนแปลงไปเช่นใดก็ตาม โดยเฉพาะในช่วงสงครามเย็นที่รัฐบาลไทยพยายามใช้การค้าชายแดนมาเป็นเครื่องมือในการปิดล้อมทางเศรษฐกิจลาวจากการปิดชายแดนตลอดแนวก็ตาม

ความเชื่อเรื่องฮิดสึบสองและกองสึบสี่ ซึ่งยังคงมีอิทธิพลสืบทอดต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบันแม้ว่ารัฐล้านช้างจะสูญสลายไปแล้วก็ตาม เนื่องจากเป็นสถาบันที่เป็นส่วนหนึ่งของระบบศาสนา อันเสริมสร้างอารมณ์ร่วมต่อความรู้สึกเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของคนในสังคม นอกจากนี้หน้าที่ในการรักษาความสมดุลของสังคมให้สังคมดำเนินไปอย่างราบรื่น โดยการตอบสนองความต้องการของจิตใจ และช่วยควบคุมความประพฤติของสมาชิกในสังคมให้อยู่ในกรอบจารีตประเพณีซึ่งเป็นหน้าที่รอง

กว่า 30 ปีที่ผ่านมา วัฒนธรรมชาวลาวยังสามารถรักษาเอกลักษณ์ของตนเองไว้ได้ การเติบโตของพลังเศรษฐกิจแบบทุนนิยม และวัฒนธรรมการบริโภคสินค้า (commercial culture) ได้ค่อยๆ คืบคลานเข้ามาสู่บริเวณชายแดน ตลอดจนการหันมายอมรับระบบเศรษฐกิจแบบตลาดเสรีในลาวภายหลังนโยบาย “จีนคนาการใหม่” (new economic mechanism : ncm) ก่อให้เกิดการตั้งโรงแรม รีสอร์ท และธุรกิจการท่องเที่ยว บริเวณพื้นที่สองฝั่งแม่น้ำโขง ซึ่งเคยมีเศรษฐกิจแบบยังชีพ (subsistence economy) โดยที่ผู้คนมีรายได้น้อย และขาดปัจจัยที่สำคัญในการพัฒนาคุณภาพชีวิต ไม่มีไฟฟ้า ประปา โทรศัพท์ ได้ความหวัง (aspiration) ที่อยากจะมีชีวิตเยี่ยงเดียวกับคนในส่วนกลาง มีเสื้อผ้าสวยๆ มีบ้านหลังใหม่ การพัฒนาเส้นทางคมนาคม สื่อวิทยุและโทรทัศน์ เป็นปัจจัยหลักดันให้หลายๆคนอยากออกไปหางานทำยังแหล่งที่มีความเจริญ และเริ่มรู้สึกว่าวัฒนธรรมของคนล้าหลัง วัฒนธรรมชาวลาวจึงถูกคลุกเคล้าเข้าไปสู่กระแสวัฒนธรรมส่วนกลางที่ได้ครอบงำวัฒนธรรมท้องถิ่นไปแล้ว กระบวนการรักษาวัฒนธรรมท้องถิ่นของลาวน่าจะมีศักยภาพที่จะรับกับกระแสความเปลี่ยนแปลงดังกล่าวได้ดีกว่าไทย จากการควบคุมทางสังคมที่ยึดอุดมการณ์ของพรรคป็นแกนกลาง และโครงสร้างทางเศรษฐกิจที่ยังยากจนและเป็นสังคมเกษตรกรรมที่ช่วยยึดโยงสถาบันทางสังคมโดยเฉพาะบริเวณสองฝั่งแม่น้ำโขงให้ยังคงยึดถือปฏิบัติในประเพณี และวัฒนธรรมเก่าและเป็นแนวด้านทางวัฒนธรรม (cultural front) ที่สำคัญในการรักษารูปแบบและเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมท่ามกลางกระแสโลกาภิวัตน์อันเชี่ยวกราก

ลักษณะเฉพาะบางประการ ซึ่งเกิดขึ้นจากวัฒนธรรมสัมพันธ์ชายแดนไทย-ลาวและการที่อำนาจรัฐจากส่วนกลางทั้งไทยและลาวไม่สามารถเข้าไปควบคุมได้อย่างทั่วถึงทำให้เกิดปรากฏการณ์ “ลอดรัฐ” ในการข้ามไปมาหาสู่กัน ซึ่งเป็น “สภาวะไร้พรมแดน” และ “ความเป็นรัฐเอกราช ของรัฐชาติ” ในความคิดร่วมของผู้คนบริเวณสองฝั่งแม่น้ำโขงมาเป็นระยะเวลาช้านาน ไม่เว้นกระทั่งช่วงสงครามเย็นที่สภาวะการณ์ทางการเมืองส่งผลให้ไทยและลาวต้องเหินห่างกัน เนื่องจากนโยบายและอุดมการณ์ที่ขัดแย้งกัน ไม่ใช่สิ่งที่ผู้คนในเขตชายแดนเป็นผู้สร้าง แต่ส่วนกลางต่างหากเป็นผู้สร้าง แม้

ว่าส่วนกลางทั้งไทยและลาวจะมีความพยายามมาโดยตลอดนับตั้งแต่อดีตจนปัจจุบันในการเข้าควบคุมพื้นที่ หรือความพยายามในการจัดระเบียบชายแดนก็ตาม

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

- จารุวรรณ ธรรมวัตร. ลักษณะวรรณกรรมอีสาน มหาสารคาม : ศูนย์ศิลปและวัฒนธรรม
 ธรรมอีสาน มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒมหาสารคาม 2521.
- จิตร ภูมิศักดิ์. ความเป็นมาของคำสยาม ไทย ลาว และขอม และลักษณะทางสังคมของชื่อชนชาติ
 ฉบับสมบูรณ์. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สยาม, 2519.
- ณัฐจิรา กระแสธาร. บทบาทคณะกรรมการร่วมว่าด้วยความร่วมมือไทย-ลาว ในการส่งเสริม
 ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศไทยกับสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว. วิทยานิพนธ์
 ประกอบการศึกษาตามหลักสูตรรัฐศาสตรมหาบัณฑิต คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรม
 ศาสตร์, 2544.
- ธวัช ปุณโณทก, พื้นเวียง : การศึกษาประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมอีสาน สถาบันไทย
 คลศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2516.
- พุมิ วงวิจิต. ประเทศลาวและการต่อสู้มิใช่ของประชาชนลาว ด้านลัทธิล่าเมืองขึ้น
 แบบใหม่ของอเมริกา เวียงจันทน์ : วิสาหกิจการพิมพ์จำหน่ายสีกสา. 1968
- ไพฑูรย์ มีกุล. การปฏิรูปการปกครองมณฑลอีสาน พ.ศ. 2436-2453 กรุงเทพมหานคร :
 หน่วยศึกษานิเทศก์ กรมการฝึกหัดครู, 2517.
- , "อีสานสมัยอิทธิพลด้านข้าง" บทความวิชาการอีสานศึกษา มหาวิทยาลัย
 ศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม, 2519.
- บงกช หงษ์คำมี. "ไทย-ลาว". หนังสือพิมพ์มติชนรายวัน วันศุกร์ที่ 21 กรกฎาคม 2538.
- ปรีดา เฉลิมเผ่า กออ่อนนาคกุล (บก.). ชีวิตชายขอบ : ตัวตนกับความหมาย. กรุงเทพมหานคร,
 อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์พับลิชชิ่ง, มปป. .
- สุริยา สมุทกุลปดี และพัฒนา กิตติอาษา. อีตบ้าน กองเมือง: รวมบทความทางมานุษยวิทยาว่าด้วยสังคม
 และวัฒนธรรมอีสาน. โครงการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ทางมานุษยวิทยาของอีสาน ห้องไทยศึกษา
 นิทัศน์ สำนักวิชาเทคโนโลยีสังคม มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี นครราชสีมา, 2536.
- ศรีศักร วัลลิโภคม แอ่งอารยธรรมอีสาน กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มติชน, 2533.
- , อารยธรรมฝั่งทะเลตะวันออก. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มติชน, 2545.

ภาษาอังกฤษ

B.Malinowski, "The Group of the Individual in Functional Analysis," **American Journal of Sociology** 44 (1939) PP. 954-955.

A.R.Radcliff-Brown. **The Andaman Islanders** (New York:Free Press, 1940), PP.233-234

E.Durkheim, "The Elementary of the Religious Life" **Reader in Comparative Religion**,
W.A.Lessa and E.Z Vogt,eds.(New York:Harper and Row,1971), P.P.28-36

Kottak,C. Phillip, **Anthropology : The Exploration of Human Diversity**. The University of
Michigan,Mc.Graw-Hill,Inc.

White,Joyce C. **Discover of a Lost Bronze Age Banching**. Philadelphia : University of
Pensylvania Press.

ประวัตินักวิจัย

นางจรรุวรรณ ขำเพชร

มน.ม.มานุษยวิทยา มหาวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

อาจารย์ภาควิชาสังคมวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

นายอดิสร เสนอแย้ม

มน.ม.(มานุษยวิทยา มหาวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย)

นายประจัน มณีนิล

ศศ.ม. (อาชีววิทยา) สังคมวิทยา มหาวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล

นายพงษ์ศักดิ์ ขำเพชร

มน.ม.(มานุษยวิทยา มหาวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย)